

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

İsgəndərov Fuad Fərhad oğlu

“Xüsusi kapital və onun sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinə təsiri”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı:

060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşmanın adı:

“Sığorta işinin təşkili”

Elmi rəhbər:

i.ü.f.d., b/m. Məmmədova G.Q.

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n., dos. İbrahimov Z.H.

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Ə.Ə.Ələkbərov

BAKI - 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL. SİĞORTA ŞİRKƏTİNİN MALİYYƏ SABİTLİYİNİN NƏZƏRİ MƏSƏLƏLƏRİ.....	8
1.1 Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyi anlayışı və onun iqtisadi mahiyyəti.....	8
1.2 Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinə təsir edən gəlir və xərclərin təsnifatı....	16
1.3 Sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyinin idarə olunmasının nəzəri əsasları....	26
II FƏSİL. XÜSUSİ KAPİTALIN SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ SABİTLİYİNƏ TƏSİRİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	32
2.1 Sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialının formalaşmasında xüsusi kapitalın əhəmiyyətinin öyrənilməsi.....	32
2.2 Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsinin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	38
2.3 Xüsusi kapitalın sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə təsirinin araşdırılması.....	42
2.4 Sığorta haqları və ödənişlərinin sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinə təsirinin təhlili.....	53
III FƏSİL. SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ SABİTLİYİNİN YAXŞILAŞDIRILMASI İMKANLARININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ.....	60
3.1 Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin olunması imkanlarının təkmilləşdirilməsi.....	60
3.2 Sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin formalaşdırılmasında beynəlxalq təcrübə və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	67
NƏTİCƏ.....	77
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	79
REFERAT.....	82
PEZIOME.....	87
SUMMARY.....	88

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Maliyyə sabitliyinə nail olmaq bazar iqtisadiyyatı şəraitində fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin əsas məqsədlərindən biridir. Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyi onun maliyyə ehtiyatı, bölüşdürülməsi və həmin ehtiyatların istifadəsinin elə bir halıdır ki, bu vəziyyətdə baş verə biləcək risk şəraitində şirkətin ödəmə qabiliyyətini qorumaq şərti ilə kapital və mənfəətin artırılması əsasında sığorta şirkətinin inkişafı təmin edilmiş olsun. Hal- hazırki bazar iqtisadiyyatı şəraitində bir çox ölkənin maliyyə sahəsində sığorta önəmli paya sahibdir və sığortaya olan maraq hər gün artmaqda davam edir.

Hər birimizin bildiyi kimi sığorta dəymiş zərərin minimallaşdırılmasından ibarət olub, sığorta olunan şəxslərin əmlak maraqlarını qorumaq vasitəsidir. Bilirik ki, sığorta fəaliyyətini həyata keçirən əsas orqan sığorta şirkəti hesab edilir. Hər bir sığorta şirkəti sığorta olunanlar qarşısında öz üzərinə götürdüyü öhdəliyi yerinə yetirmək və onların maraqlarını qorumaq üçün maliyyə sabitliyinə nail olmaları ən vacib şərtlərdən birincisidir.

Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi məsələsi son dövrlərdə daha da aktual hal almışdır. Buna səbəb kimi keçmiş dövrlərə nəzərən sığortanın ölkə iqtisadiyyatında çəkisinin artmasını göstərə bilərik. Sığortanın ölkə iqtisadiyyatında çəkisinin artdığı bazar münasibətləri şəraitində hər bir sığorta təşkilatı maliyyə sabitliyinin təmin edilməsinə xüsusi olaraq diqqət yetirməsi vacibdir. Sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyi dedikdə, maliyyə ehtiyatının bölüşdürülməsi və istifadə olunmasının elə halı başa düşülür ki, bu zaman mövcud risk səviyyəsi halında kapital və mənfəətin artımı şəraitində sığorta şirkətinin inkişafını təmin etmiş olsun. Hal- hazırki bazar münasibətləri şəraitində fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyini daha da yaxşılaşdırması onun reytinginə, müştəri bazasına və mənfəətinə müsbət təsir göstərəcəkdir. Bu səbəbdən də hər bir sığorta şirkəti fəaliyyət göstərdiyi sığorta bazarını hərtərəfli olaraq araşdırmalı, bazarda fəaliyyət göstərən digər şirkətlər haqqında ətraflı şəkildə informasiya toplamalı,

maliyyə sabitliyinə təsir göstərən daxili və xarici amilləri hər zaman nəzarətdə saxlamalı, mövcud maliyyə sabitliyi əmsallarından istifadə etməklə öz maliyyə sabitliyinin səviyyəsini yaxşılaşdırmaq üçün çalışmalıdır. Bu amillərdən əlavə maliyyə sabitliyinə nail olmaq üçün beynəlxalq təcrübə araşdırılmalı və bunu öz fəaliyyətinə səmərəli şəkildə tətbiq etməlidir.

Mövzunun öyrənilmə vəziyyəti. Respublikanın milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi digər ölkələrə nisbətə götürdükdə inkişaf mərhələsində olduğu görünür. Respublika daxilində maliyyə sabitliyinin üzrə təhlillər daha ətraflı şəkildə Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilir. Lakin hal- hazırki dövrə qədər milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlilinin aparılmasına başlanılmayıb. Son illər ərzində çap olunmuş sığorta ədəbiyyatlarında milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi haqqında məlumatlar verilmişdir. Bazar münasibətləri şəraitində sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi cəhətdən prof. N.N.Xudiyevin tədqiqatlarını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Belə ki, prof. N.N.Xudiyev tədqiqatlarında sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyi, ona təsir göstərən amillərdən gəlirlər, xərclər, ödəmə qabiliyyəti, investisiya fəaliyyəti, o cümlədən sığortaçıların maliyyə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi yolları xüsusi yer tutur.

Beynəlxalq təcrübəyə nəzər yetirsək görürük ki, sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi XX əsrin ortalarından başlamış və hal- hazırki dövrdə də inkişaf etməkdədir. Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi ilə əlaqədar olaraq araşdırmalara misal olaraq, rus alimi olan F.V.Konşin tərəfindən maliyyə sabitliyi üçün ilk dəfə təklif olunmuş düsturu göstərə bilərik. Bu düsturdan əlavə olaraq, həmçinin sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin olunması imkanlarının təkmilləşdirilməsi üsullarından biri olan Avropa Sığorta birliyi tərəfindən tətbiq olunan “Solvency I” (1973, 1979) və “Solvency II” (2009) layihələrini göstərə bilərik. Dissertasiya işində maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi ilə əlaqədar olaraq yuxarıda adları çəkilən layihələr haqqında daha ətraflı şəkildə araşdırmalar aparılmışdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının öyrənilməsi, xüsusi kapitalın sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinə təsirinin araşdırılması və onların maliyyə sabitliyinə təsir göstərən digər amillərin öyrənilməsindən ibarətdir. Yuxarıda göstərilən məqsədlərə nail olmaq üçün tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələr müəyyən olunub:

- Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyi anlayışı və onun iqtisadi mahiyyəti araşdırılır
- Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinə təsir edən gəlir və xərclərin təsnifatı aparılır
- Sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialının formalaşmasında xüsusi kapitalın əhəmiyyətinə baxılır
- Sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsi qiymətləndirilir
- Xüsusi kapitalın sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə təsiri araşdırılır
- Sığorta haqları və ödənişlərinin sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinə təsiri təhlil edilir
- Sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin formalaşdırılmasında beynəlxalq təcrübə və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyən olunur

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqat işinin predmeti sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının onların maliyyə sabitliyinə təsirlərinin təhlil edilməsi, onların maliyyə sabitliyinin təmin olunması imkanlarının təkmilləşdirilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın obyektı. Dissertasiya işinin obyektı kimi milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri nəzərdə tutulmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri- metodoloji əsası. Dissertasiya işinin nəzəri- metodoloji əsasını xüsusi kapital və onun sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinə təsirləri ilə bağlı olaraq, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları, bu mövzu çərçivəsində araşdırmaları olan iqtisadçı alimlərin elmi məqalələri, iqtisadi ədəbiyyatlar və sığorta ilə əlaqədar olan yerli və beynəlxalq olmaqla bir çox internet saytları və resursları təşkil edir.

Tədqiqatın işinin informasiya bazası. Dissertasiya işinin müfəssəl şəkildə araşdırılması məqsədi ilə onun informasiya bazasının əsasını “Sığorta fəaliyyəti

haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Sığortaçının tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Kollegiyasının 24.01.2014 tarixli № Q- 05 Qərarı, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının məlumatları, Respublika milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə hesabatları, iqtisadi ədəbiyyatlar və beynəlxalq sığorta təşkilatlarının təcrübələrindən yararlanmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində bir sıra vacib təhlillər edilib və nəticə etibarlı ilə də dissertasiya mövzusunə uyğun olaraq bəzi elmi yeniliklər əldə olunub. Bu elmi yeniliklər aşağıdakılardır:

- ✓ Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyi anlayışına baxılmış və onun iqtisadi mahiyyəti müəyyən olunmuşdur
- ✓ Sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyətinə təsir edən amillərin hər biri ayrı-ayrılıqda təhlil edilmişdir
- ✓ Xüsusi kapitalın sığorta şirkətlərinin maliyyə formalaşmasına təsirləri araşdırılmışdır
- ✓ Sığorta şirkətləri üçün tələb edilən kapitalın minimum məbləğinin nəzarətedici orqan tərəfindən artırılması nəticəsində milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliklərinə təsirlərinin nəticələri müəyyən olunmuşdur
- ✓ Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkibinin keçmiş illər üzrə qeydə alınmış nisbətləri ayrı-ayrılıqda təhlil olunmuş və nəticədə sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkibinin optimal nisbəti müəyyən edilmişdir
- ✓ Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsinin xüsusi əmsallar vasitəsi ilə təhlili və qiymətləndirilməsi aparılmışdır
- ✓ Sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin formalaşdırılması cəhətdən beynəlxalq təcrübələrə baxılmış və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyən olunmuşdur

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti bazar iqtisadiyyatı şəraitində fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin xüsusi

kapitalının onların maliyyə sabitliyinə təsirindən, maliyyə sabitliyinə təsir göstərən digər amillərin öyrənilməsindən, bazar münasibətləri şəraitində sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin formalaşdırılmasından, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, xüsusi kapitalın rentabellik səviyyəsinin təhlilindən ibarətdir. Belə ki, bu dissertasiya işində aparılan tədqiqatlardan əldə olunan nəticələr vasitəsi ilə həm milli sığorta bazarında, həm də beynəlxalq sığorta bazarlarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının artırılması, o cümlədən bu sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliklərinin təmin olunması cəhətdən müsbət nəticələr əldə etmək olar

İşin həcmi və strukturu. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, səkkiz paragraf, nəticə, ədəbiyyat siyahısı, o cümlədən 13 cədvəl, 8 diaqram və 3 sxemdən ibarətdir. Dissertasiya işinin strukturuna nəzər yetirək:

Dissertasiyanın birinci fəslə "Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinin nəzəri məsələləri" adlanır. Bu fəslidə sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyi anlayışının, sığortaçının maliyyə vəziyyətinə təsir edən amillərin, gəlir və xərclərin təsnifatının, maliyyə sabitliyinin təmin olunması üçün onun düzgün şəkildə idarə edilməsi və maliyyə sabitliyi hesablanması üçün əmsallarının təhlilləri aparılıb.

Dissertasiyanın ikinci fəslə "Xüsusi kapitalın sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinə təsirinin təhlili" adlanır. Burada sığorta təşkilatlarının maliyyə potensialının, sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkib hissələrinin, xüsusi kapitalın rentabellik səviyyəsinin, xüsusi kapitalın sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə təsirinin, sığorta haqları və ödənişlərinin sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyinə təsirlərinin qiymətləndirilməsi və təhlilləri aparılmışdır.

Dissertasiyanın üçüncü fəslə "Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması imkanlarının təkmilləşdirilməsi" adlanır. Üçüncü fəslidə sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması imkanları, "Solvency" sistemi, sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi və təhlil edilməsi üçün onların reyting siyahılarının hazırlanması, bazar münasibətləri şəraitində sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin səmərəli şəkildə formalaşdırılmasında beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və təkmilləşdirilməsi öz əksini tapmışdır.

I FƏSİL. SİĞORTA ŞİRKƏTİNİN MALİYYƏ SABİTLİYİNİN NƏZƏRİ MƏSƏLƏLƏRİ

1.1. Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyi anlayışı və onun iqtisadi mahiyəti

Maliyyə sisteminin əsas tərkib hissəsindən biri də sığortadır. Bildiyimiz kimi, sığortanın mahiyyəti dəymiş zərərin minimallaşdırılmasından ibarətdir. Sığorta təşkilatlarının sığorta bazarında sığortalılar üçün keyfiyyətli xidmət göstərmələrinin ən başlıca vacib ünsürü onların maliyyə sabitliyinin olmasıdır. Hal- hazırki dövrdə maliyyə sabitliyi anlayışı iqtisadçılar tərəfindən müxtəlif təriflərlə izah olunur. Ümumi şəkildə desək, maliyyə sabitliyi müəssisələrin, eləcə də sığorta şirkətlərinin maliyyə ehtiyatının bölüşdürülməsi və istifadə olunmasının elə halıdır ki, bu zaman mövcud risk səviyyəsi halında kapital və mənfəətin artımı şəraitində şirkətin inkişafını təmin edir.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyi anlayışı dedikdə, sığorta təşkilatlarının müntəzəm şəkildə öz fəaliyyətlərinin və inkişaflarının davamlı olmasının təminatçısı olan aktiv və öhdəliklərinin daha əlverişli formada keyfiyyət və kəmiyyətinin saxlanması başa düşülür.¹

Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyi mənfə amillərin onun fəaliyyətinə təsirinin və iqtisadi amillərin dəyişməsi şəraitində mövcud sığorta öhdəliklərini həyata keçirmək qabiliyyətidir.

Beynəlxalq Sığorta Nəzarətçiləri Assosiasiyası (International Association of Insurance Supervisors (IAIS)) sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin olunması problemini bu şəkildə izah etmişdir: “Əgər sığorta təşkilatları, sığorta olunanlar qarşısında öz üzərlərinə götürdükləri sığorta öhdəliklərini tam həcmdə həyata keçirə bilirsə, onda həmin sığorta təşkilatları öz maliyyə sabitliklərini təmin etmiş olurlar”.

¹ B.A.Xankişiyev. Sığorta fəaliyyətinin əsasları. Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2006, səh 160

Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyi dedikdə, onun aktivləri ilə öhdəlikləri arasındakı müsbət fərq başa düşülür. Başqa cür desək, sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyini sığorta ehtiyatlarının miqdarı da adlandırma bilərik. Sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyi mövcud sığorta tarifləri və müqavilələri üzrə öhdəliklərin həyata keçirilməsi üçün yetəri qədər xüsusi kapital və sığorta ehtiyatları əsasında formalaşır. Sığorta şirkətləri sığorta olunanlar qarşısında öz üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri həyata keçirmək üçün müəyyən dərəcədə ödəmə qabiliyyətinə malik olmalıdırlar. Bunun üçün də sığorta şirkətləri aşağıdakı iki mövzu üzrə öz işlərini qurmalıdırlar:

1. Sığorta şirkəti maliyyə cəhətdən yaxşı təmin olunmalıdır (öhdəlikləri yerinə yetirmə səviyyəsi, sığorta ehtiyatının səviyyəsi, tədiyyə qabiliyyəti)
2. Hər bir sığorta təşkilatı mövcud sığorta müqavilələrinə əsasən sığorta olunanlar qarşısında öz üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri yerinə yetirməkdə maraqlı olmalıdırlar.

Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinin təmin olunmasında mühüm yerlərdən birini də tədiyyə qabiliyyəti əmsalı tutur. Tədiyyə qabiliyyəti əmsalı həm xüsusi kapitalın toplanmış mükafatlara nisbəti kimi, həm də xüsusi kapitalın sığorta öhdəliklərinə nisbəti şəklində müəyyən edilə bilər. Tədiyyə qabiliyyəti əmsalının bu metodlar vasitəsilə hesablanması zamanı görünür ki, tədiyyə qabiliyyəti xüsusi kapitalın artımı, mənfəətin həcmi və onun bölgüsündən asılıdır. Sığorta təşkilatlarının xüsusi kapitalı (xüsusi vəsait) digər müəssisələrin xüsusi kapitalı ilə oxşar mənə kəsb etmir. Belə ki, sığorta təşkilatlarının xüsusi kapitalı həm hal-hazırkı dövr üçün, həm də gələcəkdə risklərin aradan götürülməsinə kömək olur. Əvvəlki dövrlərdə sığorta şirkətlərinin tədiyyə qabiliyyətliliyi sığorta fəaliyyəti cəhətdən qiymətləndirilirdi və zərər ödənişlərinin mükafat gəlirlərini üstələməməsinin vacib olduğuna inanılırdı. Zərər ödənişləri mükafat gəlirlərini üstələyərdisə, onda bu zaman “dağıntı” yaranardı. Bu cür vəziyyət “Dağıntı nəzəriyyəsi” adlandırılmışdır. Daha sonralar isə sığorta şirkətinin ödəmə

qabiliyyətliyi gücünün sığorta portfelindən (sığorta çantası) daha çox, investisiya portfelinə əsaslandığı fikri irəli sürülmüşdür. Hal- hazırki dövrdə isə sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətliliyinin təkəcə adları çəkilən portfellərə əsaslanmadığı, sığorta şirkətinin bütünlükdə fəaliyyətinə əsaslandığı faktı öz təsdiqini tapmışdır.

Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinin təmin olunması dedikdə, şirkətin öhdəliklərini qarşılaya biləcək kifayət qədər aktivlərin mövcudluğu, həmçinin daxili ehtiyatları cəminin xarici ehtiyatları cəmindən üstün olması başa düşülür. Amma sığorta sahəsində bu tərif heç bir mənə əks etdirmir. Müəyyən bir dövrü nəzərə alaraq, şirkətin öhdəliklərinin bir hissəsi qəti şəkildə bilinə bilər. Bundan əlavə, həmin öhdəliklər yerinə yetirilmədən yeni öhdəliklər də gələcək dövrlər üçün əks oluna bilər.

Sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində əsas vasitələrdən biri də şirkətlərin sığorta ehtiyatlarının və xüsusi kapitalın (vəsait) mövcudluğudur. Sığortaçının sığorta ehtiyatları onun öhdəliklərini həyata keçirməyə kifayət etmədikdə, xüsusi kapitalı bu öhdəlikləri qarşılamaqda əlavə mənbə hesab olunur. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda xüsusi kapital (təminat), xüsusi kapitaldan istifadə, xüsusi kapital barədə tələblər və s. bu kimi xüsusi kapital (təminat) haqqında müddəalara nəzər yetirilib².

Bildiyimiz kimi, sığorta riskli fəaliyyət sahəsidir. Belə ki, öncədən nəzərə alınmayan risklərin meydana çıxması nəticəsində sığorta şirkətinin ehtiyatları, onların sığortalılar qarşısında üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri yerinə yetirməyə kifayət etməyə bilər. Elə bu səbəbə görə də sığorta polisi olanların mənfəətlərini qorumaq üçün sığortaçının maliyyə cəhətdən vəziyyətinin kifayət qədər güclü olması vacibdir. Sığortaçının maliyyə sabitliyi səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasının əsas məqsədi sığorta olunanlara qarşı sığorta öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsi riskini ən aşağı risk səviyyəsinə qədər endirməkdir. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin olunmasında əsas yeri sığortaçının sığorta olunanlar qarşısında üzərinə götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirməsi tutur.

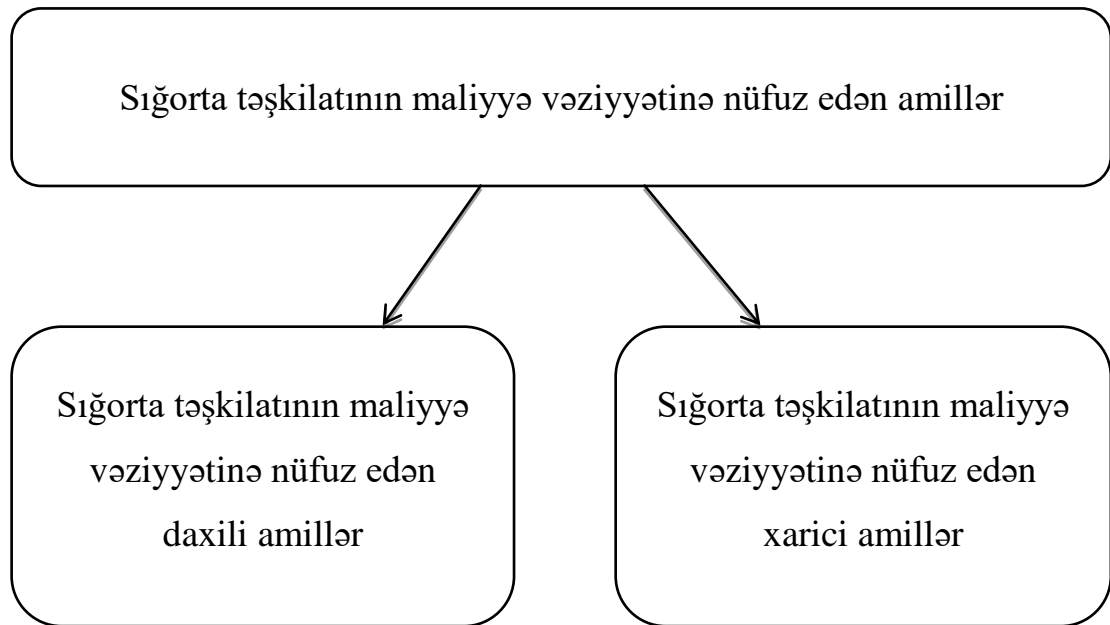
² “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Sığortaçının maliyyə sabitliyinin qeyri- kafi olması isə onun sığorta olunanlar qarşısında üzərinə götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirməsi üçün aktivlərin yetərsizliyi və ya likvidlik səviyyəsinin aşağı olmasıdır.

Sığorta şirkətinin maliyyə vəziyyəti çox amildən asılı olur. Belə ki, sığorta şirkətinin fəaliyyəti sığorta əməliyyatlarının həyata keçirməsindən, maliyyə ehtiyatının investisiyaya istiqamətləndirilməsi ilə digər iqtisadi subyektlərin funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün fəaliyyətlərinin maliyyələşdirilməsi, bank kreditlərinin alınması və s. bu kimi digər amillərdən ibarətdir. Belə ki, sığorta təşkilatının fəaliyyətinə və maliyyə vəziyyətinə bu üç amildən hər biri sığorta riski, investisiya və ümumilikdə bütün maliyyə riskləri təsir göstərir.³

Sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyətinə nüfuz edən amillər 2 qrupa bölünür. Biz bu amillərə aşağıdakı cədvəldə baxa bilərik:

Cədvəl 1.1

Sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyətinə nüfuz edən daxili amillər aşağıdakılardır:

- ✓ Xüsusi kapitalın kifayətliliyi

³ B.A.Xankişiyev. Sığorta fəaliyyətinin əsasları. Bakı: "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı, 2006, səh 160

- ✓ Tarif siyasəti
- ✓ Fəaliyyət göstərmək üçün kifayət qədər ehtiyatın mövcudluğu
- ✓ Sığorta çantasının düzgün şəkildə qurulması
- ✓ Təkrarsığortadan maksimum dərəcədə istifadə
- ✓ İnvestisiya siyasəti
- ✓ Marketing siyasəti
- ✓ Anderraytinq siyasəti

Sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyətinə nüfuz edən xarici amillər aşağıdakılardır:

- ✓ İqtisadi vəziyyətin dəyişməsi
- ✓ Sığorta qanunvericiliyindəki dəyişikliklər
- ✓ Baş verə biləcək təbii fəlakətlər
- ✓ Siyasi vəziyyət
- ✓ Sığorta bazarındakı rəqabət səviyyəsi
- ✓ İnflyasiya səviyyəsi

İlk öncə sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyətinə nüfuz edən xarici amillərə nəzər yetirək. Adından da gördüyü kimi, xarici amillər sığorta təşkilatlarından asılı deyil. Başqa sözlə desək, xarici amillər sığorta təşkilatının fəaliyyətinə ondan asılı olmayan, xarici mühitin təsirlərinin nəticəsidir. Sığorta təşkilatlarının maliyyə vəziyyətinə xarici amillərdən daha çox təsir edən inflyasiya səviyyəsinin olduğunu desək, düzgün qeyd etmiş olarıq. Bildiyimiz kimi, yüksək səviyyəli inflyasiya istehsalın artırılmasına, elmi- texniki tərəqqiyə böyük ölçüdə öz mənfi təsirini göstərir. Bu da nəticədə iqtisadiyyatın inkişafında öz mənfi təsirlərini göstərmiş olur. Yəni, investisiyaların risklilik səviyyəsi yüksəlir, bütün iqtisadi hesablamalar təhrif olunur. Bu da nəticədə inkişaf səviyyəsini qeyri- müəyyən vəziyyətə salır. İnflyasiya, həmçinin sığorta sahəsinə və sığorta təşkilatlarının ehtiyatlarına da öz mənfi təsirini göstərir. Sığorta təşkilatlarına inflyasiya təsirini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Sığortaçının üzərinə götürdüyü öhdəliklər ilə sığorta ehtiyatlarının nisbətinə inflyasiya təsir edir. Ancaq qabaqcadan sığorta ehtiyatları ilə öhdəliklərinin dəyərinin aşağı enməsi templəri bərabər olduğu üçün bu nisbətin təsirə məruz qaldığını müəyyən etmək mümkün olmur. İnflyasiya şəraitində bu cür problemlərin daha detallı şəkildə araşdırılması zamanı sığorta ehtiyatları ilə öhdəlikləri nisbətinin riskdən və sığorta çantasının tərkibindən xeyli dərəcədə asılı olduğu görünür. Sığorta ehtiyatları ilə öhdəlikləri nisbəti sığortanın növlərindən asılı olaraq fərqlənə bilər. Bu fərqliliklərin əsas səbəbi kimi isə inflyasiyanın obyektlərin dəyərinə müxtəlif şəkildə təsir etməsini göstərə bilərik.
2. Sığorta öhdəliklərinin müddətindən də asılı olaraq inflyasiyanın təsirləri müxtəlif olur. Sığortaçı sığorta öhdəlikləri qısamüddətli olduğu zaman sığorta şərtləri və tariflərini inflyasiya səviyyəsinə uyğunlaşdırma bilər. Uzunmüddətli sığorta öhdəliklərində isə bir çox şey sığorta öhdəliklərinin dəyərinin əvvəlcədən müəyyən edilməsindən asılıdır.
3. İnflyasiya sığorta təşkilatının sığorta ehtiyatları vəsaitlərinin investisiyasına da təsir edir. İnflyasiya nəticəsində bu fəaliyyət sahəsində digər maliyyə qurumlarının da qarşılaşdığı problemlərlə sığortaçılar da qarşılaşır. Sığorta təşkilatının investisiya fəaliyyətinin mənfəət normasının inflyasiyanın səviyyəsindən az olması, onun templərinin dəyişməsindən asılı olaraq real və gözlənilən faiz arasındakı fərqin çox olması son nəticədə sığortaçının fəaliyyəti üçün ciddi problemlərə səbəb ola bilər. İnflyasiya tempinin öncədən dəqiqliklə qiymətləndirilməsinin çətin olduğu üçün sığorta təşkilatının investisiya fəaliyyətindən real mənfəətinin mənfə saldo olması riski yüksəkdir.
4. İnflyasiya sığortaçının ehtiyatlarına da öz mənfə təsirini göstərmiş olur. Belə ki, inflyasiya baş verən zaman sığorta olunanların bir çoxu sığortadan uzaqlaşır. Bunun qarşısını almaq üçün isə stimullaşdırıcı metodlardan istifadə etmək məqsədə uyğundur. Bu stimullaşdırıcı metodlara misal olaraq, sığorta müqavilələrində mövcud sığorta

tariflərinin aşağı endirilməsi, sığorta olunanların sığortaçının mənfəətində iştirakı və s. bu kimilərini qeyd edə bilərik.

Sığorta şirkətinin maliyyə vəziyyətinə təsir edən daxili amillər isə şirkətin özündən qaynaqlanan və şirkətin fəaliyyətinə birbaşa təsir göstərən amillərdir.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi üçün onun həyata keçirdiyi sığorta əməliyyatlarının həcmi xüsusi kapitalının həcminə bərabər olmalıdır. Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalı onun ehtiyatlarının öhdəliklərini təmin etməyə yetərli olmadıqda əlavə mənbə hesab edilir. Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalı, həmçinin aşağıdakı səbəblərdən yaradıla bilər:

- A. Uğursuz investisiya fəaliyyəti səbəbindən sığortaçının aktivlərinin dəyərinin azalması
- B. Bağlanılacaq sığorta müqavilələrində sığorta risklərinə uyğun olmayan tariflərdən istifadə olunması
- C. İxtisaslı kadrların çatışmazlığı, bağlanılacaq sığorta müqavilələrinin risklilik dərəcəsinin düzgün qiymətləndirilmə bilməməsi və digər əlavə xərclər

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalı nə qədər çoxdursa, bir o qədər də likvid, maliyyə cəhətdən stabil, yüksək ödəniş qabiliyyətli olar. Bu da sığortaçının sığorta bazarında bazar payının artmasına səbəb olar. Sığorta şirkətinin kapitalının çox olması, bu kapitalı qiymətli kağızlara, bank depozitlərinə və s. bu kimi sahələrə yönəltməklə əlavə gəlir əldə etmək üçün şərait yaradar.

Sığorta şirkətinin daxili amillərindən olan investisiya fəaliyyəti ilə məşğul olması o deməkdir ki, bu zaman o qeyri- sığorta fəaliyyəti ilə məşğuldur. Sığorta şirkətlərinin investisiya fəaliyyəti qanun çərçivəsində həyata keçirilməlidir. Sığorta şirkətləri investisiya fəaliyyətlərini aşağıdakı istiqamətlər üzrə yönəldə bilərlər:

- ✓ Daşınmaz əmlaka yönləndirilmiş vəsaitlər
- ✓ Dövlət qiymətli kağızlarına qoyulan vəsaitlər
- ✓ Digər şirkətlərin nizamnamə kapitalına pul vəsaitlərinin yerləşdirilməsi
- ✓ Bank hesablarına qoyulan pul vəsaitləri

✓ Qeyri- dövlət qiymətli kağızlarına qoyulan vəsaitlər

Sığorta şirkətinin təkrarsığorta fəaliyyəti zamanı sığortaçı öz üzərinə götürdüyü risklərin bir hissəsini digər sığorta şirkətləri ilə bölüşdürür və gələcəkdə baş verə biləcək itkiləri azaltmış olur. Bu da nəticədə sığortaçının fəaliyyətinə müəyyən dərəcədə müsbət təsir göstərmiş olur.

Sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyi üçün onun həyata keçirdiyi tarif siyasətinin rolu, maliyyə ehtiyatlarının əsas mənbəyidir ki, bunun da həcmi mövcud sığorta müqavilələrinin sayı, sığorta məbləği və sığorta tarifinin dərəcəsindən birbaşa asılıdır. Belə ki, sığortaçının gəlirinin həcmi sığorta tarifindən miqdarından asılıdır. Sığorta tariflərinin dəyişilməsi, qabaqcadan sığortaçı tərəfindən müəyyən edilməlidir. Sığortaçı sığorta tariflərini sahibkarların gəlirlərinin artdığı, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldiyi dövrdə artırmalı, iqtisadi geriləmənin olduğu dövrdə isə aşağı salması məqsədəuyğundur. Bu cür tarif siyasəti həyata keçirən sığorta şirkətləri həm maliyyə sabitliyinə nail olur, həm də öz müştəri bazasını qoruyub saxlamış olurlar.

Sığortaçının öz sığorta öhdəliklərini yerinə yetirməsi üçün əsas mənbəyi sığorta ehtiyatlarıdır. Belə ki, sığorta ehtiyatları mövcud müqavilələr üzrə öhdəliklərin həcmi əks etdirir. Elə bu səbəbə görə də sığorta ehtiyatlarının strukturu və kəmiyyəti sığortaçının sığorta olunanlar qarşısında üzərinə götürdüyü öhdəliklərə bərabər olmalıdır ki, gələcəkdə baş vermə ehtimalı olan sığorta hadisələrinin ödənişlərini yerinə yetirə bilsin.

Sığorta şirkətlərinin anderraytinq siyasəti dedikdə, sığorta müqavilələrinin bağlanması ilə bağlı olan siyasət başa düşülür. Sığorta təşkilatı maliyyə sabitliyini təmin etmək üçün sığorta olunanlar ilə bağlanılacaq sığorta müqavilələri üzrə risklərin dərəcəsini dəqiqliklə müəyyənləşdirməlidir.

Sığortaçının düzgün sığorta çantasını formalaşdırmasında əsas məqsədi odur ki, gözlənilən risk səviyyəsi minimum həddə, gəlir səviyyəsi isə maksimum həddə olsun. Bunun üçün isə diversifikasiyalaşmış sığorta çantasının formalaşdırılması məqsədəuyğundur ki, bu da son nəticədə sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinə

müsbət təsir etmiş olur. Bu səbəbdən də sığortaçı ideal sığorta modelini formalaşdırmaq üçün ixtisaslaşmış, klassik və kombinəlanmış sığorta portfellerini kompleks şəkildə araşdırmalı və tətbiq etməlidir. İdeal sığorta modeli özündə yüksək ödəniş səviyyəsi (90%- ə qədər), heç də yüksək olmayan tarif dərəcələri (2,5- 13%) və sabit gəlirliliyi (17,5%) birləşdirir.

Müasir dövrdə marketinq siyasəti istənilən bütün müəssisələr üçün vacib elementlərdəndir. Sığortaçının marketinq siyasəti və bu siyasətə uyğun taktikanın əsasını tələbat dinamikasına nəzarət, şirkətin biznesinin, strateji proqramların rəqabətli bazar münasibətlərinə uyğun vaxtlı- vaxtında qurulması və şirkətin bazarda payının artırılmasından ibarətdir.

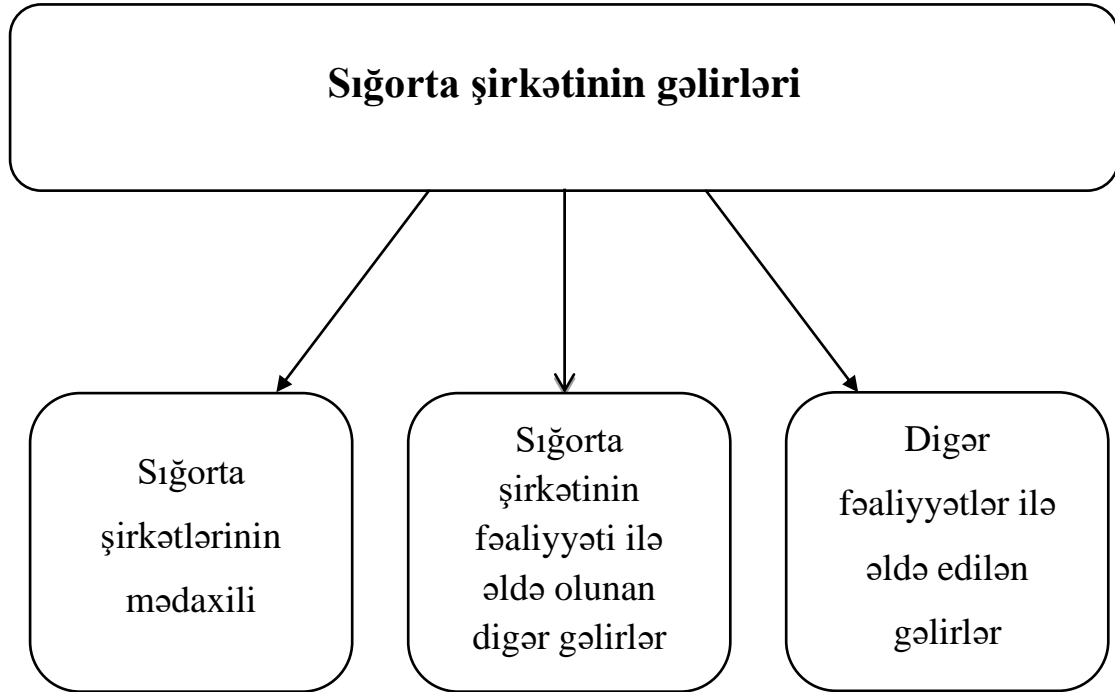
Sığorta şirkətləri öz maliyyə sabitliklərini təmin etmək məqsədi ilə mövcud sığorta qanununa uyğun olaraq sığorta olunanlardan topladığı sığorta haqqlarından sığorta ehtiyatları formalaşdırma bilmə imkanlarına malikdirlər. Bu sığorta ehtiyatları sığorta olunanlarla bağlanmış sığorta müqavilələrinin qüvvədə olduğu dövr ərzində yerinə yetirilməsinə lüzum olmayan məcmu öhdəlikləri əks etdirir. Sığortaçının sığorta ehtiyatlarını yaratmaqda əsas məqsədi sığorta olunanlar qarşısında yarana biləcək sığorta öhdəliklərini heç bir çətinlik olmadan yerinə yetirə bilməsidir.

1.2. Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinə təsir edən gəlir və xərclərin təsnifatı

Bazar münasibətləri şəraitində fəaliyyət göstərən hər bir subyekt kimi sığorta şirkətləri də gələcəkdə öz fəaliyyətlərini davam etdirmək üçün müəyyən dərəcədə gəlir əldə etməlidirlər. Sığorta şirkətləri hər bir sığorta bazarı subyekt kimi öz gəlirlərini mövcud qanunvericilik və sığorta qaydalarında qadağan olunmamış

fəaliyyətlər nəticəsində əldə edə bilər. Hal- hazırki dövrdə sığorta şirkətlərinin gəlirlərini 3 qrupa bölmək olar:

Cədvəl 1.2

Sığorta şirkətlərinin mədaxili aşağıdakılar vasitəsi ilə formalaşır:

- Sığorta şirkətlərinin bağlanmış sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqqlarından yaranmış gəlirləri
- İşlərin həyata keçirilməsi üçün ayrılmış vəsaitlərdən qənaət
- Komissiyon üzrə mükafatlar
- Sığorta ehtiyatları üzrə qaytarılan məbləğlər

Sığorta şirkətlərinin digər fəaliyyətlər ilə əldə edilən gəlirləri aşağıdakılar vasitəsi ilə formalaşır:

- Silinmiş kreditor borcları
- Debitor borclardan daxil olan vəsaitlər
- Aktivlərin və əsas fondların satışından əldə olunmuş gəlir
- İcarə haqqlarından daxil olan vəsaitlər

- Mövcud qanunvericilik və sığorta qaydaları ilə qadağan olunmamış fəaliyyətlərdən əldə olunmuş digər gəlirlər
- Sığorta ehtiyatları və vəsaitlərinin yerləşdirilməsi (investisiya) yolu ilə əldə olunan gəlirlər

Respublika daxilində fəaliyyət göstərən bütün sığorta şirkətlərinin Azərbaycan Respublikasının “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanununa əsasən istehsal, bank və ticarət fəaliyyətləri ilə məşğul olmaları qadağandır. Yuxarıda adı çəkilən qanuna müvafiq olaraq sığorta şirkətlərinin gəlirlərinin müxtəlif formaları var.

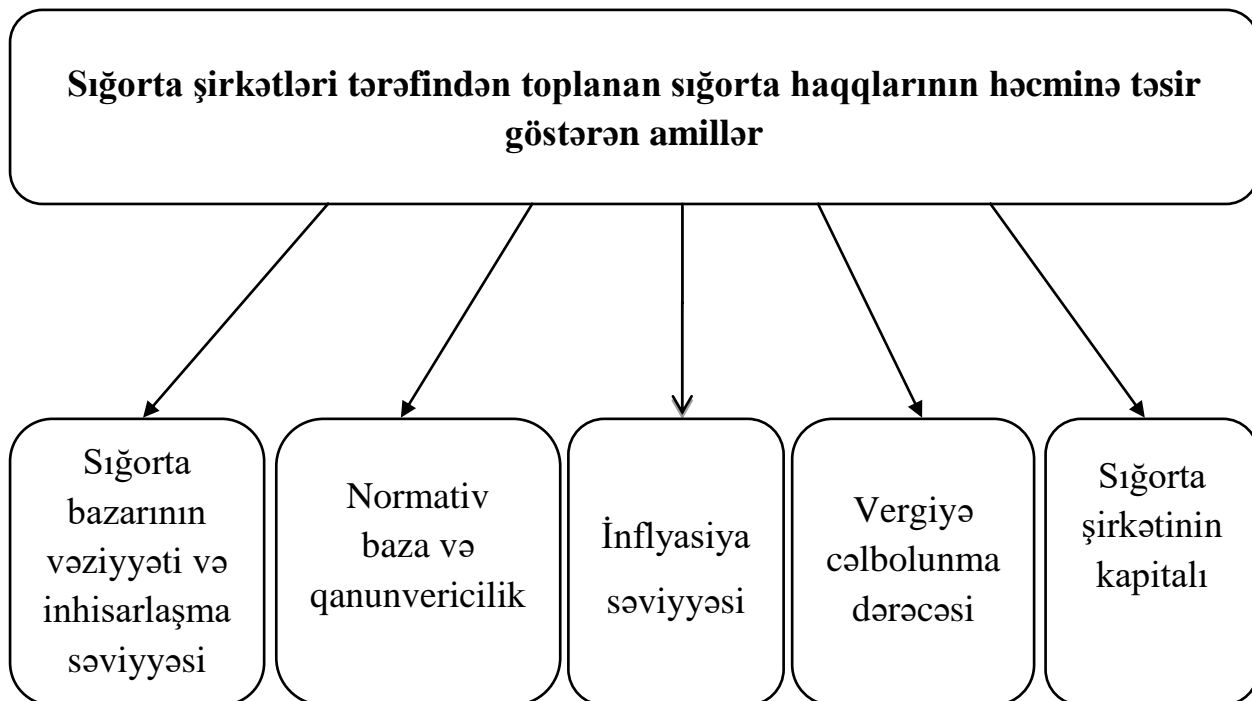
Sığorta şirkətinin gəlirlərinin mənbəyinə görə sığortaçının gəlirlərini 3 sahə üzrə qruplaşdırıla bilər:

- İnvestisiya fəaliyyəti zamanı əldə olunmuş gəlirlər
- Sığorta fəaliyyəti zamanı əldə olunmuş gəlirlər
- Digər fəaliyyətlər zamanı əldə olunmuş gəlirlər

Sığorta şirkətlərinin sığorta fəaliyyəti zamanı əldə olunmuş gəlirləri sığortaçının əsas gəlir bazasıdır ki, elə bu səbəbdən də sığorta fəaliyyəti zamanı əldə olunmuş gəlirləri sığortaçının büdcəsinin formalaşdırılmasında əsas mənbə hesab olunur. Sığorta şirkətlərinin sığorta fəaliyyəti zamanı əldə olunmuş gəlirləri aşağıdakı mənbələrdən formalaşır:

- Birgə sığorta qaydasına uyğun olaraq əldə olunmuş mükafatlar
- Yenidən sığorta qaydalarına uyğun olaraq əldə olunmuş mükafatlar
- Komission və broker mükafatları
- Birbaşa sığorta müqavilələrinə uyğun olaraq əldə olunmuş mükafatlar

Sığorta fəaliyyəti zamanı əldə olunmuş gəlirlərin formalaşması mənbələrinə nəzər yetirərkən aydın şəkildə görünür ki, əsas gəlir mənbəyi sığorta olunanların sığorta haqqı və ya sığorta müqavilələrindən əldə olunmuş mükafatlardır. Yığılan sığorta haqqlarının həcmində bir sıra amillər təsir göstərir. Biz bu amillərə aşağıdakı cədvəldə baxa bilərik:

Yuxarıdakı cədvələ nəzər yetirdikdə (Cədvəl 1.3) burada göstərilən amillər sığorta şirkətlərinə daxil olan sığorta tədiyyələrinə həm müsbət, həm də mənfi təsir göstərə bilməsini görürük. Yəni ki, bu amillərin səviyyəsindən asılı olaraq sığorta tədiyyələri azala və ya arta bilər.

İnvestisiya fəaliyyəti zamanı sığorta şirkətlərinin kapital qoyuluşlarının əsas mənbəyi kimi birbaşa sığortaçının öz kapitalı deyil, sığorta olunanlardan toplanmış sığorta haqqları çıxış edir. Sığorta olunanlardan toplanmış sığorta haqqları bir müddət sığorta şirkətinin sərəncamında qaldığı üçün sığortaçılar bu vəsaiti investisiya fəaliyyəti zamanı istifadə edirlər və nəticədə bu vəsait sığorta şirkətinə investisiya fəaliyyətindən gəlir gətirmiş olur.

Sığorta şirkəti investisiya fəaliyyətini mövcud sığorta qanunvericiliyinə əməl etmək şərti ilə yüksək gəlir əldə etmək üçün öz vəsaitlərini və sığorta olunanlardan toplanmış sığorta haqqlarının yerləşdirilməsi yolu ilə həyata keçirə bilər. Sığorta

şirkətləri investisiya fəaliyyəti zamanı vəsaitləri bank əmanətlərinə, səhmlərə, qiymətli kağızlara, daşınmaz əmlaka yönəldə və bu istiqamətlər üzrə gəlirlər götürə bilirlər. İnkişaf etmiş ölkələrin bir çoxunda sığortaçının investisiya fəaliyyəti zamanı əldə etdiyi gəlirdən mövcud inflyasiya itkilərini aradan qaldırmaq üçün istifadə olunur.

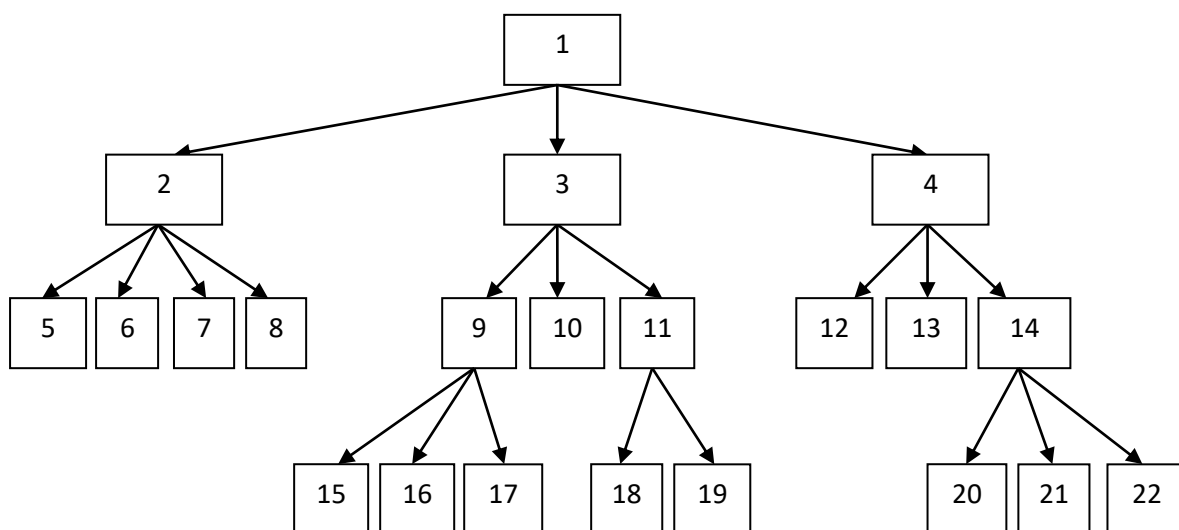
Onu da qeyd edək ki, əsasən sığorta sektorunun (bazarının) güclü inkişaf etdiyi ölkələrdə sığorta şirkətləri ölkə iqtisadiyyatı üçün əsas investordan hesab olunur.

Sığorta şirkətləri sığorta fəaliyyəti və investisiya fəaliyyəti ilə yanaşı digər fəaliyyət növlərindən də gəlirlər əldə edirlər. Sığorta şirkətlərinin sığorta fəaliyyətindən əlavə digər fəaliyyət növlərindən əldə etdiyi gəlirlərə aşağıdakılar aiddir:

- Əsas fondların, digər aktivlərin və maddi qiymətlilərin satışından əldə olunan gəlirlər
- Müxtəlif treninq, konsultasiya, seminar və tədris işlərinin həyata keçirilməsindən əldə olunan gəlirlər
- Sair fəaliyyətdən gəlirlər
- Reqres qaydasında daxilolmalar
- Depo mükafatları ayırmaları
- İcarədən əldə olunmuş gəlirlər

İnkişaf etmiş ölkələrin sığorta bazarlarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin gəlirlərinin böyük hissəsi (60- 65%) qeyri- sığorta fəaliyyətindən, daha az hissəsi isə (35- 40%) sığorta fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlər hesabına formalaşır. Sığorta şirkətlərinin gəlirləri onların maliyyə potensialının müəyyənləşdirilməsində, sərbəst ehtiyatların yaradılmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Sığorta şirkətlərinin gəlirlərini daha aydın şəkildə nəzərdən keçirmək üçün gəlirlərin strukturuna baxmaq lazım gəlir. Sığorta şirkətinin gəlirlərinin strukturu ilə aşağıdakı sxem (Sxem 1.1) vasitəsi ilə tanış ola bilərik:

1. Sığorta şirkətinin gəlirləri
2. İnvestisiya fəaliyyətindən gəlirlər
3. Sair fəaliyyətdən gəlirlər
4. Sığorta fəaliyyətindən gəlirlər
5. Bank əməliyyatları üzrə depozitlər
6. Səhmlər üzrə əldə edilən dividendlər
7. Qiymətli kağızlar üzrə gəlirlər
8. Daşınmaz əmlak üzrə əldə edilən gəlirlər
9. Sığortaya bağlı olmayan fəaliyyətdən sair gəlirlər
10. Sığorta ehtiyatlarının qayıdan məbləği
11. Sığorta fəaliyyətindən sair gəlirlər
12. Təkrarsığorta qaydasında zərərlərin ödənilməsi
13. Komissiyon və broker mükafatları
14. Sığorta tədiyyələri
15. Əsas fondların satışından əldə edilən gəlirlər
16. İcarədən əldə edilən gəlirlər

17. Müxtəlif trening, konsultasiya, seminar və tədris işlərinin həyata keçirilməsindən əldə olunan gəlirlər
18. Depo mükafatları ayırmaları
19. Reqres qaydasında daxilolmalar
20. Birbaşa sığorta üzrə sığorta tədiyyələri
21. Birgə sığortadan əldə edilən sığorta tədiyyələri
22. Təkrarsığortadan əldə edilən sığorta tədiyyələri⁴

Sığorta şirkətləri öz fəaliyyətlərini həyata keçirmək, gəlir əldə etmək məqsədi ilə müəyyən itkiləri olur ki, bu da sığorta şirkətinin xərcləridir. Sığorta şirkətinin xərcləri dedikdə, şirkətin nizamnamə fəaliyyətinin yerinə yetirilməsinə istiqamətlənmiş və mühasibat hesabatlarında öz əksini tapmış xərclər başa düşülür.

Sığortaçı eyni zamanda xərclərini də maliyyələşdirməlidir. Xərclərin düzgün şəkildə planlaşdırılması və səmərəli maliyyələşdirilməsi onun rentabellik fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Sığorta şirkətinin xərcləri sığorta fondu bölüşdürülən zaman reallaşdırılır. Sığorta şirkətinin xərclərinin tərkibi və onun strukturu bir- biriləri ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqədə olan prosesləri şərtləndirir. Xərclərin reallaşdırılması prosesi aşağıdakı iki proses vasitəsi ilə əlaqələndirilir:

- I. Sığorta şirkətinin sığorta olunanlar qarşısında öz üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərin yetinə yetirilməsi ilə əlaqədar olan xərclər
- II. Sığorta işinin təşkil edilməsi ilə əlaqədar olan xərclər

Müasir sığorta nəzəriyyələrində yuxarıda göstərilmiş iki amildən asılı olaraq sığorta şirkətlərində mövcud olan xərclər aşağıdakı qruplara bölünməklə təsnifatlaşdırılır:

1. Sığorta məbləğləri və sığorta ödənişinin verilməsinə çəkilən xərclər
2. Müxtəlif təyinatlı sığorta ehtiyatlarının yaradılmasına çəkilən xərclər
3. Əvvəlcədən xəbərdaredici tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün çəkilmiş xərclər

⁴ <http://www.azrefs.org/sgortann-iqtisadiyyatda-rolu-ve-ehemiyeti-plan.html?page=2>

4. Sığorta işinin saxlanılmasına çəkilən xərclər

Yuxarıda göstərilən xərclər sığorta nəzəriyyəsində eyni zamanda sığorta əməliyyatlarının maya dəyəri kimi qiymətləndirilir. Maya dəyəri anlayışı mürəkkəb anlayışdır və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində mövcud analoji göstəricilər fərqli mahiyyət daşıyır. Bu cəhətdən də sığorta şirkətində mövcud olan pul dövriyyəsi mahiyyətcə riskli xarakter daşdığı üçün maya dəyərini ehtimal əsasında müəyyən etmək lazım gəlir. Belə ki, əsasən istehsal mühitində məhsul vahidinə düşəcək xərclər, görülməli xidmətin maya dəyəri qabaqcadan maya dəyərinin kalkulyasiyası əsasında dəqiqliklə müəyyən oluna bilərsə, sığorta şirkətinin bağlanmış müqavilələr üzrə məsuliyyəti yəni, sığorta işinə çəkilən xərclərini ancaq ehtimal əsasında təqribi olaraq müəyyən oluna bilər.

Sığorta sferasında maya dəyəri anlayışı dar və geniş mənada izah edilməlidir. Sığorta sistemində maya dəyəri anlayışının geniş mənada izahı deyildikdə, sığorta təşkilatının məcmuu xərcləri anlaşılır. Bu məcmuu xərclərdə sığortaçının xərclərinin təsnifatına aid edilən bütün bunlar əks olunur. Yəni, maya dəyəri anlayışının geniş mənada izahı deyildikdə, sığorta ödənişinin həyata keçirilməsinə, sığorta ehtiyatının yaradılması, əvvəlcədən xəbərdar edici tədbirlərin maliyyələşdirilməsi və sığorta şirkətinin saxlanılması üçün çəkilən xərclərin məcmusu anlaşılır. Maya dəyəri anlayışının dar mənada izahı deyildikdə isə ancaq sığorta orqanlarının saxlanılması xərclərinin məcmusu anlaşılır. Sığorta sferasında maya dəyərinin təhlil olunması xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Maya dəyəri aşağıdakı düstur vasitəsi ilə hesablanır:

$$M = \frac{X}{G}$$

Burada, M- maya dəyərini, G- müvafiq dövr ərzində konkret sığorta növü üzrə daxilolmaları, X- idarəetmə xərclərini bildirir.

Sosial- iqtisadi əhəmiyyətinə görə sığorta şirkətlərinin xərcləri içərisində ən önəmli yeri sığorta ödənişləri və məbləğləri üzrə xərclər təşkil edir. Belə ki, normal struktura malik sığorta şirkətində bu göstərici tarif dövrü ərzində 50- 70 faiz aralığında olmalıdır. Sığorta menecmentinin səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasında və

dövrün tələblərinə uyğun kadr potensialının formalaşdırılmasında sığorta işinin təşkil edilməsi ilə əlaqədar olan xərclərin çox mühüm əhəmiyyəti var. Normal şərtlərdə bu qəbildən olan xərclərin 10- 20 faiz aralığında olması məqbuldur.

Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində eyni zamanda sığorta ehtiyatlarının yaradılmasına çəkilən xərclər əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayır. Mahiyyətcə etibarlı ilə sığorta ehtiyatının yaradılması sığorta şirkətinin bir sahibkarlıq strukturu kimi fəaliyyətində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bank sektorunda olduğu kimi sığorta fəaliyyətində də müvafiq ehtiyatlar yaratmadan dayanıqlı, təminatlı fəaliyyət göstərmək qeyri- mümkündür. İkinci bir tərəfdən sığorta ehtiyatları cəlb edilmiş vəsaitlər olduğu üçün onlara xidmət edilməsi dövlət sığorta nəzarətinin (Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası) obyektinə hesab edilir.

Müasir sığorta şirkətlərinin ən mühüm həll qruplarından biri də sığorta şirkətinin saxlanması xərcləridir. Sığorta şirkətlərinin saxlanması xərclərinə mühasibatlıq baxımından yanaşdıqda bunlara əsasən ştat və ştatdankənar işçilərin əsas və əlavə əmək haqqını, təsərrüfat- dəftərxana xərclərini, reklam, ezamiyyə və s. bu kimi xərcləri aid edə bilərik. Lakin beynəlxalq praktikada idarəetmə xərcləri müvafiq struktura malikdir. Bu xərclər özündə aşağıdakı qrupları birləşdirir:

1. Akvizasiya xərci
2. İnkasso xərci
3. Likvidasiya xərci
4. Bilavasitə idarəetmə xərci

Akvizasiya xərcləri dedikdə, yeni sığorta müqavilələri bağlanılan zaman yaranan xərclər başa düşülür. Akvizasiya xərclərinin artması əsasən yeni sığorta növləri və sığorta məhsulları tətbiq olunan müddət ərzində baş verir.

İnkasso xərcləri dedikdə, sığorta tədiyyələrinin toplanması və sığorta olunanlara xidmət göstərilməsi ilə əlaqədar olan xərclər, şirkətin öz işçilərinə ödədiyi əmək haqqı üzrə xərclər başa düşülür.

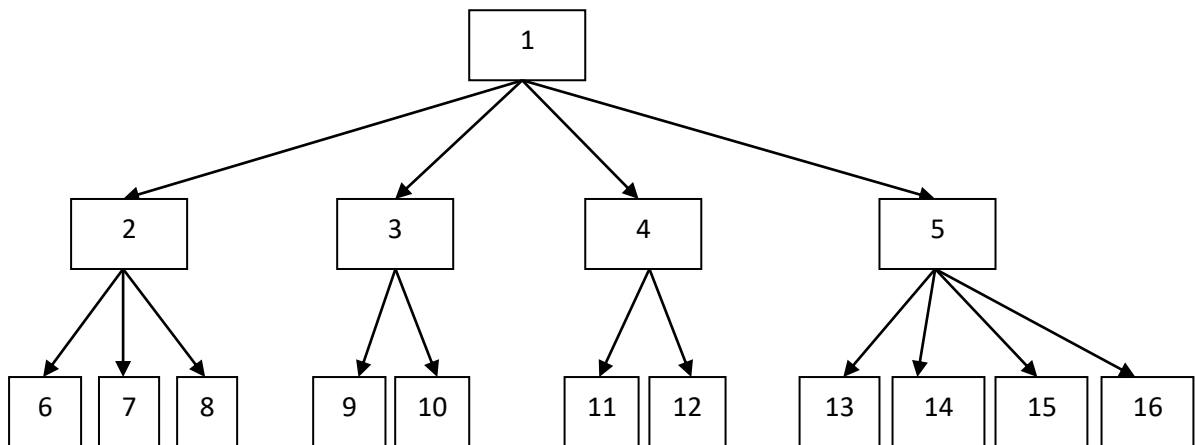
Likvidasiya və yaxud ləğvetmə xərcləri dedikdə, baş vermiş sığorta hadisəsinin nəticəsinin aradan qaldırılması üçün çəkilmiş xərclərin məcmusu başa

düşülür. Likvidasiya xərclərinə sığorta ekspertlərinin nəqliyyat xərcləri, baş vermiş sığorta hadisəsinin nəticəsinin aradan qaldırılması ilə əlaqədar olan poçt, teleqraf, internet və bəzi hallarda məhkəmə xərcləri və s. bu kimi xərclər daxildir.

İdarəetmə xərcləri dedikdə, idarəetmə heyətinin əmək haqqları və təsərrüfat xərclərinin məcmusu anlaşılır. İdarəetmə xərclərinə qənaət müasir sığorta təcrübəsində vacib amillərdən biridir. İdarəetmə xərclərinin qənaətinə sığorta tədiyyələrini artırmaq ilə bir sığorta müqaviləsinə düşən xərclərin azaldılması vasitəsilə nail olunur. Buna nail olmaq üçün isə sığorta tədiyyələrinin artım tempinin sığorta şirkətinin saxlanması xərclərinin artım tempini üstələməsi vacibdir. Nəticə etibarlı ilə idarəetmə xərclərinə olunan ümumi qənaət bir sığorta müqaviləsinə düşən xərclərin azaldılmasına və son nəticədə isə sığorta şirkətinin rentabelli fəaliyyət göstərməsinə imkan yaradır.

Sığorta şirkətlərinin xərclərini daha aydın şəkildə nəzərdən keçirmək üçün xərclərin strukturuna baxmaq lazım gəlir. Sığorta şirkətlərinin xərclərinin strukturu ilə aşağıdakı sxem vasitəsi ilə tanış ola bilərik:

Sxem 1.2

1. Sığorta şirkətinin xərcləri
2. Sığorta məbləğləri və sığorta ödənişlərinin verilməsinə çəkilən xərclər
3. Ehtiyat fondları üzrə çəkilən xərclər

4. Əvvəlcədən xəbərdaredici tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün çəkilmiş xərclər
5. Sığorta işinin saxlanılmasına çəkilən xərclər
6. Alış məbləğləri üzrə çəkilmiş xərclər
7. Sığorta məbləğləri üzrə çəkilmiş xərclər
8. Sığorta ödənişləri üzrə çəkilən xərclər
9. Riskli sığorta növləri üzrə ehtiyat fondları
10. Həyat sığortası üzrə texniki ehtiyatlar
11. Yanğından müdafiə xərci
12. Aqrotexniki tədbirlərə çəkilmiş xərclər
13. Bilavasitə idarəetmə xərci
14. İnkasso xərci
15. Akvizasiya xərci
16. Likvidasiya xərci

Sığorta şirkətinin xərclərinin cəmi tam olaraq, sığorta olunanlara göstərilən xidmətin maya dəyərini əks etdirir. Sığorta əməliyyatları cəhətdən maliyyə nəticəsinin müəyyən edilməsi və vergi bazasının müəyyən edilərkən, maya dəyərini həcmi xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi görünür.⁵

1.3. Sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyinin idarə olunmasının

nəzəri əsasları

Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin olunması üçün onun düzgün şəkildə idarə edilməsi vacib gəlir. Elə bu səbəbdən də sığorta şirkətləri maliyyə sabitliyinin düzgün şəkildə idarə edilməsinə nəzarət edirlər və bu işdə bir sıra

⁵ N.N.Xudiyev. "Sığorta işi: sığortaçının maliyyə potensialı və sığorta resurslarının idarə edilməsi". Bakı: "Azərneşr", 2003, səh 240

fəaliyyətlər həyata keçirirlər. Sığorta şirkətləri maliyyə sabitliklərinin idarə edilməsində bir çox əmsallardan, metodlardan faydalanırlar.

Sığorta bazarında vəziyyətin qeyri- sabit olması orada fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərin fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Biz buna misal olaraq 2015- ci ilin fevral və dekabr aylarında baş vermiş devalvasiyaları (milli valyutanın xarici valyutalara nisbətdə real dəyərinin aşağı enməsi) göstərə bilərik. Belə ki, baş vermiş devalvasiyalar sığorta şirkətlərinin gəlirlərinin aşağı düşməsinə, onların zərərlə işləməsinə və bəzi sığorta şirkətlərinin öz fəaliyyətlərini sonlandırmasına səbəb oldu. Bunun qarşısının alınması üçün isə sığorta təşkilatlarının maliyyə vəziyyətinin təhlil olunması lazım gəlir. Sığorta şirkətlərinin maliyyə vəziyyətinin təhlil olunması həm şirkətin özünün maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi üçün, həm də şirkətin tərəfdaşları üçün və şirkətin hətta müştəriləri (sığorta olunanlar) üçün də böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin olunması probleminə aşağıdakı iki aspektdən yanaşmaq lazım gəlir:

1. Analoji dövr ərzində sığorta şirkətinin vəsaitinin defisitlik dərəcəsinin müəyyən edilməsi. Defisitlik dərəcəsinin sığorta portfelindən asılılığı çoxdur.
2. Ötən tarix dövrü ərzində əldə olunmuş gəlirlərin baş vermiş məsrəflərə olan nisbəti.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin idarə olunmasının vacib amillərindən biri də sığorta əməliyyatlarının rentabellik səviyyəsidir. Sığorta əməliyyatlarının rentabelliyyətinin hesablanması aşağıdakı düstur vasitəsi ilə həyata keçirilir:

$$R = \frac{Bm}{G} * 100$$

Burada R- rentabelliği, Bm- balans mənfəətini, G- gəliri göstərir.

Sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti qeyri- sabit olan dövrdə gəlir əldə etmək mümkün olmur, mənfəət isə vəsaitlərin yenidən bölüşdürülməsi zamanı

formalaşdırılır. Yəni ki, bu dövrdə sığorta təşkilatlarının mənfəəti sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar olmayan digər fəaliyyətlərdən əldə olunan gəlirlər hesabına formalaşır. Məhz bu səbəbdən də sığorta əməliyyatlarının rentabelliyyətinin gəlirlilik səviyyəsi kimi, analoji dövr ərzində mənfəətin ümumi həcmnin bütün ödənişlərə nisbətinin tapılması daha effektivdir.

Sığortaçının maliyyə sabitliyinin idarə edilməsində rentabellik əmsalından başqa digər əmsallardan da istifadə edilir. Sığortaçının maliyyə sabitliyinin idarə edilməsində aşağıdakı əmsallardan istifadə oluna bilər:

1. Sığorta ehtiyatlarının səviyyəsi
2. İnvestisiya fəaliyyətindən gəlirlərin səviyyəsi
3. Permanent (uzunmüddətli) kapitalın səviyyəsi
4. F.V.Konşin tərəfindən təklif olunan maliyyə sabitliyi əmsalı

Sığorta ehtiyatlarının səviyyəsi – Bildiyimiz kimi, sığorta təşkilatlarının sığorta olunanlara ödənişlərin yerinə yetirilməsi üçün əsas mənbə sığorta ehtiyatlarının səviyyəsi hesab olunur və mövcud sığorta müqavilələri üzrə bütün öhdəliklərin həcmi göstərir. Sığorta şirkətinin sığorta olunanlar qarşısında üzərinə götürdüyü öhdəliklər onun sığorta ehtiyatının strukturuna və həcminə ciddi dərəcədə uyğun olmalıdır ki, gələcəkdə sığorta hadisəsi baş verərsə, sığorta ödənişini həyata keçirə bilsin.

İnvestisiya fəaliyyətindən gəlirlərin səviyyəsi – İnvestisiya fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlərin səviyyəsini tapmaq üçün sığortaçının investisiya fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlərin əldə olunmuş sığorta haqqlarının nisbətini tapmaq lazım gəlir.

Permanent (uzunmüddətli) kapitalın səviyyəsi – Permanent kapitalın səviyyəsi vasitəsi ilə sığortaçının aktivlərində olan uzunmüddətli kapitalın çəkisi müəyyən edilir. Permanent kapitalın səviyyəsinin hesablanması aşağıdakı düstur vasitəsi ilə həyata keçirilir:

$$Pks = \frac{Xk + Se + Uö}{A}$$

Burada, Pks- permanent kapitalın səviyyəsini, Xk- xüsusi kapitalı, Se- sığorta ehtiyatlarını, Uö- uzunmüddətli öhdəlikləri, A- cəmi aktivləri bildirir. Biz bu düsturun köməyi ilə uzunmüddətli dövr üçün sığortaçının maliyyə imkanlarını müəyyən edə bilərik.

F.V.Konşin tərəfindən təklif olunan maliyyə sabitliyi əmsalı – Sığortaçının maliyyə sabitliyinin idarə edilməsində rus alimi olan F.V.Konşin tərəfindən maliyyə sabitliyi üçün birinci dəfə təklif olunmuş düsturdan da istifadə edə bilərik. F.V.Konşin maliyyə sabitliyi üçün olan düsturun təklifini XX əsrin ortalarında vermişdir. Konşin tərəfindən təklif olunmuş maliyyə sabitliyi əmsalı aşağıdakı kimidir:

$$Msə = \frac{\sum g + \sum e}{\sum x} \geq 1$$

Burada, Msə- maliyyə sabitliyi əmsalını, $\sum g$ - analoji dövr ərzində cəmi gəlirləriləri, $\sum e$ - analoji dövr ərzində cəmi sığorta ehtiyatlarını, $\sum x$ - analoji dövr ərzində cəmi xərcləri bildirir. Konşin tərəfindən təklif olunmuş maliyyə sabitliyi əmsalına nəzər yetirərkən bizə aydın olur ki, gəlir xərc və ehtiyat maddələri sığortaçının maliyyə sabitliyində əsas yeri tutur. Hesablama apararkən maliyyə sabitliyi əmsalı <1 olarsa, bu zaman şirkətin maliyyə sabitliyi zəifdir, əksinə olarsa, yəni >1 olduqda isə bu zaman sığortaçının maliyyə sabitliyini yaxşı hesab etmək olar.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması üçün qeyri-sığorta fəaliyyətinə də yönəlmək lazım gəlir. Sığorta təşkilatlarının qeyri-sığorta fəaliyyətindən gəlir əldə etməsi üçün əlverişli investisiya layihələrinə sərmayə etmələri vacibdir. Sığorta təşkilatının investisiya fəaliyyəti zamanı bir sıra risklər meydana gəlir ki, bunlar da aşağıdakılardır:

- Aktivlərin qiymətləndirilməsi zamanı real dəyərindən aşağı və ya yüksək qiymətləndirilməsi riski
- Aktivlərin dəyərinin aşağı enməsi riski
- Aktivlərin öhdəlikləri qarşılamama riski

- Aktivlərin likvidlik dərəcəsinin aşağı olması riski
- Gəlirlərin normadan aşağı olması riski
- Mövcud sığorta qanunvericiliyinin dəyişməsi riski
- Vaxtın az olması riski
- Sığorta təşkilatlarının idarə edilməsində yanlış strategiyanın seçilməsi riski
- Marketing strategiyasının bazarın mövcud tələblərinə cavab verməməsi riski

İnvestisiya gəliri dedikdə, sığortaçının sığorta əməliyyatlarını həyata keçirməsindən əldə etdiyi mənfəətdən başqa əlavə mənbə (investisiya) hesabına formalaşan mənfəət başa düşülür. Sığortaçının investisiya fəaliyyəti zamanı mənfəət reallaşarsa, bu zaman mövcud tarif dərəcəsi strukturunda gəlirin səviyyəsi aşağı endirilir.

İnvestisiya gəlir əmsalı ilə faizdən əldə olunan gəlirlər, dividendlər və baza dövrü ərzində investisiyaya yönləndirilmiş aktivlərin orta səviyyəsinin daşınmaz əmlakla olan nisbəti müqayisə olunur. İnvestisiya gəliri əmsalının hesablanması aşağıdakı düstur vasitəsi ilə həyata keçirilir:

$$I_{\theta} = \frac{I_g}{I_a}$$

Burada, I_{θ} - investisiya gəlir əmsalını, I_g - investisiya fəaliyyətindən əldə olunan gəliri, I_a - investisiyaya yönləndirilmiş aktivlərin orta səviyyəsini bildirir. Yuxarıdakı düsturdan da göründüyü kimi, investisiya gəlir əmsalı hesablanan zaman investisiya fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlərin tərkibinə dividendlər, faizdən əldə olunan gəlirlər, şirkətin balansında olan daşınmaz əmlakın icarəsindən daxil olan vəsait və investisiya fəaliyyətindən daxil olan digər gəlirləri daxil etmək olar.

İnvestisiya gəlir əmsalı vasitəsi ilə qiymətli kağızlardan əldə olunan gəlirlərin səviyyəsinin ölçülməsi həyata keçirilir. İnvestisiya gəlir əmsalı sığortaçının investisiyasının həcmi tam şəkildə əks etdirmir. İqtisadçı-

analitiklərin bir çoxu investisiya fəaliyyətindən daxil olan gəlirlərin həcminə bu amillərin təsir göstərdiyini bildirirlər. Qiymətli kağızların dəyərinin dəyişməsi nəticəsində bazardakı digər səhmlərin və istiqrazların məzənnəsinə də təsir göstərir. Faizin artması istiqrazların dəyərinin aşağı enməsinə səbəb olur. Fond birjasında baş verən enmələr səhmlərin dəyərinin aşağı enməsinə səbəb olur. Sığortaçının investisiya etdiyi qiymətli kağızların dəyərinin yüksəlməsi gəlirə müsbət təsir göstərir, aşağı enməsi isə mənfi təsir göstərmiş olur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz məqamlardan başqa, sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin idarə edilməsində onun sığorta olunanlardan topladığı sığorta haqqları, onlara ödədiyi sığorta ödənişləri, gəlirlərinin və xərclərinin ümumi həcmində önəmli dərəcədə təsir etmiş olur.

II FƏSİL. XÜSUSİ KAPİTALIN SIĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ SABİTLİYİNƏ TƏSİRİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialının formalaşması mexanizmi və xüsusi kapitalın təsnifatının təhlili

Sığorta təşkilatları digər maliyyə təşkilatları kimi iqtisadiyyatın ən mühüm elementlərindən hesab edilir. Bildiyimiz kimi, iqtisadiyyat üzrə mövcud pul axınları sığorta sahəsində giriş və çıxış axınları şəklində özünəməxsus xüsusiyyətə malikdir. Məhz bu səbəbdən də sığorta təşkilatlarının pul axınlarının mobilizə olunması və onun sonradan bölgüsü prosesi sığorta şirkətlərinin kapitalının tərkibinin və strukturunun özəlliyini müəyyən etmiş olur. Sığorta şirkətlərinin pul axınları dövriyyəsinin ən mühüm (aparıcı) xüsusiyyəti odur ki, burada kapitalın tərkibində cəlb edilmiş vəsaitlərin xüsusi çəkisi sığortaçının sərbəst vəsaitlərinin böyük hissəsini təşkil edir. Belə ki, sığortaçının pul dövriyyəsi təkcə sığorta əməliyyatlarında olan axınlarla məhdudlaşmır. Sığortaçının pul dövriyyəsi resursların investisiyaya cəlb edilməsi nəticəsində daha da mürəkkəbləşmiş olur. Belə mürəkkəb dövriyyədə sığorta şirkətinin fəaliyyətinin balanslı, səmərəli şəkildə təşkil edilməsi sığorta menecmentindən birbaşa asılıdır.

Nəzəri cəhətdən sığorta şirkətlərinin dövriyyəsində olan pul axınları məcmusunu maliyyə potensialı hesab etmək olar. Başqa sözlə, sığorta təşkilatlarının maliyyə potensialı deyildikdə, sığorta təşkilatlarının cari daxilolmaları, xüsusi vəsaitlərinin, cəlb edilmiş vəsaitlərinin məcmusu anlaşılır. Nəzəriyyədə sığorta təşkilatlarının maliyyə potensialına dar və geniş mənada baxılır:

Dar mənada maliyyə potensialı deyildikdə, hər hansısa bir sığorta şirkəti timsalında mövcud olan pul resurslarının məcmusu anlaşılırsa, **geniş mənada** isə bu milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən bütün sığorta təşkilatlarının pul resurslarının məcmusu çərçivəsində özünü keyfiyyətcə yeni bir anlayışda tapır.

Yəni, milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən bütün sığortaçıların pul resursları məcmusu geniş mənada maliyyə potensialının anlamıdır. Sığorta təşkilatınının maliyyə potensialı aşağıda göstərilmiş amillərin təmin olunmasına xidmət etməlidir:

1. Sığorta şirkətlərinin iqtisadiyyatın bütün maliyyə sistemində uyğunlaşdırılmasına (inteqrasiya)
2. Sığortaçının pul vəsaiti strukturunun sahə spesifikasiyasının yaranmasına
3. Sığorta şirkətinin geniş investisiya imkanlarının formalaşmasına

Hər bir sığorta şirkəti yeni yarandığı dövrlərdə fəaliyyətinin əsasını şirkətin xüsusi kapitalı təşkil edir. Sonrakı fəaliyyətin nəticəsində isə sığorta şirkətinin xüsusi kapitalı mənfəətin, emissiya gəlirlərinin və investisiya gəlirlərinin vasitəsi ilə daha da artır.

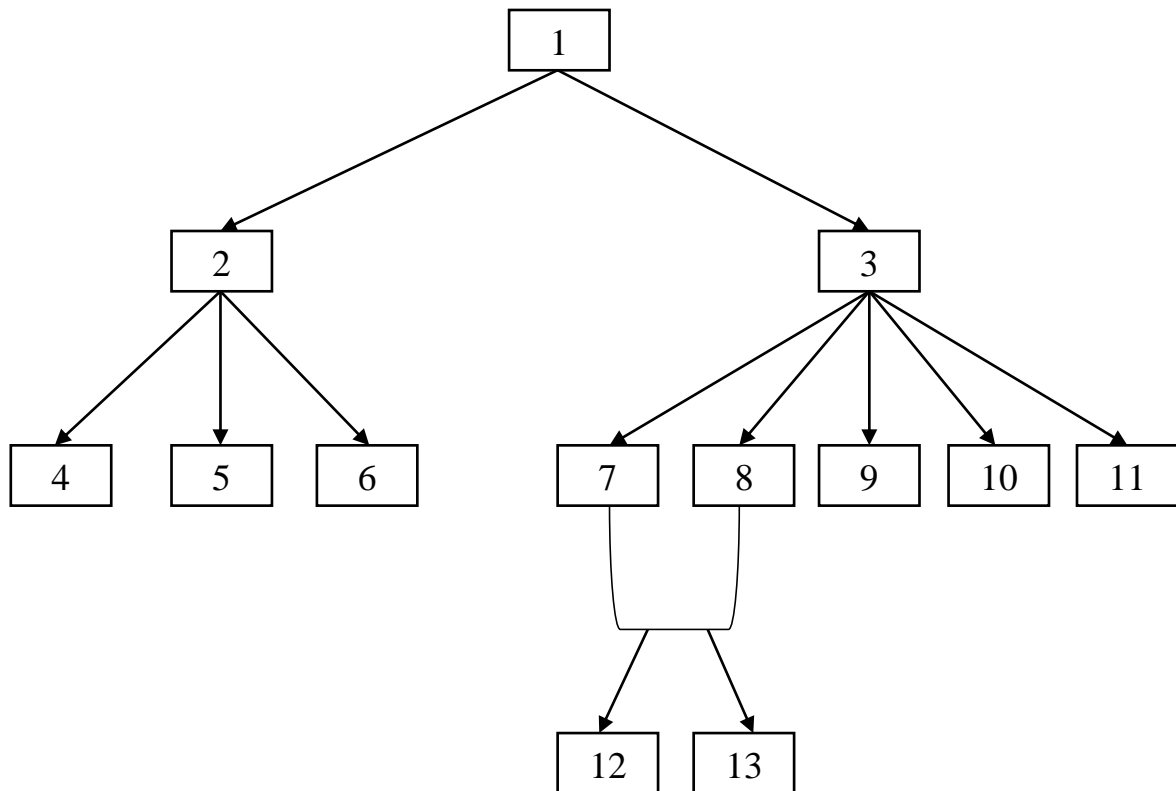
Xüsusi kapital- sığorta təşkilatının uğurlu tərəqqisinin, sığorta olunanlar qarşısında öhdəliklərin icrasının və sabit fəaliyyətinin əsasıdır. Bu cəhətdən “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda sığortaçının xüsusi kapitalının məqbuluğuna məxsusi önəm verilir. Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının ən zəruri mahiyyəti odur ki, xüsusi kapital sığorta şirkətlərinin məcmu maliyyə öhdəliklərindən azad olan vəsaitləridir. Belə ki, xalis aktivlər (xüsusi kapital) sığorta şirkətinin fəaliyyətinin əsası hesab edilir.

Sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin ilkin dövrlərində şirkətin sığorta olunanlar qarşısındakı öhdəliklərinin yeganə zəmanətçisi kimi məhz onun xüsusi kapitalı hesab etmək olar. Ancaq sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının çox olması hələ onun sığorta olunanlara keyfiyyətli şəkildə sığorta məhsulları təqdim etməsinə zəmanət vermir. Çünki sığorta bazarında xüsusi kapitalı az olan sığorta şirkətləri də sabit və dinamik şəkildə inkişaf etmək imkanlarına malikdirlər. Bu səbəbdən də Avropa Şurasının sığorta təlimatlarında sığorta təşkilatlarının xüsusi kapitalının öhdəliklərə olan nisbəti şəklində müəyyən olunur. Sığorta təşkilatlarının lisenziya almaqları üçün onların tədiyyə qabiliyyətliliyinə zəmanət olan xüsusi kapitallarının minimal normativlərinə uyğun şəkildə təmin olunması vacibdir. Məhz bu səbəbdən də, milli sığorta bazarına nəzarətçi orqan (Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası)

sığorta təşkilatlarının xüsusi kapitalının minimal, lazımi və zəruri həcmnin artırılmasına nəzarət edir.

Sığorta təşkilatları üçün tələb edilən kapitalın minimum məbləği 01.01.2009 tarixinə bir milyon manat olduğu halda, 01.01.2012 tarixində isə bu rəqəm beş milyon manata qədər artırılmışdır. Sığorta təşkilatları üçün tələb edilən kapitalın minimum məbləğinin artırılması nəticəsində milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən bir sıra sığorta şirkətlərinin həm maliyyə sabitliyi cəhətdən, həm də ödəmə qabiliyyəti cəhətdən 2010- 2014- cü illər daxilində artım dinamikasının olması hər kəsə məlumdur. Belə ki, sığorta təşkilatlarının maliyyə potensialını sxematik olaraq (sxem 2.1) aşağıdakı kimi göstərə bilərik:

Sxem 2.1

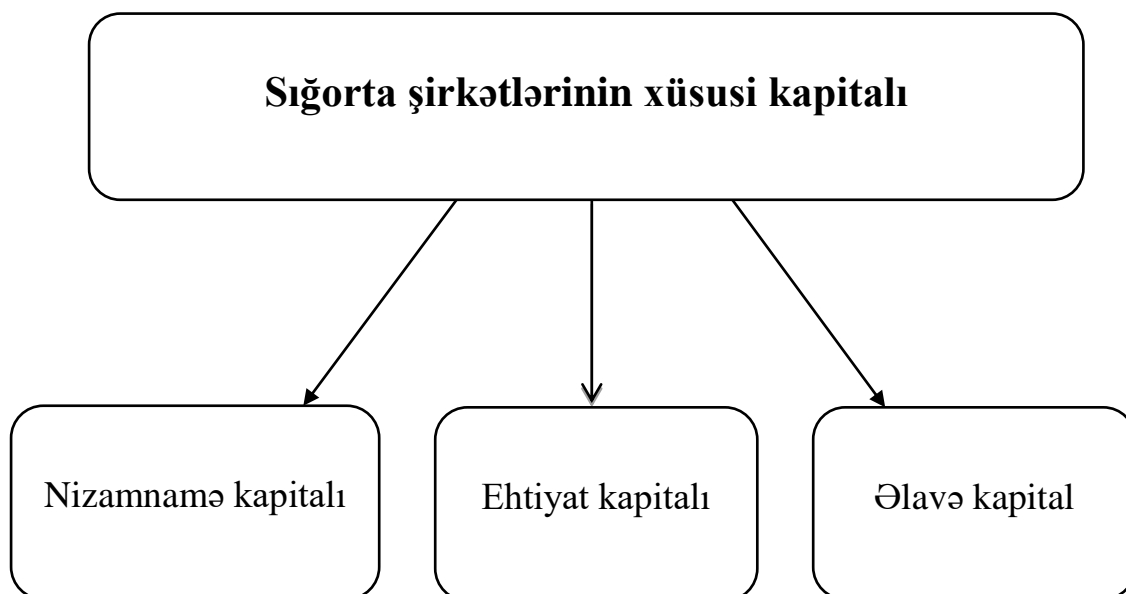
1. Sığortaçının maliyyə potensialı
2. Cəlb edilmiş kapital

3. Sığortaçının xüsusi kapitalı
4. Sığorta ehtiyatları
5. Kredit
6. Kredit borcları
7. Məqsədli daxilolmalar və maliyyələşdirmələr
8. Bölüşdürülməmiş mənfəət
9. Ehtiyat kapitalı
10. Əlavə kapital
11. Nizamnamə kapitalı
12. Sosial sfera üzrə fondlar
13. Yığımlar⁶

Sığorta təşkilatlarının maliyyə potensialı 2 elementin məcmusundan ibarətdir. Daha dəqiqliklə desək, sığorta təşkilatlarının maliyyə potensialının cəlb edilmiş vəsaitlərin və xüsusi kapitalın məcmusundan ibarət olduğunu qeyd edə bilərik. Sığorta sferasının xüsusiyyətlərinə müvafiq olaraq deyə bilərik ki, hər bir sığorta şirkətinin fəaliyyətinin əsasını sığorta tədiyyələri əsasında formalaşmış sığorta olunanların vəsaitləri (cəlb olunmuş vəsaitlər) təşkil edir. Bu vəsaitləri sığorta təşkilatlarının dövrində tam həcmdə iştirak etdiyi üçün cəlb olunmuş vəsaitlər şəklində qələmə vermək olar. Cəlb olunmuş vəsaitlər sığorta şirkətlərinə aid olunmur. Cəlb edilmiş vəsaitlər sadəcə olaraq, sığortaçı ilə sığorta olunanlar arasında bağlanmış sığorta müqavilələrinin qüvvədə olduğu müddət ərzində sığorta şirkətlərinin sərəncamında olur. Sonradan isə cəlb edilmiş vəsaitlər ya sığorta şirkətlərinin gəlir bazasına, ya sığorta ödənişlərinin verilməsinə, ya da sığorta şirkətləri ilə sığorta olunanlar arasında bağlanmış sığorta müqavilələrinin şərtlərinə uyğun şəkildə sığorta olunanlara qaytarıla bilər.

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının təsnifatı ilə aşağıdakı cədvəl vasitəsi ilə tanış ola bilərik:

⁶ <http://www.azrefs.org/sgortann-iqtisadiyyatda-rolu-ve-ehemiyeti-plan.html?page=3>

Yuxarıdakı cədvəldə göstərilənlərdən əlavə sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının təsnifatına digər maliyyə qurumlarının şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkibinə daxil olan bölüşdürülməmiş mənfəəti, məqsədli daxilolmalar və maliyyələşdirmələri, həmçinin yığım və sosial sfera üzrə fondları da aid edə bilərik.

Sığorta şirkətlərinin nizamnamə kapitalı dedikdə, şirkət yaradılan zaman onun fəaliyyətini təmin edəcək qədər təsisçilər tərəfindən qoyulan vəsaitlərin məcmusu başa düşülür. Bildiyimiz kimi, milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri açıq səhmdar cəmiyyəti (ASC), qapalı səhmdar cəmiyyəti (ASC) və məhdud məsuliyyətli cəmiyyəti (MMC) formasında yaradıla bilər. Əgər sığorta təşkilatı MMC-dirsə, bu zaman şirkətin nizamnamə kapitalı təsisçilərin pay haqqları şəklində formalaşır. Sığorta təşkilatı ASC olduqda isə onun nizamnamə kapitalı səhmlərin nominal dəyəri şəklində formalaşmış olur.

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkib hissələrindən biri də əlavə kapitaldır. Əlavə kapital dedikdə, şirkətin dövriyyədən kənar aktivlərinin dəyərinin

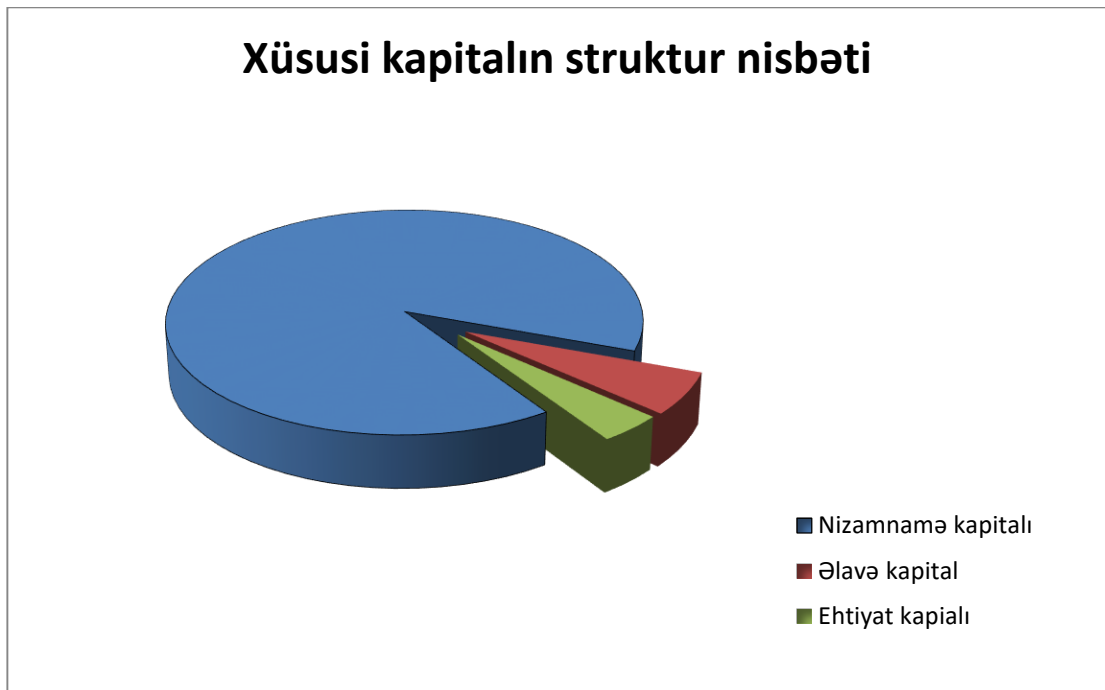
artması nəticəsində formalaşan kapital başa düşülür. Sığorta şirkətlərinin əlavə kapitalının formalaşdırılması mənbələrinə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Şirkətin əsas aktivləri üzrə obyektlərin yenidən qiymətləndirilməsi zamanı əldə olunan vəsaitlər
2. Səhmlərin yerləşdirilməsindən əldə olunan emissiya gəlirləri
3. Digər şirkətlər tərəfindən əvəzsiz şəkildə daxil olan vəsaitlər

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkib hissəsinə ehtiyat kapitalı da aid edilir. Sığorta şirkətlərinin ehtiyat kapitalının formalaşması metodikası üzrə sığorta sistemində özünəməxsus bir xüsusiyyəti yoxdur. Daha dəqiqliklə desək, sığorta şirkətlərində ehtiyat kapitalının yaradılması metodikası iqtisadiyyatın digər sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatların ehtiyat kapitalının yaradılması metodikası ilə tamamilə eyni olduğunu qeyd edə bilərik.

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkib hissələrindən biri olan ehtiyat kapitalının iqtisadi baxımdan ən zəruri mahiyyəti onun digər maliyyə öhdəliklərinə cavabdeh olmaması və təşkilati baxımdan şirkətin nizamnamə kapitalına əlavə olmasıdır. Mövcud sığorta praktikasına uyğun olaraq qeyd edə bilərik ki, sığorta şirkətlərinin ehtiyat kapitalının formalaşdırılmasına mənfəətin bir hissəsi istiqamətləndilir ki, maksimum həcmi şirkətin nizamnamə kapitalının 15%-dən çox olmamalıdır. Hazırki sığorta təcrübəsinə uyğun olaraq qeyd edə bilərik ki, sığorta şirkətləri ehtiyat kapitallarını əsasən qeyri-istehsalat itkilərinin maliyyələşdirilməsinə, səhmləri almaq və ödənilməsi cəhətdən xərclərin maliyyələşməsinə yönəldilə bilər. Sığorta şirkətlərinin fəaliyyəti nəticəsində təsərrüfat ili ərzində ehtiyat kapitalı müəyyən olunmuş səviyyədən aşağı düşərsə, bu zaman yeni əlavə ayırmalar tətbiq olunur. Bütün hallarda ehtiyat kapitalı sığortaçının nizamnamə kapitalının bir əlavəsi kimi çıxış etməklə sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının struktur nisbəti ilə aşağıdakı diaqram (Diaqram 2.1) vasitəsi ilə tanış ola bilərik:

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının struktur nisbətinə nəzər yetirərkən görürük ki, xüsusi kapitalın 85- 90 faizini nizamnamə kapitalı, 5- 6 faizini əlavə kapital, yerdə qalan 3- 4 faizini isə ehtiyat kapitalı təşkil edir.

2.2. Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsinin təhlili və qiymətləndirilməsi

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsinin təhlilini aktivlərin rentabelliyyəsinin amillər üzrə təhlilinə oxşar metodika ilə aparılması mümkündür. Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsinin təhlilini aşağıdakı düstur vasitəsi ilə aparmaq olar:

$$R_{Xk}, \% = \frac{XM}{XK} \times 100$$

Burada, R_{Xk} - sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabelliyyəni, XM - baza dövrünə olan xalis mənfəətin məbləğini, XK - həmin dövr üçün sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının orta məbləğini göstərir.

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsinin amillər üzrə təhlil etmək üçün yuxarıda verdiyimiz xüsusi kapitalının rentabelliği düsturuna sığorta satışından olan mədaxili (S) əlavə edək:

$$R_{XK, \%} = \frac{XM}{XK} \times 100 = \frac{\frac{XM}{S} \times 100}{\frac{XK}{S}} = \frac{S}{XK} \times \frac{XM \times 100}{S}$$

Burada, $\frac{S}{XK}$ - sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabelliğinin dövrəmə əmsalını, $\frac{XM \times 100}{S}$ - sığorta satışının rentabellik əmsalını göstərir.

Düstura daxil edilmiş əlavələrin nəticəsində iki amilli multiplikativ model əldə olundu. Bu da zəncirvari yerdəyişmə üsulunu tətbiq etmək üçün şərait yaratmış olur:

$$\text{Baza dövrü:} \quad R_{Xk_0} = \frac{S_0}{XK_0} \times \frac{XM_0 \times 100}{S_0}$$

$$\text{Hesabat dövrü:} \quad R_{Xk_1} = \frac{S_1}{XK_1} \times \frac{XM_1 \times 100}{S_1}$$

$$\Delta R_{XK} = R_{Xk_1} - R_{Xk_0}$$

Həmçinin amillər cəhətdən:

1. sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabelliğine onun dövrəmə əmsalının dəyişməsinin təsiri:

$$\Delta R_{XK} \left(\frac{S}{XK} \right) = \left(\frac{S_1}{XK_1} - \frac{S_0}{XK_0} \right) \times \frac{XM_0 \times 100}{S_0}$$

2. sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabelliğine sığorta satışının rentabellik faizinin dəyişməsinin təsiri:

$$\Delta R_{XK} \left(\frac{XM \times 100}{S} \right) = \left(\frac{XM_1 \times 100}{S_1} - \frac{XM_0 \times 100}{S_0} \right) \times \frac{S_1}{XK_1}$$

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsinin amillər üzrə təhlili ilə aşağıdakı cədvəl vasitəsi ilə tanış ola bilərik:

Cədvəl 2.2

№	Göstəricilər	Göstəricilərin şərti işarələri	Baza ili (2015)	Hesabat ili (2016)
1	Sığorta şirkətinin xalis mənfəəti (manatla)	XM	17 429 423,81	19 386 918, 07
2	Sığorta şirkətinin xüsusi kapitalı	XK	70 010 723,94	72 041 642, 01
3	Sığortaçının xüsusi kapitalının rentabelliği	$\frac{XM}{XK} \times 100$	24,9%	26,91%
4	Sığortaçının satışından əldə olunan vəsaitlər	S	64 780 265, 39	100 012 147, 3
5	Xüsusi kapitalın dövretmə əmsalı	$\frac{S}{XK}$	0,9252	1,3882
6	Sığortaçının satışının rentabellik səviyyəsi	$\frac{XM}{S} \times 100$	26,9%	19,38%

Yuxarıdakı cədvəldə (Cədvəl 2.2) “Paşa Sığorta” Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin bir sıra maliyyə göstəriciləri (xüsusi kapital, xalis mənfəət və s.) qeyd olunub. Bu göstəricilərdən istifadə edərək bir sıra təhlillər apara bilərik:

$$\text{Baza dövrü: } 0,9252 \times 26,9\% = 24,9\%$$

$$\text{Hesabat dövrü: } 1,3882 \times 19,38\% = 26,91\%$$

$$\Delta R_{XK}=26,91\% - 24,9\%=2,01\%$$

Həmçinin amillər cəhətdən:

1. sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabelliyyə onun dövrətmə əmsalının dəyişilməsinin təsiri:

$$\Delta R_{XK} \left(\frac{S}{XK} \right) = (1,3882 - 0,9252) \times 26,9\% = 12,45\%$$

2. sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabelliyyə sığorta satışının rentabellik faizinin dəyişməsinin təsiri:

$$\Delta R_{XK} \left(\frac{XM \times 100}{S} \right) = (19,38\% - 26,9\%) \times 1,3882 = -10,44\%$$

Hesablamaların dəqiqliyini yoxlamaq üçün:

$$12,45\% + (-10,44\%) = 2,01\%$$

$$26,91\% - 24,9\% = 2,01\%$$

Cədvəldəki göstəricilər vasitəsi ilə apardığımız təhlilə əsasən deyə bilərik ki, sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabelliyyə onun dövrətmə əmsalının dəyişilməsinin təsiri amili üzrə 2016- cı ildə 12,45% artma qeydə alınmış, sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabelliyyə sığorta satışının rentabellik faizinin dəyişməsinin təsiri amili üzrə isə 10,44% həcmində azalma baş vermişdir. Ümumən isə təhlil göstərir ki, “Paşa Sığorta” Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsi baza ilinə (2015) nəzərən hesabat ilində (2016) müəyyən dərəcədə artım (2,01%) qeydə alınıb.

Təhlilin daha effektiv aparılması metodika ilə mümkündür. Əsas amillərdən biri olan sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabelliyyə onun dövrətmə əmsalının dəyişilməsinin təsirinin təhlili zamanı xüsusi kapitalın tərkib hissələri olan nizamnamə kapitalını, ehtiyat kapitalını, əlavə kapitalını və s. amillərini nəzərə almaq olar. Təhlil aparılan zamanı digər əsas amil olan sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabelliyyə sığorta satışının rentabellik faizinin dəyişməsinin təsirini xalis mənfəətin dəyişilməsi amillərini də nəzərə almaq lazımdır.

İstənilən sığorta şirkətinin öz fəaliyyətini maliyyələşdirməsi üçün vəsait mənbələrinə malik olması zəruridir. Sığorta şirkətlərinin bu və ya digər mənbələr hesabına maliyyələşdirilməsi onun xərcləri ilə bilavasitə bağlıdır. Daha dəqiqliklə desək, sığorta şirkətinin səhmdarlarına dividendlərinin ödənilməsi, banklara və digər kredit təşkilatlarına isə ssudaların faizlərinin ödənilməsi, sığorta olunanlarla bağlanmış sığorta müqavilələrinə uyğun olaraq sığorta hadisəsi baş veribsə, onlara qüvvədə olan müqavilənin şərtlərinə əsasən sığorta ödənişlərinin olunması vacibdir.

Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin davamlı olmasından asılı olaraq aktivləri aşağıdakı iki qrupa bölünür:

- A. Uzunmüddətli aktivlər
- B. Qısamüddətli aktivlər

Belə ki, qeyd edə bilərik ki, sığorta şirkətlərinin qısamüddətli aktivləri cari aktivlər (cari vəsaitlər) hesabına, uzunmüddətli aktivləri isə uzunmüddətli vəsaitlər hesabına maliyyələşmiş olur. Bu amillər cəhətdən vəsaitlərin (aktivlərin) cəlb olunmasına əsasən xərclərin ümumi məbləğinin optimallaşdırılması zəruri hal hesab edilir.

2.3. Xüsusi kapitalın sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə təsirinin araşdırılması

Sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyəti dedikdə, sığorta şirkətləri ilə sığorta olunanlar arasında bağlanan sığorta müqavilələrinə əsasən sığorta haqqlarının və ya ödənişlərinin tam və vaxtında həyata keçirilməsi başa düşülür. Sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi və nəzarətini sığorta nəzarəti orqanı həyata keçirir və burada nəzarət obyektini kimi sığorta şirkətləri çıxış etmiş olur. Sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə nəzarəti onun maliyyə sabitliyinin xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən maliyyə hesabatlarının əsaslı şəkildə yoxlanılması vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Əksər sığorta ədəbiyyatında sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə təsir edən amillər aşağıdakı iki qrupa bölünür:

1. Daxili amillər
2. Xarici amillər

Sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə təsir edən daxili amillər aşağıdakılardır:

- ✓ Xüsusi kapitalın kifayətliliyi
- ✓ Tarif siyasəti
- ✓ Fəaliyyət göstərmək üçün kifayət qədər ehtiyatın mövcudluğu
- ✓ Təkrarsığortadan maksimum dərəcədə istifadə
- ✓ Anderrayting siyasəti

Sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə təsir edən xarici amillər aşağıdakılardır:

- ✓ İqtisadi vəziyyətin dəyişməsi
- ✓ Sığorta qanunvericiliyindəki dəyişikliklər
- ✓ Siyasi vəziyyət
- ✓ Sığorta bazarındakı rəqabət səviyyəsi

İlk öncə sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə təsir edən xarici amillərə nəzər yetirək. Adından da gördüyü kimi, xarici amillər sığorta şirkətlərindən asılı deyil. Başqa sözlə desək, xarici amillər sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə ondan asılı olmayan, xarici mühitin təsirlərinin nəticəsidir.

Sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə təsir edən daxili amillər isə şirkətin özündən qaynaqlanan və şirkətin ödəmə qabiliyyətinə birbaşa təsir göstərən amillərdir.

Sığorta şirkətlərinin anderrayting siyasəti dedikdə, sığorta müqavilələrinin bağlanması ilə əlaqədar olan siyasət başa düşülür. Sığorta şirkətləri anderrayting siyasəti vasitəsi ilə bağlanılacaq sığorta müqavilələri üzrə risklərin dərəcəsini dəqiqliklə müəyyənləşdirməlidirlər. Bu səbəbdən də bağlanılacaq müqavilələrinin şərtlərinin uyğunluğunu yoxlamaq vacibdir. Anderrayter sığorta olunanlar ilə

bağlanılacaq sığorta müqavilələrinin şərtlərinin uyğunluğunu yoxlayan zaman aşağıdakı göstəricilərdən istifadə etməlidir:

- ✓ Sığorta növünün risk səviyyəsini qiymətləndirmək
- ✓ Sığorta hadisəsinin baş vermə ehtimalı
- ✓ Gələcəkdə baş verə biləcək zərərləri hesablamaq

Anderrayterin bu göstəriciləri təhlil etməsi yolu ilə bağlanılacaq sığorta müqavilələrinin mümkünlüyü barədə daha dəqiq qərarlar qəbul oluna bilər.

Sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsi üçün onun həyata keçirdiyi tarif siyasətinin rolu, maliyyə ehtiyatlarının əsas mənbəyidir. Sığorta şirkətlərinin tarif siyasətinə aşağıdakı göstəricilər təsir:

- ✓ sığorta müqavilələrinin sayı
- ✓ sığorta məbləği
- ✓ sığorta tarifinin dərəcəsi

Belə ki, sığortaçının gəlirinin həcmi sığorta tarifindən miqdarından asılıdır. Sığorta tariflərinin dəyişilməsi, qabaqcadan sığorta şirkəti tərəfindən müəyyən edilməlidir. Sığortaçı sığorta tariflərini sahibkarların gəlirlərinin artdığı, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldiyi dövrdə artırmalı, iqtisadi geriləmənin olduğu dövrdə isə aşağı salması məqsədəuyğundur. Bu cür tarif siyasəti həyata keçirən sığorta şirkətləri həm maliyyə sabitliyinə nail olur, həm də öz müştəri bazasını qoruyub saxlamış olurlar.

Sığortaçının öz sığorta öhdəliklərini yerinə yetirməsi üçün əsas mənbəyi sığorta ehtiyatlarıdır. Belə ki, sığorta ehtiyatları mövcud müqavilələr üzrə öhdəliklərin həcmi əks etdirir. Elə bu səbəbə görə də sığorta ehtiyatlarının strukturu və kəmiyyəti sığortaçının sığorta olunanlar qarşısında üzərinə götürdüyü öhdəliklərə bərabər olmalıdır ki, gələcəkdə baş vermə ehtimalı olan sığorta hadisələrinin ödənişlərini yerinə yetirə bilsin.⁷

Sığorta şirkəti ödəmə qabiliyyətini təmin etmək məqsədi ilə mövcud sığorta qanununa uyğun olaraq sığorta olunanlardan topladığı sığorta haqqlarından sığorta

⁷ Ю.Т. Ахвледиани. "Страхование". - Москва: Юнити-Дана, 2012

ehtiyatları formalaşdırma bilmə imkanına malikdir. Bu sığorta ehtiyatları sığorta olunanlarla bağlanmış sığorta müqavilələrinin qüvvədə olduğu dövr ərzində yerinə yetirilməsinə lüzum olmayan məcmu öhdəlikləri əks etdirir. Sığortaçının sığorta ehtiyatlarını yaratmaqda əsas məqsədi sığorta olunanlar qarşısında yarana biləcək sığorta öhdəliklərini heç bir çətinlik olmadan yerinə yetirə bilməsidir.

Sığorta şirkətlərinin öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üçün onun həyata keçirdiyi sığorta əməliyyatlarının həcmi xüsusi kapitalının həcminə bərabər olmalıdır. Çünki sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalı onun ehtiyatlarının öhdəliklərini təmin etməyə yetərli olmadıqda əlavə mənbə hesab edilir.

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalı nə qədər çoxdursa, bir o qədər də likvid, maliyyə cəhətdən stabil, yüksək ödəmə qabiliyyətinə malik olurlar. Bu da sığortaçının sığorta bazarında bazar payının artmasına səbəb olar. Sığorta şirkətinin kapitalının çox olması, bu kapitalı qiymətli kağızlara, bank depozitlərinə və s. bu kimi sahələrə yönəltməklə əlavə gəlir əldə etmək üçün şərait yaradar. Bildiyimiz kimi xüsusi kapital aşağıdakılardan ibarətdir:

- Nizamnamə kapitalı
- Əlavə kapital
- Ehtiyat kapitalı
- Bölüşdürülməmiş mənfəət
- Məqsədli daxilolmalar və maliyyələşdirmələr

Sığorta şirkətlərinin nizamnamə kapitalı dedikdə, şirkət yaradılan zaman onun fəaliyyətini təmin edəcək qədər təsisçilər tərəfindən qoyulan vəsaitlərin məcmusu başa düşülür. Sığorta şirkəti hüquqi şəxs qismində dövlət qeydiyyatına alındığı zamandan ləğv olunana qədər onun nizamnamə kapitalı, sığortaya nəzarət edən orqan tərəfindən müəyyən olunan məbləğin minimum həcmindən az olmayaraq pul vəsaiti şəklində ödənilməlidir. Sığorta şirkətinin nizamnamə kapitalı kimi kreditlər, borc vəsaitləri, girova alınmış əmlaklar, büdcə və büdcədən kənar fondların pul vəsaitləri və dövlət orqanlarının sərəncamında olan vəsaitlər

göstərilməsi qadağandır. Sığorta şirkətlərinin nizamnamə kapitalının minimum məbləği aşağıdakı səbəblərdən müəyyən olunur:

- ❖ Sığorta şirkətinin nizamnamə kapitalının həcmnin çox olması ona öz fəaliyyətini maneəsiz şəkildə qurmağa şərait yaradır ki, nəticədə isə sığorta bazarında fəaliyyət göstərən digər şirkətlərinə nəzərən daha rəqabət qabiliyyətli fəaliyyət göstərmiş olur
- ❖ Sığorta şirkətlərinin sığorta olunanlar ilə bağladığı müqavilələrinin qüvvədə olduğu müddət ərzində sığorta haqqları ilə sığorta ehtiyatlarının yaradılması
- ❖ Sığorta şirkətlərinin sığorta olunanlar ilə bağladığı müqavilələrdən daxil olan sığorta haqqlarının həcmnin az olması səbəbindən bu müqavilələr üzrə öhdəliklərin həyata keçirilməsi üçün digər vəsaitlərin olmaması

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkib hissələrindən biri də əlavə kapitaldır. Əlavə kapital dedikdə, şirkətin dövriyyədən kənar aktivlərinin dəyərinin artması nəticəsində formalaşan kapital başa düşülür. Sığorta şirkətlərinin əlavə kapitalı əsas aktivlər üzrə obyektlərin yenidən qiymətləndirilməsi zamanı əldə olunan vəsaitlər, səhmlərin yerləşdirilməsindən əldə olunan emissiya gəlirləri və digər şirkətlər tərəfindən əvəzsiz şəkildə daxil olan vəsaitlər hesabına formalaşır.

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkib hissəsinə ehtiyat kapitalı da aid edilir. Sığorta şirkətlərinin ehtiyat kapitalının formalaşması metodikası üzrə sığorta sistemində özünəməxsus bir xüsusiyyəti yoxdur. Daha dəqiqliklə desək, sığorta şirkətlərində ehtiyat kapitalının yaradılması metodikası iqtisadiyyatın digər sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatların ehtiyat kapitalının yaradılması metodikası ilə tamamilə eyni olduğunu qeyd edə bilərik.

Mövcud sığorta praktikasına uyğun olaraq qeyd edə bilərik ki, sığorta şirkətlərinin ehtiyat kapitalının formalaşdırılmasına mənəfin bir hissəsi istiqamətləndilir ki, maksimum həcmi şirkətin nizamnamə kapitalının 15%-dən çox olmamalıdır. Sığorta şirkətlərinin fəaliyyəti nəticəsində təsərrüfat ili ərzində ehtiyat kapitalı müəyyən olunmuş səviyyədən aşağı düşərsə, bu zaman yeni əlavə

ayırmalar tətbiq olunur. Bütün hallarda ehtiyat kapitalı sığortaçının nizamnamə kapitalının bir əlavəsi kimi çıxış etməklə sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində nizamnamə kapitalının da xüsusi əhəmiyyəti vardır. Bu səbəbdən də nəzarətçi orqan tərəfindən bir sıra islahatlar həyata keçirilir. Bu islahatlardan biri kimi Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Kollegiyasının Qərarlarını göstərə bilərik. Belə ki, “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Qanunun 79.2 maddəsinə əsasən, Maliyyə Nazirliyi Kollegiyasının 31.07.2008 tarixli № Q- 09 Qərarı, bu qərara dəyişiklik edilməsi barədə 29.11.2010 tarixli № Q- 13 Qərar, “Sığortaçının tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında” 24.01.2014 tarixli № Q- 05 Qərarı mövcuddur.

İlk öncə 31.07.2008 tarixində № Q- 09 Qərarına (29.11.2010 tarixli № Q- 13 Qərarı ilə edilmiş dəyişikliklərlə) baxaq. Biz bu qərara əsasən sığorta şirkətlərinin tələb edilən kapitalının minimal məbləğinin mərhələli şəkildə qüvvəyə minməsi ilə aşağıdakı cədvəl vasitəsi ilə tanış ola bilərik:

Cədvəl 2.3⁸

Tələb edilən kapitalın minimal məbləğinin təmin olunması tələbinin qüvvəyə minmə tarixi	Sığortaçılar üçün tələb edilən kapitalın minimal məbləği	Təkrarsığortaçılar üçün tələb edilən kapitalın minimal məbləği
01.01.2011	3 (üç) milyon manat	6 (altı) milyon manat
01.01.2012	4 (dörd) milyon manat	8 (səkkiz) milyon manat
01.01.2013	5 (beş) milyon manat	10 (on) milyon manat

⁸ “Sığortaçıların və təkrarsığortaçıların tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Kollegiyasının 31.07.2008 tarixli № Q- 09 Qərarı (29.11.2010 tarixli № Q- 13 Qərarı ilə edilmiş dəyişikliklərlə)

Tələb edilən kapitalın minimal məbləğinin mərhələli şəkildə qüvvəyə minməsi sığorta şirkətlərinin həm maliyyə sabitliyinə, həm də ödəmə qabiliyyətinə mənfi təsir göstərməməsi üçün müəyyən edilmişdir. Nəticədə isə qeyd edə bilərik ki, tələb edilən kapitalın minimal məbləğinin mərhələli şəkildə qüvvəyə minməsi sığortaçıların maliyyə sabitliyinə, sığorta ehtiyatlarına və ödəmə qabiliyyətinə öz müsbət təsirini göstərmişdir. Biz buna aşağıdakı şəkil vasitəsi ilə daha aydın olaraq baxa bilərik.

Şəkil 2.1⁹

1. Qeyri- həyat sığorta sahəsinə uyğun olaraq:
 - 1.1. fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatı üçün- 5 (beş) milyon manat;
 - 1.2. yeni təsis olunan sığorta təşkilatı üçün- 5 (beş) milyon manat;
2. Həyat sığortası sahəsinə uyğun olaraq:
 - 2.1. fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatı üçün:
 - 01.01.2015 tarixinə qədər- 5 (beş) milyon manat;
 - 01.01.2015 tarixindən başlayaraq- 6,5 milyon (altı milyon beş yüz min) manat;
 - 01.01.2016 tarixindən başlayaraq - 8 (səkkiz) milyon manat;
 - 01.01.2017 tarixindən başlayaraq - 10 (on) milyon manat;
 - 2.2. yeni təsis olunan sığorta təşkilatı üçün- 10 (on) milyon manat;
3. Təkrarsığorta sahəsinə uyğun olaraq:
 - 3.1. müstəsna olaraq təkrarsığorta fəaliyyətinə uyğun olaraq:
 - 3.1.1. fəaliyyət göstərən təkrarsığortaçı üçün- 20 (iyirmi) milyon manat;
 - 3.1.2. yeni təsis olunan təkrarsığortaçı üçün- 20 (iyirmi) milyon manat;
 - 3.2. sığorta şirkətinin fəaliyyətinə uyğun olaraq:
 - 01.03.2014 tarixindən başlayaraq- 2,5 milyon (iki milyon beş yüz min) manat;
 - 01.01.2015 tarixindən başlayaraq- 5 (beş) milyon manat

Maliyyə Nazirliyi Kollegiyasının “Sığortaçının tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında” 24.01.2014 tarixli № Q- 05

⁹ “Sığortaçının tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Kollegiyasının 24.01.2014 tarixli № Q- 05 Qərarı

Qərarının qəbul olunmasından sonra milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən bir çox sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyində, ödəmə qabiliyyətində müsbət artımlar qeydə alınmışdır.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən qeyd edə bilərik ki, 01.01.2017 tarixində milli sığorta bazarında 24 sığorta şirkəti və 1 təkrarsığorta şirkəti fəaliyyət göstərirdi. Ancaq hal- hazırki dövrdə isə milli sığorta bazarında 21 sığorta şirkəti və 1 təkrarsığorta şirkətinin fəaliyyət göstərdiyini görürük. Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığortaçıların sayının azalması onların maliyyə sabitliyi, ödəmə qabiliyyəti ilə birbaşa bağlıdır. Sığorta şirkətinin sürətli şəkildə inkişafı onun maliyyə sabitliyinin yaxşılaşmasına, ödəmə qabiliyyətinin artması ilə nəticələnir.

Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin kapitalının 2000- 2016- cı illər üzrə artım dinamikası ilə aşağıdakı cədvəl vasitəsi ilə tanış ola bilərik:

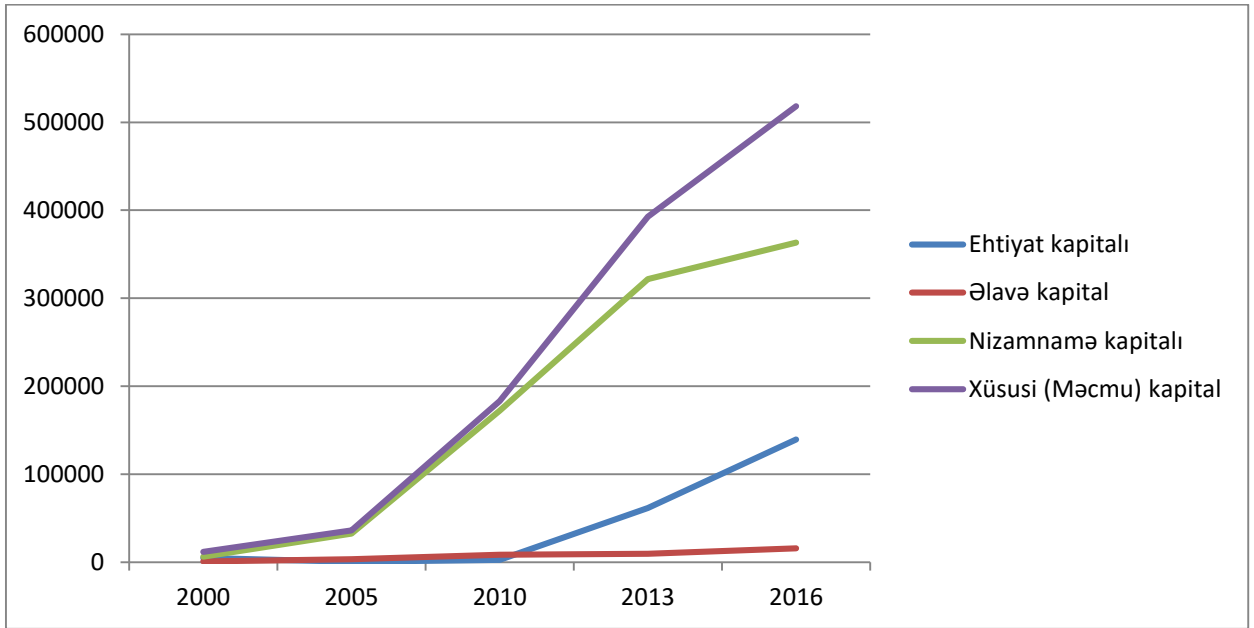
Cədvəl 2.4

	2000	2005	2010	2013	2016
Ehtiyat kapitalı	4 676,1	349 000,4	2 542 000,4	61 686 000,9	139 407 676,8
Əlavə kapital	811 000,8	3 326 000,5	8 505 000,4	9 364 000,7	15 602 419,9
Nizamnamə kapitalı	6 057 000,6	32 312 000,5	172 091 000,3	321 551 000,2	363 302 198,9
Xüsusi (Məcmu) kapital	11 545 000,5	35 988 000,4	183 139 000,1	392 602 000,8	518 312 295,6

Yuxarıdakı cədvələ əsasən qeyd edə bilərik ki, 2000- 2016- cı illər ərzində sığorta şirkətlərinin kapitalında nəzərə çarpacaq dərəcədə artım baş vermişdir. Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkib hissələrini ayrı- ayrılıqda götürsək, son 17 ildə ehtiyat kapitalı 29,8 dəfə, əlavə kapital 19,2 dəfə, nizamnamə kapitalı isə 59,9 dəfə artmışdır. Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalında isə 44,8 dəfə artımın baş verdiyini qeyd edə bilərik. Sığorta şirkətlərinin kapitalında baş verən artımlar onların uğurlu fəaliyyətinin nəticəsidir. Sığortaçıların kapitalının artması sığorta

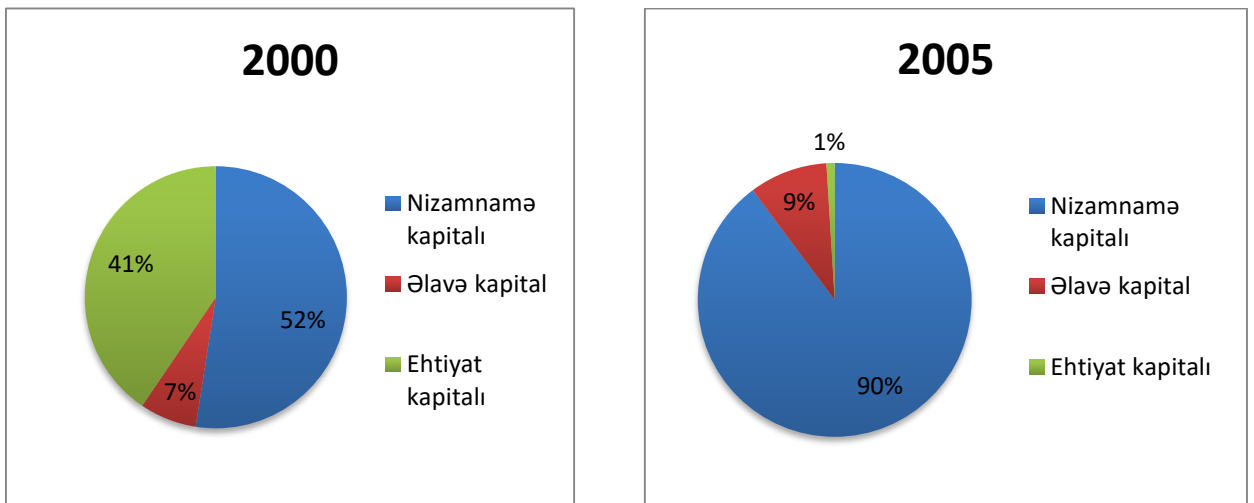
bazarının artımına müsbət təsir göstərmiş olur. Sığorta şirkətlərinin kapitalının 2000- 2016- cı illər üzrə artım dinamikası ilə daha aydın şəkildə aşağıdakı diaqram vasitəsi ilə tanış ola bilərik:

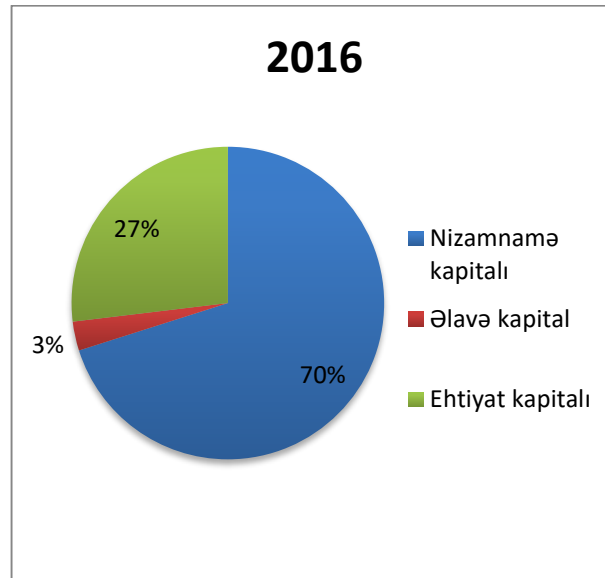
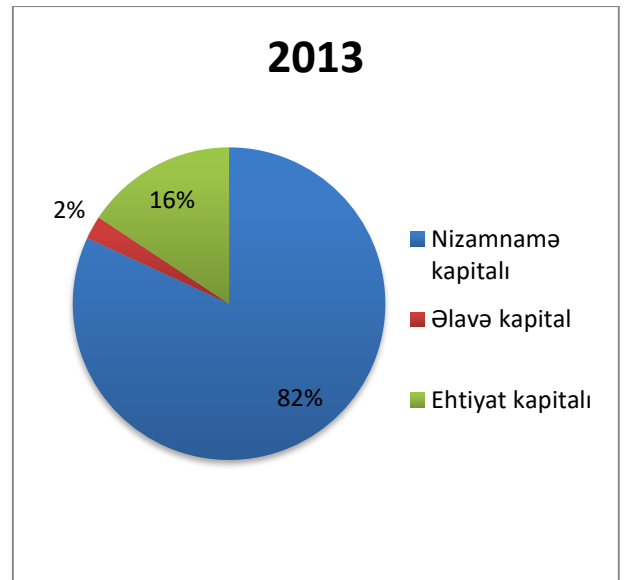
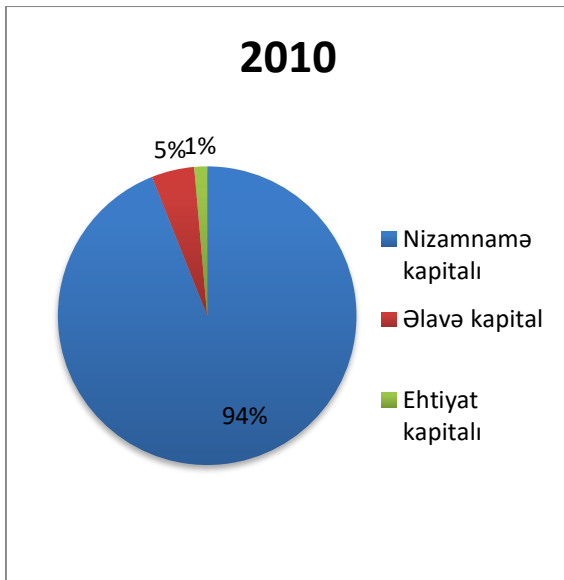
Diaqram 2.2

Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkib hissələrinin faiz nisbəti ilə 2000, 2005, 2010, 2013 və 2016- cı illər üzrə ayrı- ayrılıqda aşağıdakı diaqramlar vasitəsi ilə tanış ola bilərik:

Diaqram 2.3

Sığorta şirkətlərinin kapitalının artım dinamikası cədvəlinə əsasən kapitalların ayrı-ayrılıqda orta mütləq dəyişməni və orta artım tempini hesablayaq: nizamnamə kapitalı üzrə orta mütləq dəyişmə 22327,83 min manat, orta artım tempi 368%; əlavə kapital üzrə orta mütləq dəyişmə 924,44 min manat, orta artım tempi 114%; ehtiyat kapitalı üzrə orta mütləq dəyişmə 8420,73 min manat, orta artım tempi 180% təşkil edir. Buradan belə nəticəyə gəlirik ki, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri kapitalına görə dinamik inkişafa nail olmuşlar.

Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən hər bir sığorta şirkətinin ayrı-ayrılıqda nizamnamə kapitalı və xüsusi (məcmu) kapitalı haqqında məlumatlar ilə aşağıdakı cədvəl vasitəsi ilə tanış ola bilərik:

Cədvəl 2.5

Nö	SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİ	NİZAMNAMƏ KAPİTALI	N/K ÜZRƏ BAZAR PAYI (%)	XÜSUSİ (MƏCMU) KAPİTAL	X/K ÜZRƏ BAZAR PAYI (%)
1	“A-Group Sığorta Şirkəti” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 005 750,00	2,2	11 822 699,92	2,28
2	“AXA MBASK” Sığorta Şirkəti ASC	19 733 738,00	5,43	19 979 626,53	3,85
3	“AtaSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	12 400 000,00	3,41	16 779 626,00	3,24
4	“Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti ASC	6 500 000,00	1,79	18 063 445,31	3,48
5	“Atəşgah” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	5 008 500,00	1,38	14 900 111,79	2,87
6	“AzSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	20 300 000,00	5,59	33 439 184,52	6,45
7	Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	9 000 000,00	2,48	14 354 962,89	2,77
8	“Azərbaycan Sənaye Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	11 000 000,00	3,03	16 580 736,13	3,2
9	“Bakı Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 925 439,65	2,46	8 917 570,35	1,72
10	“Günay Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 700 000,00	2,12	7 806 140,67	1,51
11	“Mega Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	14 500 000,00	3,99	28 335 808,50	5,47
12	“Paşa Həyat Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	40 250 000,00	11,08	58 079 252,54	11,21
13	“Paşa Sığorta” Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	50 000 000,00	13,76	72 360 503,11	13,96
14	“Qala Həyat” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	12 870 000,00	3,54	17 720 210,86	3,42
15	“Rəvan Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 900 071,20	2,45	13 558 886,05	2,62
16	“Standard Insurance” Sığorta Şirkəti ASC	11 000 000,00	3,03	7 304 219,14	1,41
17	“Xalq Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	39 388 700,00	10,84	44 758 666,00	8,64
18	“Qala Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 050 000,00	2,22	7 890 827,57	1,52
19	“İPƏK YOLU SİĞORTA” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	14 770 000,00	4,06	24 392 898,14	4,71
20	“Amrah Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	5 000 000,00	1,38	5 818 527,15	1,12
21	“AzRe Təkrarsığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	50 000 000,00	13,76	75 448 392,45	14,55
	CƏMİ	363 302 198,90	100	518 312 295,60	100

Sığorta şirkətinin təkrarsığorta fəaliyyəti zamanı sığortaçı öz üzərinə götürdüyü risklərin bir hissəsini digər sığorta şirkətləri ilə bölüşdürür və gələcəkdə baş verə biləcək itkiləri azaltmış olur. Bu da nəticədə sığortaçının ödəmə qabiliyyətinə müəyyən dərəcədə müsbət təsir göstərmiş olur.

Sığorta şirkətinin ödəmə qabiliyyətinə onun həyata keçirdiyi investisiya siyasəti və kapital qoyuluşlarının da təsiri çoxdur. Sığorta şirkətinin vəsaitlərinin investisiyaya yönləndirilməsi zamanı mövcud riskləri minimallaşdırmaq məqsədi ilə qanunvericiliyə əsasən sığorta nəzarət orqanı tərəfindən investisiyanın xüsusi qaydaları müəyyənləşdirilib. Müəyyən olunmuş qaydalara əsasən investisiyanın ayrı-ayrı növləri rəsmi şəkildə qadağan olunub. Sığorta şirkəti investisiya fəaliyyəti zamanı vəsaitlərini bank əmanətlərinə, səhmlərə, qiymətli kağızlara, daşınmaz əmlaka yönəldə və bu istiqamətlər üzrə gəlirlər götürə bilərlər.

2.4. Sığorta haqları və ödənişlərinin sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinə təsirinin təhlili

01.01.2015 tarixinə əsasən Azərbaycan Respublikası milli sığorta bazarında 30 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərirdi. Ancaq hal- hazırki dövrdə isə milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin sayı 22 olmuşdur. Bunlardan 18 sığorta şirkəti qeyri- həyat sığortası üzrə, 3 sığorta şirkəti həyat sığortası üzrə, 1 sığorta şirkəti isə təkrarsığorta üzrə fəaliyyət göstərir. Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin sayının azalmasına səbəb onların maliyyə sabitliyinin qənaətbəxş vəziyyətdə olmamasıdır. Buna səbəb 21.01.2015 tarixində və 21.12.2015 tarixində baş verən 2 devalvasiya olmuşdur ki, bu da sığorta şirkətlərinin maliyyə vəziyyətinə çox pis təsir etmişdir.

Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə vəziyyətini təhlil etmək üçün onların 2017- ci il ərzində toplanmış sığorta haqları və həyata keçirilmiş sığorta ödənişləri göstəricilərinə baxmaq lazım gəlir. Biz bu göstəricilər ilə aşağıdakı cədvəl vasitəsi ilə tanış ola bilərik:

Nö	Sığortaçının adı	Sığorta Haqları	Sığorta Ödənişləri
1	“A-Group Sığorta Şirkəti” ASC	12 689 677,02	8 098 874,04
2	“AXA MBASK” Sığorta Şirkəti ASC	22 285 599,84	12 333 516,54
3	“AtaSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	13 715 792,88	5 020 016,86
4	“Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti ASC	38 369 909,56	55 046 153,06
5	“Atəşgah” Sığorta Şirkəti ASC	39 125 941,47	15 794 315,91
6	“AzSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	25 317 135,81	9 112 596,39
7	Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	40 444 876,00	12 370 915,00
8	“Azərbaycan Sənaye Sığorta” ASC	7 227 671,04	3 360 612,24
9	“Bakı Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1 299 250,33	283 221,09
10	“Günay Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	9 505 175,86	1 154 546,04
11	“Mega Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	16 854 267,59	3 147 533,72
12	“Paşa Həyat Sığorta” ASC	152 757 723,26	58 004 591,98
13	“Paşa Sığorta” Şirkəti ASC	107 569 005,23	43 439 060,83
14	“Qala Həyat” Sığorta Şirkəti ASC	19 893 537,72	17 582 577,22
15	“Rəvan Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	690 342,51	546 891,34
16	“Standard Insurance” Sığorta Şirkəti ASC	12 594 880,12	5 555 676,59
17	“Xalq Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 788 809,12	3 965 208,89
18	“Qala Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	10 911 344,31	423 725,63
19	“İPƏK YOLU SİĞORTA” ASC	17 682 489,47	1 788 886,16
20	“Amrah Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	21 548,45	72 446,16
21	"Naxçıvansığorta" ASC	121 601,01	8 231,75
	CƏMİ	556 866 578,60	257 109 597,44

¹⁰ <http://fins.az/sigorta/935900/sigorta-sirketleri-2017-ci-ili-nece-basa-vurub-yigim-ve-odenisler.html>

Yuxarıdakı cədvəldən istifadə edərək milli sığorta bazarında 2017- ci il ərzində toplanmış sığorta haqları və həyata keçirilmiş sığorta ödənişləri üzrə ilk beşlik sığorta şirkətlərinə baxa bilərik. Təhlilin aydın şəkildə aparmaq üçün bu göstəriciləri 2016- cı il ərzində toplanmış sığorta haqları və həyata keçirilmiş sığorta ödənişləri üzrə ilk beşlik sığorta təşkilatlarının göstəriciləri ilə müqayisə edə bilərik. İlk öncə toplanmış sığorta haqları üzrə göstəricilərə nəzər yetirək:

Cədvəl 2.7

Nö	Sığortaçının adı	2016	Nö	Sığortaçının adı	2017
1	“Paşa Sığorta” Şirkəti ASC	100 012 147,26	1	“Paşa Həyat Sığorta” ASC	152 757 723,26
2	“Paşa Həyat Sığorta” ASC	77 678 739,32	2	“Paşa Sığorta” Şirkəti ASC	107 569 005,23
3	“Azərsığorta” Dövlət Kommersiya Şirkəti	41 224 916,00	3	“Azərsığorta” Dövlət Kommersiya Şirkəti	40 444 876,00
4	“Atəşgah” Sığorta Şirkəti ASC	39 814 927,05	4	“Atəşgah” Sığorta Şirkəti ASC	39 125 941,47
5	“Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti ASC	37 435 501,39	5	“Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti ASC	38 369 909,56

Bu cədvələ əsasən qeyd edə bilərik ki, milli sığorta bazarında toplanmış sığorta haqları üzrə 2016- cı ildə “Paşa Sığorta” Şirkəti ASC 1- ci yerdə qərarlaşıb. “Paşa Sığorta” Şirkəti ASC- nin 2016- cı ilə nəzərən 2017- ci ildə topladığı sığorta haqlarının 7 milyon 556 min manat artmasına baxmayaraq 2- ci yerə enib, 1- ci yerə isə topladığı sığorta haqları 2016- cı ilə nəzərən 2017- ci ildə 75 milyon manat artaraq “Paşa Həyat Sığorta” ASC yüksəlib. Bu rəqəm ötən ilə nisbətdə artımın 96,65 faiz olduğunu göstərir ki, bu artımın da milli sığorta bazarı üçün çox yüksək rəqəm olduğunu qeyd etmək olar. Toplanan sığorta haqlarının artım dinamikasına görə də ilk yeri “Paşa Həyat Sığorta” ASC tutur. Topladıkları sığorta haqlarının azalmasına baxmayaraq “Azərsığorta” Dövlət Kommersiya Şirkəti (3- cü yer) və “Atəşgah” Sığorta Şirkəti ASC (4- cü yer) keçən ildə qərarlaşdıqları yerlərini

qoruyublar. Toplanmış sığorta haqları üzrə 2016- cı ilə nəzərən 2017- ci ildə ilk beşliyi yığımları 934 min manat artan “Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti ASC tamamlayır.

İndi isə həyata keçirilmiş sığorta ödənişləri üzrə ilk beşlik sığorta şirkətlərinin göstəricilərinə nəzər yetirək:

Cədvəl 2.8

Nö	Sığortaçının adı	2016	Nö	Sığortaçının adı	2017
1	“Paşa Sığorta” Şirkəti ASC	47 438 605,45	1	“Paşa Həyat Sığorta” ASC	58 004 591,98
2	“Paşa Həyat Sığorta” ASC	45 907 276,26	2	“Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti ASC	55 046 153,06
3	“Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti ASC	27 111 809,20	3	“Paşa Sığorta” Şirkəti ASC	43 439 060,83
4	“Qala Həyat” Sığorta Şirkəti ASC	21 959 718,00	4	“Qala Həyat” Sığorta Şirkəti ASC	17 582 577,22
5	“Azərsığorta” Dövlət Kommersiya Şirkəti	16 166 169,00	5	“Atəşgah” Sığorta Şirkəti ASC	15 794 315,91

Bu cədvələ əsasən qeyd edə bilərik ki, milli sığorta bazarında sığorta ödənişləri üzrə 2016- cı ildə “Paşa Sığorta” Şirkəti ASC 1- ci yerdə qərarlaşıb. “Paşa Sığorta” Şirkəti ASC- nin 2016- cı ilə nəzərən 2017- ci ildə həyata keçirdiyi sığorta ödənişlərinin 4 milyon manat azalaraq baxmayaraq 3- cü yerə enib, 1- ci yerə isə həyata keçirdiyi sığorta ödənişləri üzrə 2016- cı ilə nəzərən 2017- ci ildə 12 milyon manat artaraq “Paşa Həyat Sığorta” ASC yüksəlib. Həyata keçirdiyi sığorta ödənişləri üzrə 2016- cı ilə nəzərən 2017- ci ildə 27 milyon 934 min manat artan “Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti ASC 2- ci yerə yüksəlib və bu artıma görə də həyata keçirilən sığorta ödənişlərinin artım dinamikası cəhətdən 2017- ci ildə milli sığorta bazarında ilk yerdə qərarlaşıb. Həyata keçirdiyi sığorta ödənişlərinin azalmasına baxmayaraq “Qala Həyat” Sığorta Şirkəti ASC keçən ildə qərarlaşdığı

yeri (4- cü yer) qoruyub. Həyata keçirilən sığorta ödənişləri üzrə 2016- cı ilə nəzərən 2017- ci ildə ilk beşliyi “Atəşgah” Sığorta Şirkəti ASC tamamlayır.

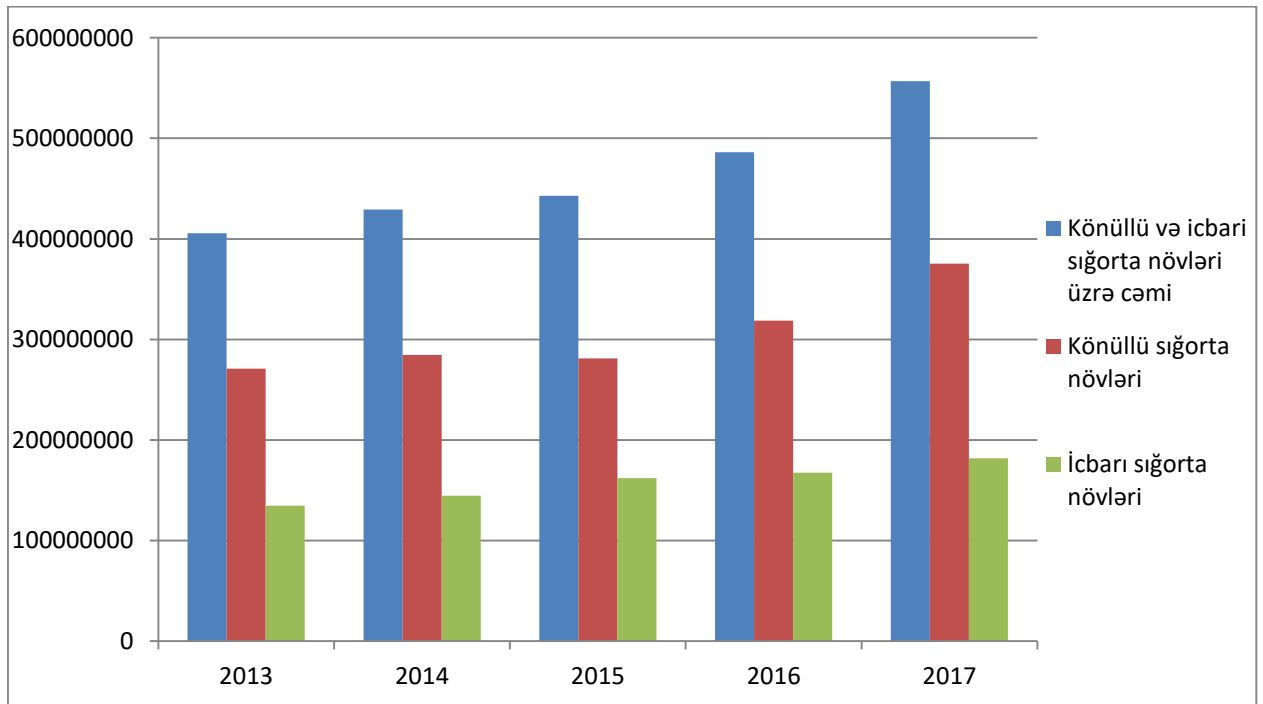
Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə vəziyyətini ümumən təhlil etmək üçün son beş il ərzində toplanmış sığorta haqları və həyata keçirilmiş sığorta ödənişlərinə nəzər yetirə bilərik. İlk öncə son beş il ərzində toplanmış sığorta haqları üzrə göstəricilərə nəzər yetirək:

Cədvəl 2.9

	2013	2014	2015	2016	2017
Könüllü sığorta növləri	270 965 799,97	284 669 866,28	280 970 249,91	318 691 754,21	375 231 473,05
İcbari sığorta növləri	134 706 714,46	144 511 331,24	161 935 181,48	167 382 525,02	181 635 105,55
CƏMİ	405 672 514,43	429 181 197,52	442 905 431,39	486 074 279,23	556 866 578,60

Yuxarıdakı cədvəldə göstərilən son beş il ərzində toplanmış sığorta haqları üzrə göstəriciləri aşağıdakı diaqram vasitəsilə daha aydın şəkildə təhlil etmək mümkündür :

Diaqram 2.4

Diaqrama nəzər yetirdikdə, son beş il ərzində toplanmış sığorta haqlarının tərkibində icbari sığorta növləri ilə müqayisə etdikdə könüllü sığorta növlərinin daha çox olduğunu görürük. Sığorta haqlarının son beş il ərzində olan göstəricilərinə nəzər yetirərkən bizə aydın olur ki, ümumi hesablanmış sığorta haqlarında 2013- 2017- ci illər ərzində həm könüllü sığorta növləri üzrə, həm də icbari sığorta növləri üzrə artım dinamikası açıq- aydın görünür. Ancaq 2014- cü ilin ortalarında neftin qiymətinin kəskin şəkildə aşağı düşməsi Azərbaycan iqtisadiyyatına da öz mənfi təsirini göstərmişdir. Bunun da məntiqi nəticəsi olaraq milli sığorta bazarında 2015- ci il ərzində könüllü sığorta növləri üzrə sığorta haqları nəinki artmış, hətta enmə müşahidə olunmuşdur. 2015- ci il ərzində təkcə icbari sığorta növləri üzrə yığım səviyyəsində müəyyən qədər artım olmuşdur ki, bu da sığorta haqlarının ümumi həcmnin artmasına səbəb olmuşdur.

Son beş il ərzində toplanmış sığorta haqlarının strukturuna nəzər yetirdikdə 2013- cü ilə nəzərən 2017- ci ildə könüllü sığorta növləri üzrə 38,48 faiz, icbari sığorta növləri üzrə 34,83 faiz, könüllü və icbari sığorta növlərinin cəmi üzrə 37,27 faiz artım qeydə alınmışdır.

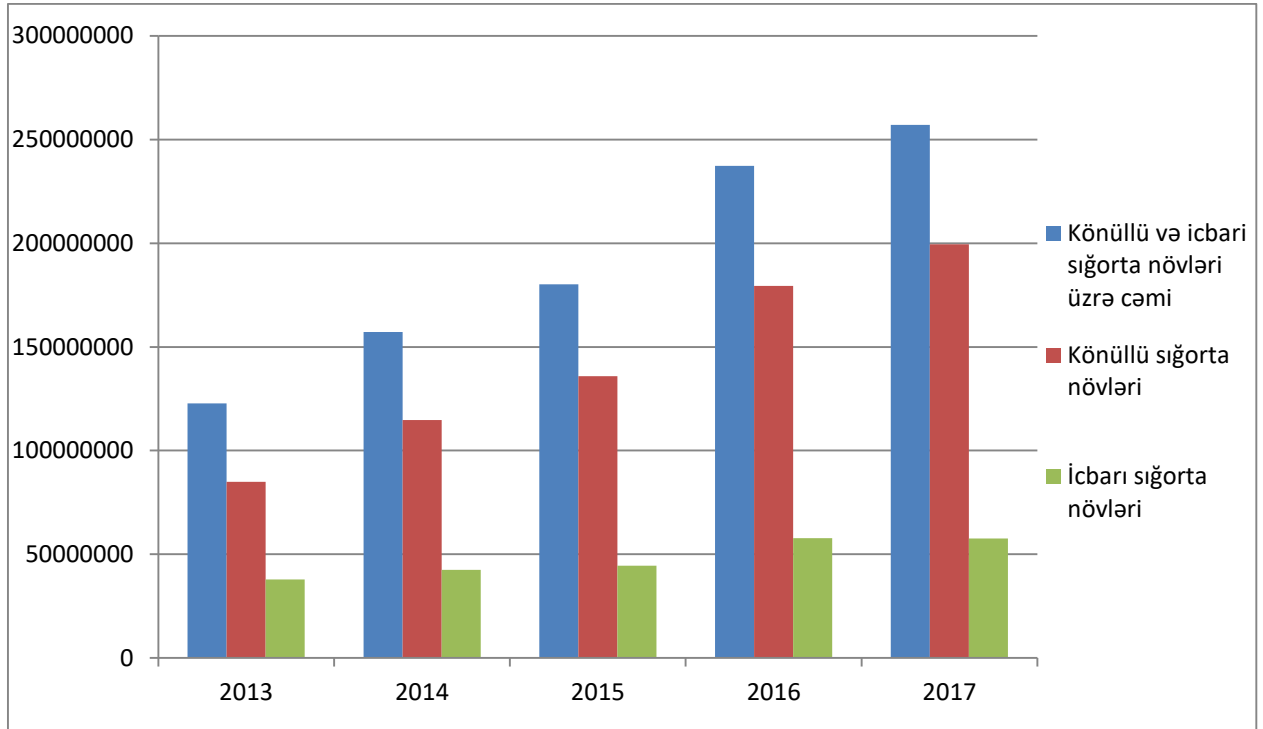
İndi isə son beş il ərzində həyata keçirilmiş sığorta ödənişləri üzrə göstəricilərə nəzər yetirək:

Cədvəl 2.10

	2013	2014	2015	2016	2017
Könüllü sığorta növləri	84 890 182,48	114 714 270,12	135 811 834,81	179 435 271,13	199 424 892,20
İcbari sığorta növləri	37 914 093,71	42 415 019,39	44 429 481,69	57 815 344,79	57 684 705,24
CƏMİ	122 804 276,19	157 129 289,51	180 241 316,50	237 250 615,92	257 109 597,44

Yuxarıdakı cədvəldə göstərilən son beş il ərzində həyata keçirilmiş sığorta ödənişləri üzrə göstəriciləri aşağıdakı diaqram vasitəsilə daha aydın şəkildə təhlil etmək mümkündür:

Diaqram 2.5

Diaqrama nəzər yetirdikdə, həyata keçirilmiş sığorta ödənişlərinin tərkibində icbari sığorta növləri ilə müqayisə etdikdə könüllü sığorta növlərinin daha çox olduğunu görürük. Sığorta ödənişlərinin son beş il ərzində olan göstəricilərinə nəzər yetirərkən bizə aydın olur ki, ümumi həyata keçirilmiş sığorta ödənişlərində 2013- 2017- ci illər ərzində könüllü sığorta növləri üzrə artım dinamikası açıq-aydın görünür. Belə ki, son beş il ərzində həyata keçirilmiş sığorta ödənişlərinin strukturuna nəzər yetirdikdə 2013- cü ilə nəzərən 2017- ci ildə könüllü sığorta növləri üzrə 134,92 faiz, icbari sığorta növləri üzrə 52,14 faiz, könüllü və icbari sığorta növlərinin cəmi üzrə 109,36 faiz artım qeydə alınmışdır.

III Fəsil. SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ SABİTLİYİNİN YAXŞILAŞDIRILMASI İMKANLARININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1. Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin olunması imkanlarının təkmilləşdirilməsi

Bütün yer kürəsini bürüyən maliyyə böhranlarının mənfi nəticələrinin aradan qaldırılması üçün bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta ən yaxşı vasitə hesab olunur. Buradan da belə nəticəyə gəlmək olar ki, sığortanın və sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi maliyyə böhranları baş verən zamanlarda daha da vacib olur. Sığortanın inkişafı üçün mühüm amil kimi sığorta şirkətlərinin onlara olan inamı doğrultmasını göstərə bilərik.

Hər bir sığorta şirkəti inkişaf etmək və sığorta bazarının digər iştirakçıları ilə rəqabət aparmaq qabiliyyətinə malik olması üçün daim maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılmasına xüsusi önəm verməli və bunu həyata keçirməsi üçün müxtəlif üsullardan istifadə etməsi lazım gəlir.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin təmin olunması imkanlarının təkmilləşdirilməsi üsullarından biri kimi sığorta təşkilatlarına Avropa Sığorta Birliyinin təkifi olan “Solvency” (maliyyə sabitliyi, ödəmə qabiliyyəti) layihəsini göstərə bilərik. “Solvency” sistemi sığorta təşkilatlarının sığorta olunanlar qarşısında öz üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri yerinə yetirmə qabiliyyətinin nə dərəcədə olmasından məlumat verən sistemdir. “Solvency” layihəsinin əsas təyinatı odur ki, bu sistemə qoşulan ölkələrin daxil olduğu vahid Avropa sığorta bazarı yaradılsın. “Solvency” layihəsi sığorta şirkətlərinin sığorta olunanlar qarşısında öz üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərə müvafiq olaraq, kapitalın mövcudluğu şərti olan proqramdır ki, bu proqram vasitəsi ilə sığorta şirkətlərinin sığorta olunanlar qarşısında öz üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri yerinə yetirə bilmə qabiliyyətinə sahib olma dərəcəsini ölçmək mümkündür.

“Solvency” sisteminin əsas məqsədi sığorta təşkilatlarının maliyyə cəhətdən yaxşı təmin olunmasını təşkil etmək və xüsusən də maliyyə böhranlarının baş

verdiyi dövrlərdə sığortaçıların öz fəaliyyətlərini tam şəkildə həyata keçirə bilmələrini təmin etməkdir. Nəticədə həm sığorta şirkətlərinin, həm də sığorta olunanların mənfəəti qorunur və ümumilikdə iqtisadi sistemin inkişafına müsbət təsir göstərmiş olur.

“Solvency” sistemi zamanın tələblərinə uyğun olaraq iki fərqli variantda hazırlanmışdır: “Solvency I” sistemi (1973, 1979) və “Solvency II” sistemi (2009). Hal- hazırki dövrdə “Solvency II” sistemi qüvvədədir. “Solvency I” sistemindən imtina edilməsinin və “Solvency II” sisteminə keçidin bir sıra səbəbləri vardır ki, bunlar da aşağıdakılardır:

1. Sığorta təşkilatlarının nizamnamə kapitalının hesablanması zamanı dövrün tələblərinə cavab verməyən metodlardan istifadə edilməsi
2. Sığorta şirkətlərinin qarşılaşa biləcəyi risklərin qiymətləndirilməsindəki modelində çatışmazlıqların mövcudluğu
3. Yeni sığorta məhsullarının qruplaşdırılması, risklərin idarə olunması və risk dərəcələrinin azaldılması zamanı yeni üsul və qaydaların tətbiqinin uyğunlaşdırıla bilməməsi
4. “Solvency I” sistemi əsasən sığorta şirkətlərinə nəzərən qurulmuş sistem idi ki, nəticə etibarı ilə bu sistem sığorta olunanları tam şəkildə qoruya bilmirdi
5. Vahid Avropa sığorta bazarının hal- hazırki dövrün tələblərinə uyğun olaraq düzgün şəkildə işləməsinə maneələr törətməsi

“Solvency II” sistemi “Solvency I” sisteminin təkmilləşdirilmiş variantıdır. Bu sistemin məqsədlərini iki qrupa bölmək olar: Ümumi məqsədlər və xüsusi məqsədlər.

“Solvency II” sisteminin ümumi məqsədləri aşağıdakılardır:

- Vahid Avropa sığorta bazarının əhatə dairəsini daha da böyütmək
- Sığorta olunanların müdafiə səviyyəsini yüksəltmək
- Avropa sığorta bazarı daxilində fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının rəqabət qabiliyyətlilik səviyyəsini artırmaq

- Mövcud sığorta sistemini zamanın tələblərinə uyğun olaraq daha da təkmilləşdirmək

“Solvency II” sisteminin xüsusi məqsədləri aşağıdakılardır:

- Risklərin idarə olunma səviyyəsini daha da artırmaq
- Sığorta işində nəzarət sahəsini diqqət mərkəzində saxlamaq
- Kapitalın daha çox diversifikasiyalaşdırılmasına müvəffəq olmaq
- Beynəlxalq nizamnamələrə uyğunlaşmaq
- Sığorta sahəsində şəffəflıq səviyyəsini yüksəltmək

Avropa Sığorta və Təkrarsığorta Federasiyasının (CEA) “Solvency II” sistemindən bir sıra gözləntiləri vardır ki, bu gözləntiləri aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

1. Hər bir sığorta təşkilatının qarşılaşdığı birinci dərəcəli riskləri diqqət mərkəzində saxlaması
2. Sığorta olunanların müdafiəsini tam şəkildə təşkil etməsi
3. Həm böyük sığorta şirkətləri, həm də kiçik sığorta şirkətləri üçün uyğun olan nəzarət sisteminin yaradılması
4. Sığorta şirkətlərinin aktiv və öhdəliklərinin maksimum dərəcədə iqtisadi qanunauyğunluqların nəzərə alınması ilə qiymətləndirilməsi

“Solvency II” sisteminə qoşulmağın həm sığorta şirkətlərinə, həm sığorta olunanlara, həm də sığorta bazarlarının nəzarətedici orqanlarına bir sıra müsbət təsirləri vardır ki, bunlara aşağıdakı bəndlərdə baxa bilərik:

- “Solvency II” sisteminin sığorta şirkətlərinə olan müsbət təsirləri:
 - ❖ Risklərin idarə olunmasında daha effektiv üsulların tətbiq edilərək mənimsənilməsi
 - ❖ Maliyyə çətinliklərinə qarşı əsaslı tədbirlərin görülməsi
 - ❖ Mövcud sığorta məhsullarının potensial riskləri nəzərə almaq şərti ilə qiymətləndirilməsi
 - ❖ Sığorta şirkətləri üçün daha rəqabətli bazar şəraitinin formalaşdırılması
- “Solvency II” sisteminin sığorta olunanlara olan müsbət təsirləri:

- ❖ Sığorta təşkilatlarının göstərdiyi xidmətlərin səviyyəsinin yüksəlməsi nəticəsində sığorta olunanların hüquqlarının daha yaxşı səviyyədə qorunması
 - ❖ Mövcud sığorta məhsullarının keyfiyyətinin daha da artması
 - ❖ Sığorta şirkətlərinin sığorta olunanlara təklif etdiyi sığorta məhsullarının növlərinin artması və topladığı sığorta haqlarının artması nəticəsində sığorta olunanların daha ucuz və keyfiyyətli sığorta məhsulu ala bilməsi
- “Solvency II” sisteminin sığorta bazarlarının nəzarətedici orqanlarına olan müsbət təsirləri:
- ❖ Bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilmiş qanunvericiliyin mövcudluğu və sığorta şirkətləri üzərində nəzarətin tam şəkildə təşkil olunması
 - ❖ Sığorta bazarlarının nəzarətedici orqanları arasında olan mövcud işbirliyi səmərəliliyinin daha da artırılması
 - ❖ Sığorta təşkilatlarına nəzarətin daha səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi

Ümumi şəkildə götürdükdə isə “Solvency II” sisteminin ölkə iqtisadiyyatına da müsbət təsir göstərmiş olur. “Solvency II” sisteminin ölkə iqtisadiyyatına müsbət təsiri kimi risklərin idarə olunması, kapitalın daha səmərəli şəkildə bölüşdürülməsi nəticəsində uzunmüddətli və qısamüddətli dövrlərdə maliyyə sabitliyinin əldə olunmasını göstərə bilərik.

“Solvency II” sisteminə qoşulmaq üçün sığorta təşkilatlarının qarşısına bir sıra tələblər qoyulur. Bu tələblərə misal olaraq deyə bilərik ki, sığorta şirkətinin topladığı sığorta haqlarının minimum həcmi 5 000 000 avro (10 420 500 manat), nizamnamə kapitalının isə 25 000 000 avro (52 102 500 manat) olması məcburi hal daşıyır. Bu tələblərə uyğun olaraq milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinə nəzər yetirsək görürük ki, 2017- ci il göstəriciləri üzrə Respublikamızda fəaliyyət göstərən 21 sığorta şirkətindən 14- ü “Solvency II” sistemi üzrə toplanmış sığorta haqlarının minimum həcminə olan tələbi ödəmiş olur. Solvency II” sistemi üzrə nizamnamə kapitalına olan tələbə baxdıqda isə görünür ki, milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin heç biri bu tələbə uyğun gəlmir.

“Solvency II” sistemi üç hissədən ibarət quruluşa malikdir. “Solvency II” sisteminin bu üç hissədən ibarət quruluşuna kəmiyyət tənzimləmələri, keyfiyyət tənzimləmələri və bazar nizamlamaları daxildir.

- I sütun: Kəmiyyət tənzimləmələri
 - ❖ Nizamnamə kapitalı
 - ❖ Sığorta şirkətlərinin öz fəaliyyətlərini təşkil etmələri baxımından zəruri kapital üçün hesablamalar
 - ❖ Aktiv və öhdəliklərdən səmərəli şəkildə istifadə
 - ❖ Risk dərəcəsinin müəyyən olunması
 - ❖ Bir sıra vacib riyazi hesablamalar aparmaq üçün düsturlar
- II sütun: Keyfiyyət tənzimləmələri
 - ❖ Daxili nəzarətin şirkətin inkişaf strategiyasına uyğun olaraq təşkil olunması
 - ❖ Risklərin idarə olunmasında yeni üsul və qaydaların tətbiqi
 - ❖ Gələcəkdə baş verə biləcək mənfi hadisələrin nəticələrinin araşdırılması (Stress test)
 - ❖ Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin fasiləsizliyini təmin etmək üçün əlavə pul vəsaitlərinin cəlb olunması
- III sütun: Bazar nizamlamaları
 - ❖ Şirkətlərin maliyyə hesabatlarının ictimaiyyətə kütləvi informasiya vasitələri ilə təqdim olunması
 - ❖ Hesabatların maneəsiz və tam şəkildə auditorlara təqdim edilməsi

Yuxarıda qeyd edilənlərdən də görüldüyü kimi “Solvency II” sistemi bura daxil olan sığorta şirkətlərinin hər birinə ayrı-ayrılıqda müsbət təsir etmiş olur. Lakin Respublika daxilində, yəni milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin bu sistemin tələblərinə tam şəkildə cavab vermədikləri səbəbindən bu sistemə daxil olsalar, bu onlar üçün bir sıra mənfi nəticələrə gətirib çıxara bilər. Bu mənfi nəticəni nəzərə alaraq, milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri “Solvency II” sisteminin bəzi elementlərini öz işlərinə tətbiq etməklə müsbət nəticələr əldə edə bilərlər.

Hər bir sığorta şirkəti öz maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması üçün nəinki şirkətin əsasının qoyulduğu ölkənin sığorta bazarında fəaliyyət göstərməli, hətta digər ölkələrin də sığorta bazarlarında fəaliyyət göstərə bilər. Bildiyimiz kimi, bu amil “Solvency II” sistemində öz əksini tapmışdır. Bu amil sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması üçün müsbət cəhət hesab oluna bilər. Digər ölkələrin sığorta bazarlarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri yerli sığorta təşkilatlarının təcrübəsini tədqiq edərək öz fəaliyyətlərinə tətbiq edə bilərlər. Nəticədə isə bu maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılmasına və şirkətin daxili idarəetməsinin inkişafına müsbət təsir göstərə bilər.

Dövlətin sığorta bazarında olan nəzarəti sığorta təşkilatlarının daxili siyasətləri ilə maliyyə sabitliyinin təmin edilməsindən daha əsas amil hesab edilir. Sığorta bazarının qüsursuz şəkildə formalaşdırılması üçün əsas şərtlərdən biri rəqabətli bazar şəraitinin təmin olunmasıdır. Bildiyimiz kimi, inhisarçılıq (monopoliya) iqtisadiyyatın bütün sahələrinə mənfi təsir etdiyi kimi, sığorta bazarına da bir sıra mənfi təsirlər göstərə bilər. Bunun da nəticəsində sığorta bazarında fəaliyyəti zəifləyən sığorta şirkətləri maliyyə sabitliklərini itirə, müflisləşmə təhlükəsi ilə üz-üzə qala bilərlər. Bu cür vəziyyətlərin qarşısını almaq üçün isə dövlətin sığorta bazarını tənzimləməsi, mövcud olan nəzarət tədbirlərini daha da artırması lazım gəlir.

Sığorta bazarının qüsursuz şəkildə formalaşdırılması nəticəsində xarici investorların da maraqlarını cəlb etmək mümkündür. Xarici sığorta təşkilatlarının sığorta bazarına daxil olub burada fəaliyyət göstərməsi ilə sığorta bazarındakı kapitalın həcmində də artmasına səbəb olacaq ki, bu da nəticədə sığorta bazarının inkişafına daha da müsbət təsir göstərmiş olacaqdır.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi üçün bəzi göstəricilər və reyting siyahıları mövcuddur. Avropa ölkələrinin bir çoxunda reyting sahəsində ixtisaslaşdırılmış şirkətlər mövcuddur ki, onlar da sığorta təşkilatlarının fəaliyyətlərini daim təhlil edir və vəziyyətlərinə uyğun olaraq onların reytinglərini müəyyən edirlər. Reyting şirkətlərinin fəaliyyət göstərmələrinin bir sıra müsbət tərəfləri vardır ki, bunlar da aşağıdakılardır:

1. Sığorta bazarının iştirakçılarının keçmiş illər ərzində göstəriciləri üzrə reyting siyahısının tərtib edilməsi nəticəsində sığorta şirkətlərinin vəziyyəti barəsində uzunmüddətli dövr üçün sağlam fikir formalaşacaq
2. Reyting siyahısının tərtib edilməsi sığorta təşkilatlarının bir- biriləri arasında olan rəqabəti artırmağa sövq edəcəkdir ki, bu da nəticədə rəqabətli bazar şəraitinin formalaşdırılmasında yardımçı olacaq
3. Sığorta olunanların sığorta şirkətləri barəsində olan məlumatları daha dolğun olacaq və bu onlara sığorta məhsulunun seçimi zamanı yardım edəcək

Reyting sahəsində ixtisaslaşdırılmış şirkətlər sığorta təşkilatlarının da reyting siyahısını hazırlayırlar. Reyting siyahısı sığorta təşkilatlarının maliyyə durumuna, sığorta və investisiya risklərinin dərəcəsinə və idarəetmə keyfiyyətinə uyğun olaraq hazırlanır. Reyting siyahısı hazırlanarkən sığorta şirkətləri etibarlılıq dərəcəsinə uyğun olaraq, dörd böyük səviyyəyə (A, B, C və D) ayrılır. Reyting siyahısının A, B və C səviyyələri ödəmə qabiliyyəti, maliyyə sabitliyi və proqnozlaşdırılmış inkişaf dərəcəsi nəzərə alınaraq alt səviyyələrə ayrılırlar. Reyting siyahısının A, B, C və D səviyyələri və bunların alt səviyyələri aşağıdakı kimidir:

“A” səviyyəsi :

A səviyyəsi ++ : müsbət perspektiv ilə inamlılığın güclü dərəcəsi

A səviyyəsi + : stabil perspektiv ilə inamlılığın güclü dərəcəsi

A səviyyəsi : inamlılığın güclü dərəcəsi

“B” səviyyəsi :

B səviyyəsi ++ : müsbət perspektiv ilə inamlılığın əlverişli dərəcəsi

B səviyyəsi + : stabil perspektiv ilə inamlılığın əlverişli dərəcəsi

B səviyyəsi : inamlılığın əlverişli dərəcəsi

“C” səviyyəsi :

C səviyyəsi ++ : müsbət perspektiv ilə inamlılığın zəif dərəcəsi

C səviyyəsi + : stabil perspektiv ilə inamlılığın zəif dərəcəsi

C səviyyəsi : inamlılığın zəif dərəcəsi

“D” səviyyəsi; inamlılığın qeyri- kafi dərəcəsi

Sığorta şirkətlərinin reyting siyahısını hazırlanması zamanı bir çox maliyyə göstəricilərinin təhlil edilməsi lazım gəlir. Sığorta şirkətlərinin reyting siyahısını hazırlanması zamanı, həmçinin şirkətə rəhbərlik edən şəxsin təcrübəsi, risklərin idarə olunması, idarəetmənin strukturu, marketinq siyasəti, təkrarsığorta fəaliyyəti, investisiya siyasəti və bu kimi sayı iyirmidən çox göstəricilər təhlil olunur.

Həmçinin sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin olunması üçün aşağıdakı üsullardan da istifadə oluna bilər:

1. Bütün maliyyə əməliyyatlarının davamlı olaraq təhlil olunması
2. Kapitalın sərbəst dövriyyəsinin təşkil edilməsi
3. Gəlir, xərc amillərinin qarşılıqlı şəkildə təhlil edilməsi ilə sığorta şirkətlərinin xərclərinin optimallaşdırılması
4. Səhmdarlar arasında mənfəətin bölüşdürülməsi cəhətdən ən effektiv siyasətin seçilməsi
5. Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın qeyri- məqbul olmasının qarşısını almaq üçün onun formalaşdırılması zamanı istifadə olunan amillərin optimallaşdırılması
6. Sığorta şirkətlərinin inkişaf planlarına uyğun olaraq maliyyə siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsi

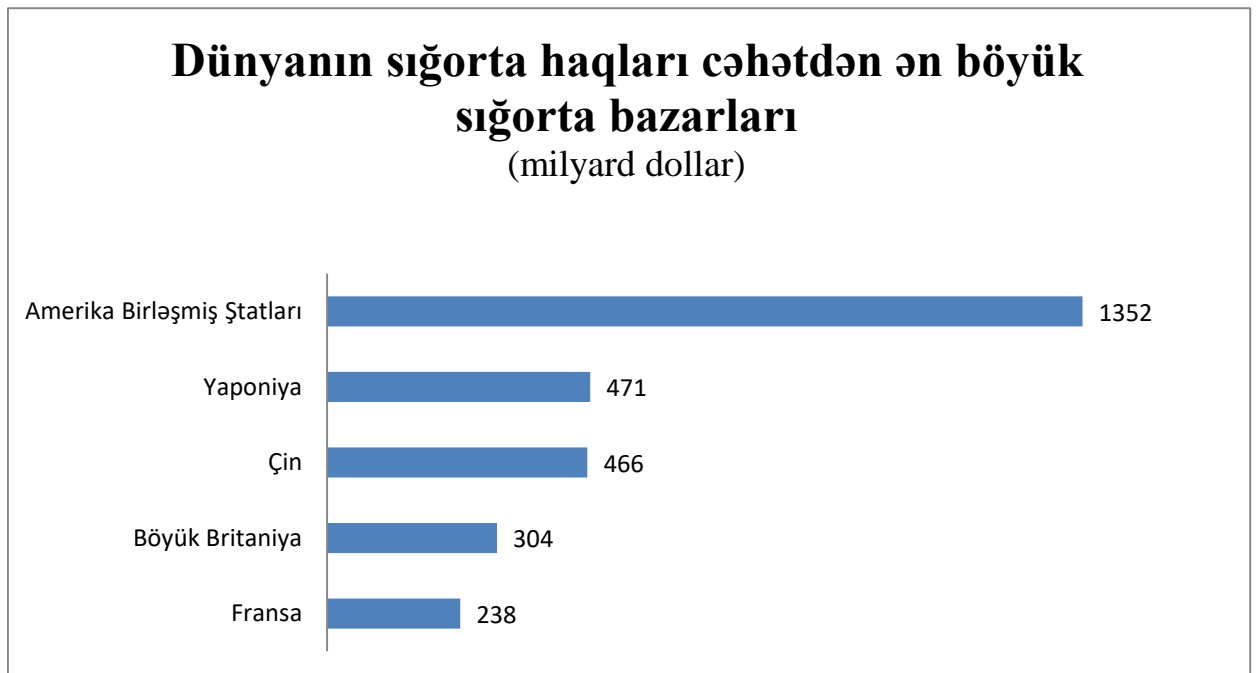
3.2. Sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin formalaşdırılmasında beynəlxalq təcrübə və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Bazar münasibətləri şəraitində sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin səmərəli şəkildə formalaşdırılmasında beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi lazım gəlir. Buna səbəb kimi dünya sığorta sisteminin qloballaşmasını göstərə bilərik. Dünya sığorta sisteminin qloballaşması prosesi XX əsrin 80- ci illərindən etibarən başlamışdır. Dünya sığorta sisteminin qloballaşması prosesi nəticədə sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin tənzimlənməsində və səmərəli şəkildə formalaşdırılmasında milli və beynəlxalq standartlar arasında mövcud olan fərqlərin aradan götürülməsi ilə

dünya sığorta bazarının vahid tənzimlənməsi sisteminin yaradılmasına səbəb oldu. Dünya sığorta bazarının xarakterik xüsusiyyəti kimi sığorta şirkətləri arasında rəqabət qabiliyyətlilik səviyyəsinin artırılmasını və maliyyə sabitliyinin təmin olunmasını göstərə bilərik.

Sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin formalaşdırılmasında beynəlxalq təcrübəni təhlil edərkən sığorta bazarının həcmi cəhətdən dünyanın ən böyük sığorta bazarlarındakı mövcud sığorta qanunvericiliyinə, burada fəaliyyətdə olan sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinə və s. bu kimi amillərə nəzər yetirmək lazım gəlir. Dünyanın ən böyük sığorta bazarlarını müəyyən etmək üçün 2016- cı il ərzində sığorta bazarlarında sığorta olunanlardan toplanmış sığorta haqları cəhətdən ilk beşlik sığorta bazarlarına nəzər yetirək:

Diaqram 3.1

Yuxarıdakı diaqramdan görüldüyü kimi, dünya sığorta bazarında böyüklük cəhətdən ilk yerlərdən birini Böyük Britaniya sığorta bazarı tutur. Onu da qeyd edək ki, dünyada ilk sığorta təşkilatı 1680- ci ildə Londonda rəsmi şəkildə fəaliyyətə başlamışdır və bu şirkətin fəaliyyət istiqaməti yanğından sığorta üzrə idi.

2016- cı il göstəricilərinə əsasən Böyük Britaniya sığorta bazarında lisenziya almış 925 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərir. Böyük Britaniya sığorta bazarında

fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin 2016- cı il üzrə göstəricilərinə əsasən, sığorta şirkətləri tərəfindən beynəlxalq sığorta bazarları da daxil olmaq şərti ilə sığorta olunanlardan toplanmış məcmuu sığorta haqları 218,4 milyard funt sterlinq həcmində olmuşdur.

Son dövrlərdə sığorta sisteminin inkişaf etməsi ilə əlaqədar olaraq, Böyük Britaniya sığorta bazarında bir sıra yeniliklər baş verdi. Bu yeniliklərə misal kimi, burada fəaliyyətdə olan bir çox sığorta şirkətinin konsolidasiyasını (birləşməsini) göstərə bilərik. Belə ki, sığorta şirkətləri öz fəaliyyətlərini gücləndirmək üçün digər sığorta şirkətləri ilə birləşərək sığorta bazarında müştərək şəkildə fəaliyyət göstərmiş olurlar.

Bilirik ki, sığorta məhsullarının sığorta olunanlara satışı zamanı əsasən, ənənəvi metod olan agent və brokerlərin fəaliyyətindən istifadə edilir. Ancaq son dövrlərdə isə Böyük Britaniya sığorta bazarında vasitəçilərin fəaliyyətindən istifadə əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Buna səbəb kimi sığorta məhsullarına olan tələbin kəskin şəkildə artmasını göstərə bilərik. Belə ki, sığorta olunanlar ilə sığorta şirkətləri arasında heç bir vasitəçi olmadan birbaşa bağlanan sığorta müqavilələrinin sayı artdı ki, bu da nəticədə sığorta xidmətini sığorta olunanlara birbaşa satan sığorta təşkilatlarının sayını əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. Sığorta məhsullarının vasitəçilər olmadan sığorta olunanlara satılmasına misal olaraq, avtomobil sığortası üzrə birbaşa satışların həcmnin 37- 42 faiz təşkil etdiyini qeyd edə bilərik.

Sığorta sisteminin inkişaf etməsi ilə əlaqədar olaraq, bu sahə bankların da marağını özünə cəlb etmişdir. Banklar sığorta bazarına daxil olduğu ilk dövrlərdə əsasən, sığorta şirkətlərinin yalnız distribyuterləri kimi fəaliyyət göstərirdilər. Hal-hazırkı dövrdə isə bəzi iri bankların nəzarəti altında törəmə sığorta şirkətləri yaradılıb. Sığorta şirkətlərini təsis edən iri banklara misal olaraq, “Barklays Bank”, “HSBC”, “Lyods Bank” və s. bu kimi bankları göstərə bilərik. Bu banklar tərəfindən təsis olunan sığorta şirkətlərinin fəaliyyət istiqaməti əsasən, həyat sığortası ilə bağlıdır. Böyük Britaniya sığorta bazarında sayı otuzdan çox olan aparıcı bank sığorta fəaliyyəti göstərir ki, bu banklar əsasən sığorta müqavilələrinin

hazırlanmasını, risklərin müəyyən edilərək onların qiymətləndirilməsini həyata keçirirlər.

Böyük Britaniya sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün 1982- ci ildə “Sığorta Şirkətləri Haqqında” qanun qüvvəyə minmişdir. “Sığorta Şirkətləri Haqqında” qanunu korporativ səhmdar cəmiyyətlərin və “Friendly Society - OBC”- nun (sosial sığorta fondu) fəaliyyəti istisna olmaqla, Böyük Britaniya daxilində fəaliyyət göstərən qeyri-korporativ səhmdar cəmiyyətlərinin, anderryaytinq təşkilatlarının, “Lyods” sistemin tərkibində fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin fəaliyyətini tənzimləmiş olur. Böyük Britaniya sığorta qanunvericiliyinə uyğun olaraq, sığorta fəaliyyəti həyat sığortası və qeyri- həyat sığortası növləri üzrə təsnifləşdirilir. Burada fəaliyyətdə olan sığorta şirkətlərinin sığorta olunanlara təklif etdikləri hər bir sığorta növü üçün ayrı- ayrılıqda lisenziya almaları məcburi hal daşıyır. Hal- hazırki dövrdə qüvvədə olan sığorta qanununa əsasən, təkrarsığorta və sığorta növlərinin lisenziyalaşdırılması işi Böyük Britaniya Xəzinədarlıq İdarəsi tərəfindən həyata keçirilir.

Böyük Britaniya sığorta bazarında fəaliyyətdə olan hər bir sığorta şirkəti 32 faizlik dərəcə ilə vergiyə cəlb olunur. Bundan əlavə onu da qeyd edək ki, sığorta şirkətlərinin sığorta olunanlara göstərdikləri sığorta xidmətinin növündən asılı olaraq vergiyə cəlb olunma dərəcəsi də fərqlənir. Buna bariz nümunə kimi 2016- cı il üzrə sığorta şirkətləri tərəfindən ödənilən vergilərin həcmi 11,8 milyard funt sterlinq təşkil etdiyini göstərə bilərik. Halbuki, sığorta xidmətinin növündən asılı olaraq vergiyə cəlb olunma dərəcəsi fərqli olmasaydı, sığorta şirkətləri tərəfindən ödənilən vergilərin həcmi bu rəqəmdən dəfələrlə çox olmalı idi.

Böyük Britaniya sığorta bazarında fəaliyyət istiqaməti həyat sığortası üzrə olmayan sığorta şirkətləri adi tarif dərəcəsi ilə vergiyə cəlb olunurlar ki, investisiya fəaliyyətindən əldə olunan gəlirləri kapital qoyuluşundan əldə edilən gəlir kimi deyil, kommersiya fəaliyyəti zamanı əldə edilən gəlir kimi nəzərə alınır. Həyat sığortası üzrə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri vergiyə adi tarif dərəcəsi ilə cəlb olunurlar. Çünki həyat sığortası üzrə fəaliyyətdə olan şirkətlərin sığorta

portfelində (çantasında) pensiya üzrə sığorta, xarici ölkələrdə yaşam üzrə sığorta və s. bu kimi digər sığorta növləri vardır ki, bu qəbildən olan sığorta növləri xüsusi tarif dərəcəsi ilə vergiyə cəlb olunurlar. Bu sığorta növlərinin hər biri üzrə mədaxil və məxaricin hesablanması ayrı-ayrılıqda aparılır. Buna səbəb kimi bir sığorta növü üzrə baş vermiş xərcləri digər sığorta növlərindən əldə olunan gəlirlərin hesabına kompensasiyasının mümkün olmamasını göstərə bilərik.

Sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin formalaşdırılması cəhətdən beynəlxalq təcrübəyə nəzər yetirərkən bu istiqamət üzrə Almaniyanın da təcrübəsinin olduqca çox olduğunu görürük. 2015- ci il üzrə sığorta göstəricilərinə nəzər yetirərkən görünür ki, Almaniya sığorta bazarında 539 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərib. O cümlədən, Almaniya sığorta bazarının iştirakçıları olan bu sığorta şirkətlərindən 28- i təkrarsığorta fəaliyyəti üzrə, 84 sığorta şirkəti həyat sığortası fəaliyyəti üzrə, 205 sığorta şirkəti isə qeyri- həyat sığortası üzrə fəaliyyət göstəriblər. Sığorta şirkətləri üzərində nəzarət federal sığorta nəzarəti orqanlarına həvalə olunub. Almaniya sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin 2015- ci il üzrə göstəricilərinə əsasən, sığorta şirkətləri tərəfindən beynəlxalq sığorta bazarları da daxil olmaq şərti ilə sığorta olunanlardan toplanmış məcmuu sığorta haqları 208,7 milyard avro həcmində olmuşdur.

Almaniya sığorta bazarında, həmçinin digər ölkələrin də sığorta şirkətləri fəaliyyət göstərir. 2016- cı il üzrə məlumatlara əsasən, Almaniya sığorta bazarında 82 xarici sığorta şirkəti fəaliyyətdə olub. Bu şirkətlər əsasən, qeyri- həyat sığortası ilə məşğul olublar. Belə ki, 82 xarici sığorta şirkətindən 19- u həyat sığortası üzrə, 63- ü isə qeyri- həyat sığortası üzrə fəaliyyət göstərib.

Son dövrlərə baxdıqda banklar və sığorta təşkilatlarının sürətli şəkildə inkişaf etdiyini görmüş oluruq. Banklar və sığorta təşkilatlarının sürətli şəkildə inkişaf etməsinə ən tutarlı səbəb kimi banklar və sığorta təşkilatlarının sığorta müqavilələrinin sığorta olunanlara satışı zamanı birgə fəaliyyətlərini göstərə bilərik. Banklar və sığorta təşkilatlarının sığorta müqavilələrinin sığorta olunanlara satışı zamanı birgə fəaliyyətləri nəticəsində bank sığortaçılığı adlı yeni maliyyə qrupu meydana gəlmişdir. Bilirik ki, sığorta məhsullarının sığorta olunanlara satışı

zamanı əsasən, agent və brokerlərin fəaliyyətindən istifadə olunur. Sığorta məhsullarının sığorta olunanlara satışı zamanı agent və brokerlərin fəaliyyətindən istifadə olunması ilə yanaşı, son illərdə bankların da fəaliyyətindən istifadə olunması halları əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Lakin mövcud sığorta qanununa uyğun olaraq deyə bilərik ki, bankların sığorta bazarında agent kimi fəaliyyət göstərmək kimi səlahiyyətləri yoxdur. Bankların sığorta bazarında agent kimi fəaliyyət göstərə bilməməsinin əsas səbəbi kimi, onlardan sığorta müqavilələrinin hazırlanması üçün lisenziyanın tələb olunmasıdır.

Almaniya sığorta bazarının tənzimlənməsi, ölkə daxilində sığorta olunanlara xidmət göstərən sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinə nəzarət etmək üçün “Almaniya Sığorta Nəzarəti Aktı” 1902- ci ildə hazırlanmışdır. “Almaniya Sığorta Nəzarəti Aktı”na dövrün mövcud tələblərinə cavab verməsi üçün 1992- ci ildə əsaslı şəkildə dəyişikliklər aparılmışdır. Onu da qeyd edək ki, sığorta bazarına olan nəzarəti gücləndirmək üçün bu akta mütəmadi olaraq bir sıra yeniliklər əlavə olunur.

Almaniya sığorta bazarında fəaliyyət göstərməsi üçün hər bir sığorta şirkətinin müvafiq sığorta nəzarəti orqanlarından lisenziya almaları məcburi hal daşıyır. Hal- hazırda qüvvədə olan sığorta qanunvericiliyinə əsasən, sığorta şirkətlərinin fəaliyyətlərində bir sıra məhdudiyyətlər nəzərdə tutulub. Belə ki, fəaliyyət istiqaməti həyat sığortası üzrə olan sığorta şirkətləri bundan əlavə olaraq, qeyri- həyat sığortası üzrə fəaliyyət göstərmələri mövcud sığorta qanunvericiliyinə əsasən məhdudiyyətlər müəyyən olunub. Almaniya sığorta bazarında sığorta şirkətlərinə qarşı bu qisim məhdudiyyətlərin olmasının əsas səbəbi kimi, həyat sığortası növlərindən meydana gələ biləcək zərərlərin sığorta şirkətlərinin həm maliyyə sabitliyinə, həm də ödəmə qabiliyyətinə mənfi təsirlərinin olmasını göstərə bilərik ki, bu da öz növbəsində gələcək dövrlər üçün yeni risklərin ortaya çıxmasına səbəb olacaqdır.

Almaniya ərazisində fəaliyyət göstərən hər bir kommertiya təşkilatı kimi Almaniya sığorta bazarının iştirakçıları olan sığorta şirkətləri də vergiyə cəlb olunurlar və onlar mənfiyyət vergisinin ödəyiciləridir. Sığorta şirkətləri mənfiyyət vergisindən əlavə, sığorta məbləğindən də vergi ödəyirlər. Bu vergi növü sığorta

müqaviləsi alınan zaman sığorta olunan tərəfindən ödənilmiş olur. Almaniya sığorta bazarında fəaliyyətdə olan hər bir sığorta şirkəti 19 faizlik dərəcə ilə vergiyə cəlb olunurlar.

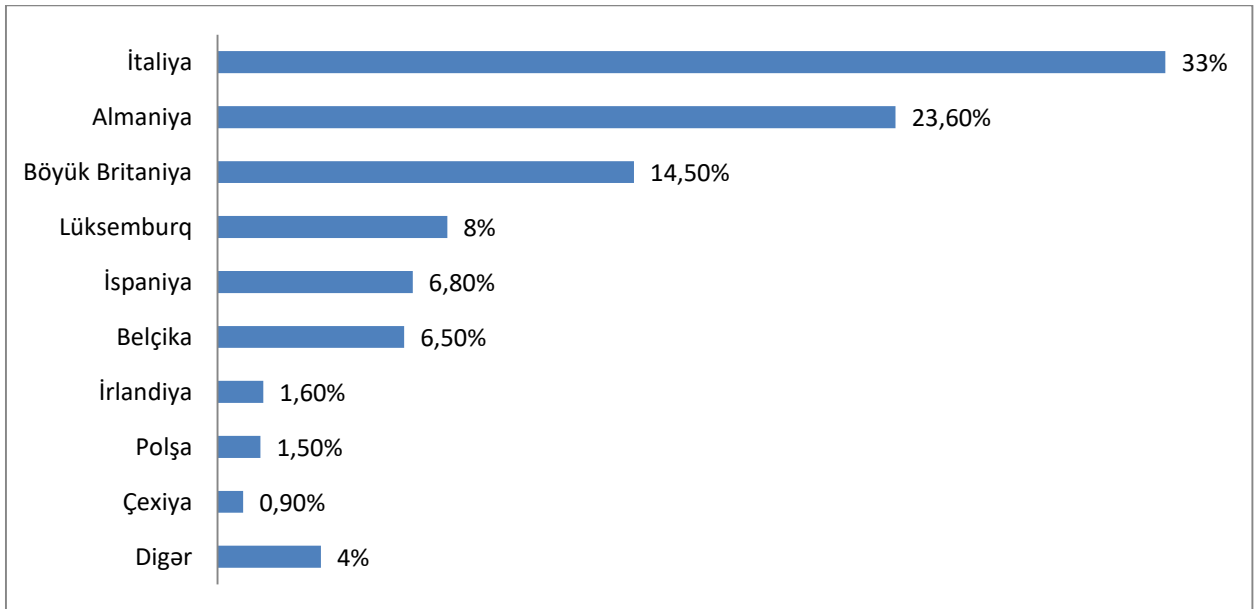
Almaniya sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərində likvidlik səviyyəsinin hesablanması və sığorta ehtiyatlarının investisiyaya yönəldilməsi prosesi zamanı Avropa Sığorta Birliyinin sığorta təlimatlarının nəzərə alınması vacibdir.

Sığorta fəaliyyətinə olan mövcud nəzarət düzgün şəkildə həyata keçirildiyi üçün Almaniya sığorta bazarında 1932- ci ildən hal– hazırki dövrə qədər sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətsizliyi halları mövcud olmayıb. Almaniya sığorta bazarının liberallaşdırılması burada fəaliyyətdə olan sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitlikləri üçün bir sıra problemlərin meydana gəlməsinə səbəb olar ki, buda Almaniya federal sığorta nəzarət orqanını narahat edir. Elə bu səbəbdən də Almaniya federal sığorta nəzarət orqanı burada fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə fəaliyyətinə olan nəzarəti daha da artırır, onların nizamnamə kapitalı, sığorta ehtiyatı və aktivlərinin səmərəli şəkildə istifadə edilməsi üçün maliyyə nəzarətinin daha səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi üçün yeniliklər tətbiq olunur.

2016- cı il üzrə məlumatlara əsasən, Fransa sığorta bazarında 274 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərib. Fransa sığorta bazarında əvvəlki illərdə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin sayını bu ilə nisbətdə götürdükdə görürük ki, burada fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin sayında azalma baş verib. Belə ki, 2011- ci ildə Fransa sığorta bazarında 332 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərib. Fransa sığorta bazarında fəaliyyətdə olan sığorta şirkətləri tərəfindən beynəlxalq sığorta bazarları da daxil olmaq şərti ilə sığorta olunanlardan toplanmış məcmuu sığorta haqları 2016- cı il ərzində 218,9 mlrd avro həcmində olmuşdur. Buradan bizə aydın olur ki, Fransa sığorta bazarı böyüklüyünə görə dünya sığorta bazarları arasında beşinci yerdə qərarlaşıb. Sığorta şirkətlərinin sığorta olunanlardan topladığı sığorta haqlarından 133,9 mlrd avro həyat sığortası üzrə, 74,9 mlrd avro isə qeyri- həyat sığortası üzrə toplanıb.

Fransa sığorta bazarında fəaliyyətdə olan sığorta şirkətləri ölkə daxilində fəaliyyət göstərməklə yanaşı, digər ölkələrin sığorta bazarlarında xüsusilə Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrin sığorta bazarlarında aktiv şəkildə iştirak ediblər. 2016- cı il ərzində Fransa sığorta bazarının iştirakçılarının sığorta olunanlardan topladığı 218,9 mlrd avro məcmuu sığorta haqlarından 115 mlrd avronu digər ölkələrin sığorta bazarlarından toplayıblar. Fransa sığorta şirkətlərinin Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrin sığorta bazarlarında əldə etdikləri gəlirlilik səviyyəsinə görə sıralamaya aşağıdakı diaqramda baxa bilərik:

Diaqram 3.2

Fransa sığorta bazarında sığorta şirkətlərinin fəaliyyətlərini tənzimləmək üçün əsas qanunverici akt Sığorta Məcəlləsi adlanır. Qüvvədə olan Sığorta Məcəlləsinə əsasən, sığorta şirkətlərinin fəaliyyət göstərmək istədikləri hər bir sığorta növü üzrə lisenziya almaları məcburi hal daşıyır. Sığorta fəaliyyətini həyata keçirmək üçün lisenziyanın verilməsi işi Fransa Maliyyə Nazirliyi Xəzinədarlıq İdarəsinə həvalə olunub.

Fransa sığorta bazarına olan nəzarəti Fransa Sığorta Federasiyası həyata keçirir. Fransa Sığorta Federasiyası tərəfindən burada fəaliyyətdə olan sığorta şirkətlərinin fəaliyyətində gələcək dövrlərdə çətinliklərin meydana gəlməməsi üçün mövcud sığorta qanunvericiliyinə əsasən, sığorta şirkətlərinin nizamnamə

kapitalına bəzi tələblər də irəli sürülmüşdür. Bu tələblərə misal olaraq, nizamnamə kapitalına olan minimum məbləği göstərə bilərik.

Qüvvədə olan Sığorta Məcəlləsinə əsasən, sığorta şirkətlərinin digər sahələrə investisiya etmələrinə icazə verilir və hər bir sığorta şirkəti tabeliyində olan kapitalı aşağıdakı fəaliyyət istiqamətləri üzrə maneəsiz şəkildə yönəldə bilər:

- Kapitalın qiymətli kağızlara investisiya edilməsi
- Kapitalın daşınmaz əmlakə investisiya edilməsi
- Kapitalın depozitlərə və kredit qoyuluşlarına investisiya edilməsi

Mövcud Sığorta Məcəlləsinə əsasən, ölkə daxilində investisiya olunan kapitalın payının dəqiq müəyyən edilməsi, əmanətlərin etibarlılıq səviyyəsini yüksəltmək və səmərəli şəkildə diversifikasiya olunmasını təmin etmək məqsədi ilə yuxarıda adları çəkilmiş hər bir fəaliyyət istiqaməti üzrə ayrı-ayrılıqda sığorta şirkətlərinin kapitalının investisiya edilməsinin maksimum həddi müəyyən olunmuşdur.

Fransa sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri 32 faizlik dərəcə ilə vergiyə cəlb olunurlar və onlar gəlir vergisinin ödəyiciləridir. Sığorta şirkətləri, həmçinin investisiya fəaliyyətindən də əldə etdiyi gəlirdən vergi ödəyirlər. Qüvvədə olan vergi məcəlləsinə əsasən, vergi dərəcələri sığorta şirkətlərinin fəaliyyət göstərdiyi sığorta növünün risk dərəcəsindən asılı olaraq dəyişir. Bu səbəbdən də sığorta şirkətləri fəaliyyət növlərindən asılı olaraq, 6- 32 faiz aralığında gəlir vergisi ödəyirlər. Fransa sığorta bazarının inkişafına nail olmaq məqsədi ilə burada fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri əlavə dəyər vergisini ödəməkdən azad olunublar.

Son dövrlərdə milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin yaxşılaşdırılması imkanlarının təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin araşdırılmasına diqqət daha da artmışdır. Belə ki, 2016- cı ildə “Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” təsdiq olunmuşdur. Maliyyənin tərkib hissələrindən biri olduğu üçün sığortadan da təsdiq olunmuş bu strateji yol xəritəsində araşdırılan əsas istiqamətlərdən biri kimi öz yerini tutmuşdur. Belə ki, sığortanın inkişafı ümumilikdə maliyyənin inkişaf

etməsinə müsbət təsir göstərmiş olacaqdır. Milli sığorta bazarının inkişaf etməsi, burada fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması və sığorta bazarına olan nəzarəti gücləndirmək üçün müvafiq dövr üçün tədbirlər planının hazırlanması və bunların icra olunması başlanılmışdır ki, bu da mahiyyət etibarı ilə Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasına həvalə olunmuşdur.

Onu da qeyd etmək ki, “Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə “Solvency II” (maliyyə sabitliyi, ödəmə qabiliyyəti) sisteminə də nəzər yetirilmişdir. Belə ki, “Solvency II” sistemi sığorta təşkilatlarının sığorta olunanlar qarşısında öz üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri yerinə yetirmə qabiliyyətinin nə dərəcədə olmasından məlumat verən sistemdir.

NƏTİCƏ

Hal- hazırki dövrdə bazar iqtisadiyyatı şəraitində fəaliyyət göstərən hər bir müəssisənin fəaliyyətində önəmli amillərdən olan xüsusi kapital, maliyyə sabitliyi və onun səmərəli şəkildə təmin olunması, o cümlədən sığorta şirkətlərinin də fəaliyyətləri üçün önəmli amillərdən biri kimi hesab olunurlar. Xüsusi kapital və maliyyə sabitliyinin sığorta şirkətlərinin fəaliyyətləri üçün önəmli amillərdən biri olmasına səbəb kimi, bu amillərin sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə birbaşa təsirlərinin olmasını göstərə bilərik.

Dissertasiya işində də qeyd etdiyimiz kimi sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının və onun maliyyə sabitliyinə təsirinin əsaslı şəkildə tədqiq edilməsi və bu tədqiqatların nəticələrinin sığorta şirkətlərinin fəaliyyətlərinə tətbiq olunması olduqca vacibdir. Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalı və onun maliyyə sabitliyinə təsirlərinin təhlil olunmasının nəticələrini onların fəaliyyətlərinə tətbiq etmək vasitəsi ilə sığorta şirkətlərinin gələcək dövrlərdəki fəaliyyətinə, inkişafına, o cümlədən maliyyə vəziyyətinə müsbət təsirləri olacaqdır.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin idarə olunmasında istifadə edilən metodların öyrənilməsi və bu metodların bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq yenidən hazırlanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna səbəb kimi sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin idarə edilməsi metodlarını səmərəli şəkildə tətbiq etmək vasitəsi ilə cari dövrə olan bütün fəaliyyətin maliyyə nəticələri təhlil olunur və bu təhlilin nəticəsinə əsasən gələcək dövrlərdə sığorta təşkilatlarının maliyyə vəziyyətinə uyğun olaraq inkişaf istiqamətləri müəyyən olunmalıdır.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinə təsir göstərən digər amillərə misal olaraq, maliyyə ehtiyatlarını, sığorta ehtiyatlarını, pul axınlarını, fəaliyyət göstərdiyi sığorta bazarındakı payı və yerini, mövcud müştəri bazasını maliyyə vəziyyətinə uyğun olaraq fəaliyyətini formalaşdırmasını və s. bu kimi amilləri göstərə bilərik. Dissertasiya işində sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinə təsir göstərə biləcək amillərdən olan xüsusi kapital, gəlirlər və xərclər, rentabellik səviyyəsi, ödəmə qabiliyyəti və s. bu kimi amillər tədqiq olundu.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyində xüsusi kapitalın rolunun olduqca çox olduğunu tədqiqat nəticəsində aşkara çıxardıq. Belə ki, sığorta şirkətinin xüsusi kapitalı nə qədər çox olarsa, onun maliyyə potensialı da bir o qədər yaxşı olacaqdır ki, bu da son olaraq sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinin yaxşı olması ilə nəticələnir.

Tədqiqat işində sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsi təhlil edilmiş və praktiki olaraq milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən “Paşa Sığorta” Şirkəti ASC- nin 2015 və 2016- cı il göstəriciləri üzrə müqayisəli təhlillər həyata keçirilmiş və təhlillərin sonunda müəyyən nəticələr əldə olunmuşdur. O cümlədən, milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin hər birinin ayrı- ayrılıqda sərəncamında olan xüsusi kapitallarının həcmi müəyyən olunmuş, 2017- ci il üzrə göstəricilər vasitəsi ilə də bir sıra təhlillər aparılmış və milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin mövcud maliyyə vəziyyətləri barədə müəyyən fikirlər əldə olunmuşdur.

Dissertasiya işində sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin olunması imkanlarının təkmilləşdirilməsi üsullarından biri olan Avropa Sığorta Birliyi tərəfindən təklif olunmuş “Solvency” (maliyyə sabitliyi, ödəmə qabiliyyəti) layihəsi araşdırılıb. Avropa Sığorta Birliyinin “Solvency” layihəsini hazırlamaqda əsas məqsədi Vahid Avropa Sığorta Bazarını formalaşdırmaq, burada fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyi, ödəmə qabiliyyəti və sığorta şirkətlərinin sığorta olunanlara göstərdikləri xidməyin keyfiyyətinin yüksək olmasıdır ki, bu da son olaraq burada fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin əhəmiyyətli dərəcədə inkişafı ilə nəticələncəkdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06.12.2016 tarixli fərmanına əsasən təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”
2. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
3. “Sığortaçıların və təkrarsığortaçıların tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Kollegiyasının 31.07.2008 tarixli № Q- 09 Qərarı (29.11.2010 tarixli № Q- 13 Qərarı ilə edilmiş dəyişikliklərlə)
4. “Sığortaçının tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Kollegiyasının 24.01.2014 tarixli № Q- 05 Qərarı
5. A.B.Abbasov, S.A. Abbasov. Maliyyə biznesi. Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2014.- 357 s
6. A.H.Abbasov. “Azərbaycanda maliyyə bazarlarının formalaşması və bazar iqtisadiyyatında maliyyə- kredit sisteminin problemləri”. Bakı: “Poliqraf” Ltd. mətbəəsi, 2003.- 332 s
7. Azərbaycan statistik göstəriciləri. Bakı, 2017.- 812 s
8. B.A.Xankişiyev, P.N.Abdullayev. Sığorta işi. Bakı: Adiloğlu, 2004.-186 s
9. B.A.Xankişiyev. Sığorta fəaliyyətinin əsasları. Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2006.- 274 s
10. B.X.Ataşov, N.A.Novruzov, E.Ə.İbrahimov. Maliyyə nəzəriyyəsi. Bakı: “Kooperasiya” nəşriyyatı, 2014.- 648 s
11. B.X.Ataşov. Maliyyə bazarları. Bakı: “Kooperasiya” nəşriyyatı, 2016.- 456 s
12. D.A.Bağirov. Maliyyə. Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2011.- 384 s
13. F.X.Abdullayev. Maliyyə menecmentinin əsasları. Bakı: Çarşıoğlu, 2011- 262 s
14. İ.M.Abbasov, İ.X.Həsənov. “Sığorta işinin təşkili”. Bakı: “Bakı Biznes Universiteti” nəşriyyatı, 2013.- 272 s

15. İ.M.Mahmudov, T.Ş.Zeynalov, N.M.İsmayılov. İqtisadi təhlil. Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2010.- 810 s
16. Q.Ə.Səfərov, N.M.Əliyev, S.C.Cəlilova. Maliyyə menecmenti. Bakı: “MSA”, 2012.- 325 s
17. L.Əliyeva. “Azərbaycanın sığorta sistemi: iqtisadi və sosial prosesə multiplikator təsiri kimi”. Bakı: “Qanun” Nəşriyyatı, 2011.- 108 s
18. N.A.Novruzov, X.Ə.Hüseynov. Maliyyə. Bakı: “Kooperasiya” nəşriyyatı, 2007.- 464 s
19. N.N.Xudiyev. “Sığorta işi: müasir kurs”. Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2015.- 461 s
20. N.N.Xudiyev. “Sığorta işi: sığortaçının maliyyə potensialı və sığorta resurslarının idarə edilməsi”. Bakı: “Azərneşr”, 2003.- 400 s
21. S.Y.Müslümov, R.N.Kazımov. “Maliyyə təhlili”. Bakı: Azərneşr, 2011.- 312 s
22. T.F.Quliyev, F.H.Qurbanov, A.A.Babayev. “Bazar münasibətləri şəraitində müəssisə və firmaların maliyyə fəaliyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi”. Bakı: Qanun, 2002.- 60 s
23. E.J.Vaughan, T.M.Vaughan. Fundamentals of Risk and Insurance. U.S.A: John Wiley & Sons, Inc., 2008.- 745
24. French Insurance Dashboard 2016. Paris: French Insurance Federation (FFA) 2017.- 107
25. R.R.Doff. “Risk management for insurance firms”. 's-Hertogenbosch: “NIBE-SVV”, 2006.- 254
26. Statistical Yearbook of German Insurance. Berlin: The German Insurance Association (GDV), 2017.- 166
27. UK Insurance & Long- term Savings Key Facts. London: Association of British Insurers, 2017.- 32
28. W.F.Gephart. “Principles of insurance”. U.S.A. New York: “The Macmillan Company”, 1911.- 340
29. А.Д.Шеремет, Е.В.Негашев. Методика финансового анализа. - Москва: ИНФРА-М, 1999 - 208 с

30. Г.Н.Лиференко. Финансовый анализ предприятия. - Москва: Экзамен, 2005. - 158 с
31. Н.Г.Адамчук, С.Н.Асабина, К.Е.Турбина. Теория и практика страхования. - Москва: Анкил, 2003 – 704 с
32. Т.А.Федорова. “Страхование”. — Москва: Экономистъ, 2004. — 875 с.
33. Т.В.Прокопьева. “Страхование”. – Рубцовск: Рубцовск индустриальный институт, 2014.- 140 с
34. Ю.А.Сплетуков, Е.Ф.Дюжиков. “Страхование”. - Москва: “ИНФРА-М”, 2006. - 312 с
35. Ю.А.Сплетуков, Е.Ф.Дюжиков. Страхование: учебное пособие. Москва: ИНФРА-М, 2004 - 310 с
36. Ю.Т. Ахвледиани. “Страхование”. - Москва: Юнити-Дана, 2012. — 543 с
37. www.banker.az
38. www.fimsa.az
39. www.fins.az
40. www.insuranceeurope.eu
41. www.marja.az
42. www.stat.gov.az

REFERAT

Mövzunun aktuallığı. Maliyyə sabitliyinə nail olmaq bazar iqtisadiyyatı şəraitində fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin əsas məqsədlərindən biridir. Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyi onun maliyyə ehtiyatı, bölüşdürülməsi və həmin ehtiyatların istifadəsinin ehtiyatıdır ki, bu vəziyyətdə baş verə biləcək risk şəraitində şirkətin ödəmə qabiliyyətini qorumaq şərti ilə kapital və mənfəətin artırılması əsasında sığorta şirkətinin inkişafı təmin edilmiş olsun. Hal- hazırki bazar iqtisadiyyatı şəraitində bir çox ölkənin maliyyə sahəsində sığorta önəmli paya sahibdir və sığortaya olan maraq hər gün artmaqda davam edir.

Hər birimizin bildiyi kimi sığorta dəymiş zərərin minimallaşdırılmasından ibarət olub, sığorta olunan şəxslərin əmlak maraqlarını qorumaq vasitəsidir. Bilirik ki, sığorta fəaliyyətini həyata keçirən əsas orqan sığorta şirkəti hesab edilir. Hər bir sığorta şirkəti sığorta olunanlar qarşısında öz üzərinə götürdüyü öhdəliyi yerinə yetirmək və onların maraqlarını qorumaq üçün maliyyə sabitliyinə nail olmaları ən vacib şərtlərdən birincisidir.

Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi məsələsi son dövrlərdə daha da aktual hal almışdır. Buna səbəb kimi keçmiş dövrlərə nəzərən sığortanın ölkə iqtisadiyyatında çəkisinin artmasını göstərə bilərik. Sığortanın ölkə iqtisadiyyatında çəkisinin artdığı bazar münasibətləri şəraitində hər bir sığorta təşkilatı maliyyə sabitliyinin təmin edilməsinə xüsusi olaraq diqqət yetirməsi vacibdir. Sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyi dedikdə, maliyyə ehtiyatının bölüşdürülməsi və istifadə olunmasının ehtiyatı başa düşülür ki, bu zaman mövcud risk səviyyəsi halında kapital və mənfəətin artımı şəraitində sığorta şirkətinin inkişafını təmin etmiş olsun. Hal- hazırki bazar münasibətləri şəraitində fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyini daha da yaxşılaşdırması onun reytinginə, müştəri bazasına və mənfəətinə müsbət təsir göstərəcəkdir. Bu səbəbdən də hər bir sığorta şirkəti fəaliyyət göstərdiyi sığorta bazarını hərtərəfli olaraq araşdırmalı, bazarda fəaliyyət göstərən digər şirkətlər haqqında ətraflı şəkildə informasiya toplamalı,

maliyyə sabitliyinə təsir göstərən daxili və xarici amilləri hər zaman nəzarətdə saxlamalı, mövcud maliyyə sabitliyi əmsallarından istifadə etməklə öz maliyyə sabitliyinin səviyyəsini yaxşılaşdırmaq üçün çalışmalıdır. Bu amillərdən əlavə maliyyə sabitliyinə nail olmaq üçün beynəlxalq təcrübə araşdırılmalı və bunu öz fəaliyyətinə səmərəli şəkildə tətbiq etməlidir.

Mövzunun öyrənilmə vəziyyəti. Respublikanın milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi digər ölkələrə nisbətə götürüldükdə inkişaf mərhələsində olduğu görünür. Respublika daxilində maliyyə sabitliyinin üzrə təhlillər daha ətraflı şəkildə Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilir. Lakin hal- hazırki dövrə qədər milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlilinin aparılmasına başlanılmayıb. Son illər ərzində çap olunmuş sığorta ədəbiyyatlarında milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi haqqında məlumatlar verilmişdir. Bazar münasibətləri şəraitində sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi cəhətdən prof. N.N.Xudiyevin tədqiqatlarını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Belə ki, prof. N.N.Xudiyev tədqiqatlarında sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyi, ona təsir göstərən amillərdən gəlirlər, xərclər, ödəmə qabiliyyəti, investisiya fəaliyyəti, o cümlədən sığortaçıların maliyyə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi yolları xüsusi yer tutur.

Beynəlxalq təcrübəyə nəzər yetirsək görürük ki, sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi XX əsrin ortalarından başlamış və hal- hazırki dövrdə də inkişaf etməkdədir. Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi ilə əlaqədar olaraq araşdırmalara misal olaraq, rus alimi olan F.V.Konşin tərəfindən maliyyə sabitliyi üçün ilk dəfə təklif olunmuş düsturu göstərə bilərik. Bu düsturdan əlavə olaraq, həmçinin sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin olunması imkanlarının təkmilləşdirilməsi üsullarından biri olan Avropa Sığorta birliyi tərəfindən tətbiq olunan “Solvency I” (1973, 1979) və “Solvency II” (2009) layihələrini göstərə bilərik. Dissertasiya işində maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi ilə əlaqədar olaraq yuxarıda adları çəkilən layihələr haqqında daha ətraflı şəkildə araşdırmalar aparılmışdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının öyrənilməsi, xüsusi kapitalın sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinə təsirinin araşdırılması və onların maliyyə sabitliyinə təsir göstərən digər amillərin öyrənilməsindən ibarətdir. Yuxarıda göstərilən məqsədlərə nail olmaq üçün tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələr müəyyən olunub:

- Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyi anlayışı və onun iqtisadi mahiyyəti araşdırılır
- Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinə təsir edən gəlir və xərclərin təsnifatı aparılır
- Sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialının formalaşmasında xüsusi kapitalın əhəmiyyətinə baxılır
- Sığorta şirkətinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsi qiymətləndirilir
- Xüsusi kapitalın sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə təsiri araşdırılır
- Sığorta haqları və ödənişlərinin sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinə təsiri təhlil edilir
- Sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin formalaşdırılmasında beynəlxalq təcrübə və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyən olunur

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqat işinin predmeti sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının onların maliyyə sabitliyinə təsirlərinin təhlil edilməsi, onların maliyyə sabitliyinin təmin olunması imkanlarının təkmilləşdirilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın obyektı. Dissertasiya işinin obyektı kimi milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri nəzərdə tutulmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri- metodoloji əsası. Dissertasiya işinin nəzəri- metodoloji əsasını xüsusi kapital və onun sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinə təsirləri ilə bağlı olaraq, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları, bu mövzu çərçivəsində araşdırmaları olan iqtisadçı alimlərin elmi məqalələri, iqtisadi ədəbiyyatlar və sığorta ilə əlaqədar olan yerli və beynəlxalq olmaqla bir çox internet saytları və resursları təşkil edir.

Tədqiqatın işinin informasiya bazası. Dissertasiya işinin müfəssəl şəkildə araşdırılması məqsədi ilə onun informasiya bazasının əsasını “Sığorta fəaliyyəti

haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Sığortaçının tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Kollegiyasının 24.01.2014 tarixli № Q- 05 Qərarı, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının məlumatları, Respublika milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə hesabatları, iqtisadi ədəbiyyatlar və beynəlxalq sığorta təşkilatlarının təcrübələrindən yararlanmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində bir sıra vacib təhlillər edilib və nəticə etibarlı ilə də dissertasiya mövzusunə uyğun olaraq bəzi elmi yeniliklər əldə olunub. Bu elmi yeniliklər aşağıdakılardır:

- ✓ Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyi anlayışına baxılmış və onun iqtisadi mahiyyəti müəyyən olunmuşdur
- ✓ Sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyətinə təsir edən amillərin hər biri ayrı-ayrılıqda təhlil edilmişdir
- ✓ Xüsusi kapitalın sığorta şirkətlərinin maliyyə formalaşmasına təsirləri araşdırılmışdır
- ✓ Sığorta şirkətləri üçün tələb edilən kapitalın minimum məbləğinin nəzarətedici orqan tərəfindən artırılması nəticəsində milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliklərinə təsirlərinin nəticələri müəyyən olunmuşdur
- ✓ Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkibinin keçmiş illər üzrə qeydə alınmış nisbətləri ayrı-ayrılıqda təhlil olunmuş və nəticədə sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkibinin optimal nisbəti müəyyən edilmişdir
- ✓ Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının rentabellik səviyyəsinin xüsusi əmsallar vasitəsi ilə təhlili və qiymətləndirilməsi aparılmışdır
- ✓ Sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin formalaşdırılması cəhətdən beynəlxalq təcrübələrə baxılmış və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyən olunmuşdur

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti bazar iqtisadiyyatı şəraitində fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin xüsusi

kapitalının onların maliyyə sabitliyinə təsirindən, maliyyə sabitliyinə təsir göstərən digər amillərin öyrənilməsindən, bazar münasibətləri şəraitində sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin formalaşdırılmasından, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, xüsusi kapitalın rentabellik səviyyəsinin təhlilindən ibarətdir. Belə ki, bu dissertasiya işində aparılan tədqiqatlardan əldə olunan nəticələr vasitəsi ilə həm milli sığorta bazarında, həm də beynəlxalq sığorta bazarlarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının artırılması, o cümlədən bu sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliklərinin təmin olunması cəhətdən müsbət nəticələr əldə etmək olar

İşin həcmi və strukturu. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, səkkiz paragraf, nəticə, ədəbiyyat siyahısı, o cümlədən 13 cədvəl, 8 diaqram və 3 sxemdən ibarətdir. Dissertasiya işinin strukturuna nəzər yetirək:

Dissertasiyanın birinci fəslə "Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinin nəzəri məsələləri" adlanır. Bu fəslidə sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyi anlayışının, sığortaçının maliyyə vəziyyətinə təsir edən amillərin, gəlir və xərclərin təsnifatının, maliyyə sabitliyinin təmin olunması üçün onun düzgün şəkildə idarə edilməsi və maliyyə sabitliyi hesablanması üçün əmsallarının təhlilləri aparılıb.

Dissertasiyanın ikinci fəslə "Xüsusi kapitalın sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinə təsirinin təhlili" adlanır. Burada sığorta təşkilatlarının maliyyə potensialının, sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalının tərkib hissələrinin, xüsusi kapitalın rentabellik səviyyəsinin, xüsusi kapitalın sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinə təsirinin, sığorta haqları və ödənişlərinin sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyinə təsirlərinin qiymətləndirilməsi və təhlilləri aparılmışdır.

Dissertasiyanın üçüncü fəslə "Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması imkanlarının təkmilləşdirilməsi" adlanır. Üçüncü fəslidə sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması imkanları, "Solvency" sistemi, sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi və təhlil edilməsi üçün onların reyting siyahılarının hazırlanması, bazar münasibətləri şəraitində sığorta şirkətlərinin maliyyəsinin səmərəli şəkildə formalaşdırılmasında beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və təkmilləşdirilməsi öz əksini tapmışdır.

РЕЗЮМЕ

Финансовой стабильности добиться страховых компаний одной из основных целей. Финансовая стабильность страховой компании, его финансовых запасов, распределения и использования этих запасов в такое положение, что в этой ситуации которая может возникнуть риск в условиях компании, оплата, способность защитить при условии, капитала и прибыли на основе повышения страховой компании обеспечить развитие были. В настоящее время в условиях рыночной экономики многие страны в области финансов страхования значительную долю имеет и интерес к страхованию каждый день продолжает расти.

В каждой страховой компании страхователей перед своей взятых на себя обязательств выполнить для финансовой стабильности добиться что самым важным условием является.

В последние годы вопрос обеспечения финансовой стабильности страховых компаний действующих на национальном страховом рынке стал более актуальным. Финансовой стабильности страховых организаций финансовых ресурсов распределения и использования в такое положение, что при этом существующих уровень риска в виде капитала и прибыли рост в условиях страховой компании развитие обеспечить.

Особое капитала финансовой стабильности добиться страховых компаний которые влияют на является одним из важнейших факторов.

SUMMARY

Financial stability gain is one of the main goals of insurance companies. The financial stability of the insurance company is its financial reserves, distribution and use of those resources to ensure the development of the insurance company on the basis of increasing the capital and earnings on the condition that it retains the ability of the company to meet its credit risk under such circumstances. In the current market economy conditions many countries in the field of finance insurance have a significant share and interest in insurance continues to grow every day.

Each insurance company one of the most important condition is insured before its assumed obligation to perform for financial stability to ensure.

In recent years the issue of ensuring the financial stability of insurance companies operating in the national insurance market has become more relevant. The financial stability of insurance organizations is that of the allocation and use of financial resources to ensure that the insurance company develops in the conditions of increased capital and profit at the present risk level.

Special capital financial stability of insurance companies that affect is one of the most important factors.